16937

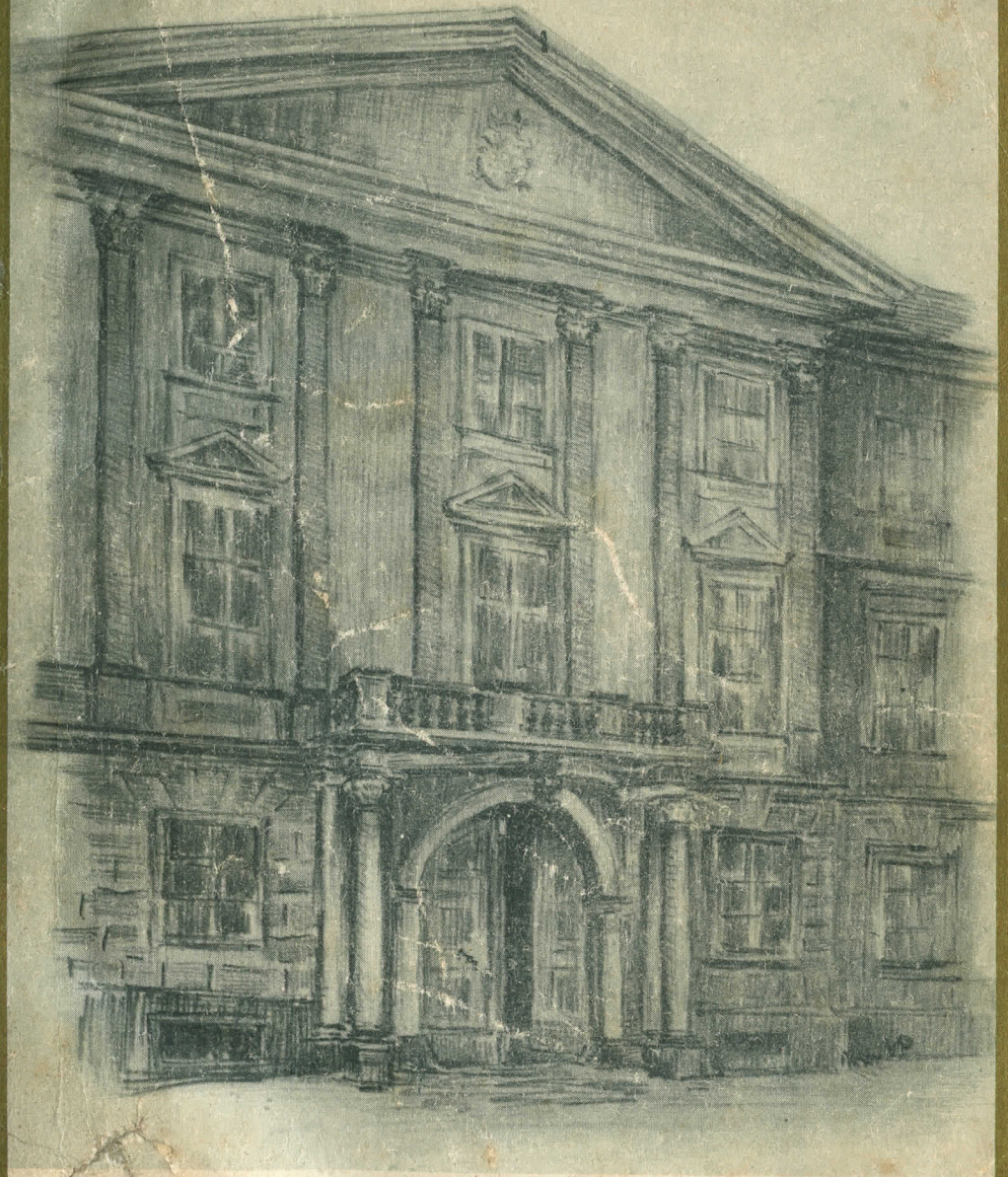

ŽUPANIJA VARAŽDINSKA

I SLOBODNI I KRALJEVSKI GRAD

VARAŽDIN

ŽUPANIJA VARAŽDINSKA

I SLOB. I KRALJ. GRAD

VARAŽDIN

NAPISAO

STJEPAN BELOŠEVIĆ, GORNJO-STUBIČKI

VELIKI ŽUPAN ŽUPANIJE VARAŽDINSKE
I SLOB. I KRALJ. GRADA VARAŽDINA U. M.

ZAGREB 1926.
VLASTITA NAKLADA

„TIPOGRAFIJA" D. D., ZAGREB

PREDGOVOR.

Nagovorom mnogih dragih prijatelja i odličnih znanaca odlučio sam, da opišem pokrajinu i pučanstvo županije varaždinske. Doživljaje mog mnogogodišnjeg javnog djelovanje, pa i svijetle uspomene, pomno prikupljene događaje o veselim kao i ozbiljnim zgodama. Mnoge historijske crtice, koje sam doznao o muževima, od kojih ako svi baš i nijesu u javnom životu vedrili i oblačili, ipak su mnogi zauzimali najvažnija i odlična mjesta u političkoj i kulturnoj Hrvatskoj povijesti.

Ponajviše ću predočiti čitaocu vlastelinske, rodbinske i imovinske prilike i promjene u posjedu njihovih imanja, kojih je bilo do pred 40 godina preko stotinu i osamdeset u županiji varaždinskoj, nu kojih je pretežna većina nestala. Vlastelinski su dvorovi porušeni a zemljišta rasprodana domaćim našim seljacima.

Scijenim, da ću time sačuvati od posvemašnje zaboravi tadanje javne i privatne društvene prilike, kako su postojale do 1848. godine, te se dalje razvijale, a time doprinijeti kulturnoj našoj povijesti.

Nastojat ću, da Vam ovaj moj dragi zavičaj bude omilio, kako zaslužuje i kako ga ja ljubim.

U tom se kraju izmjenice penje pod oblake visoko gorje Ivančice, Ravne gore, Očure, Brezovice i Maceljske gore, a prepliću ga dražesni brežuljci, uski klanci i plodne doline, kojima protiču tiho žuboreći potoci i brze rijeke.

Nad tim brežuljcima i dolinama vidimo tisuće što zidanih što drvenih kuća i potleušica pa inih zgrada, u kojima obitavaju naši dragi seljaci — veseli Zagorci — i marljivi Podravci —, a nizaju se tuj i ponosne stare gradine i razvaline, bijele župne crkve, kapelice i župni domovi i

još gdjekoji vlastelinski dvor, nu koji ponajviše u gornjem Zagorju danomice iščezavaju a oni malobrojni, koji su preostali, služe sada većinom u prosvjetne, karitativne ili industrijalne svrhe.

To je najsjeverniji dio Kraljevine Hrvatske, to je Hrvatska Švica.

Prirodne krasote našeg Hrvatskog Zagorja — koje svakoga razdragaju — ponajviše ispod ponosnog Cesargrada uzana dolina Zelenjak, nad kojim lebdi crkvica Majke Božje Rizvičke, a zelene tvrde hridi oblijevaju plahi valovi bistre Sutle — dirnule su i srce našeg dičnog ilirskog pjesnika Antuna pl. Mihanovića, da mu je ugledavši ih duša zapjevala:

»LIJEPA NAŠA DOMOVINA.«

VARAŽDIN, na Valentinovo 1926.

PISAC.

ŽUPANIJA VARAŽDINSKA I SLOB. I KRALJ. GRAD VARAŽDIN

U staro doba bile su u Hrvatskoj i Slavoniji malene plemenske županije, koje su kasnije odredbom vladara po 3—4 stopljene u jednu veću županiju, da se time poluče jednolična upravno-sudbena područja.

Tako je i županija varaždinska, kako je postojala do 1874. godine, sastavljena od Županije zagorske, hrašćinske i varaždinske.

Županije su bile posve autonomne, moćne organizacije, u kojima su stališi i redovi (status et ordines) naime plemstvo i zastupnici crkve bili odlučni čimbenik.

Ovi su u svojim županijskim skupštinama (congregationes) dopuštali raspis svih državnih daća, votirali vojnike te vodili sveopći nadzor svih tada još dosta primitivnih socijalnih prilika.

Sve javno upravne sudbene zvaničnike počevši od podžupana (vice-comes), velikog bilježnika (ordinarius notarius), podbilježnika (vice-notarius), arkivara, blagajnika u sjedištu županije kao i one u kotarima: Suce (Judices nobilium) i (vice-judices), pristave (distr. jurassor), mjernike, županijske fizike, birala je županijska skupština.

Jedino Velikog župana — često je imenovao na molbu i po želji stališa — kralj.

U Županiji varaždinskoj bili su od 1607. godine nasljedni Veliki župani grofovi Erdödy do godine 1861.

Svi Veliki župani instalirani su vazda uz sjajne svečanosti u posebnoj u tu svrhu sazvanoj inštalacionoj skupštini. Tom zgodom redali su se dugački govori — do 1845. godine — latinski.

Govornici pozdravljali su oduševljeno novog Velikog župana, koji bi nakon prisege razvio svoje nazore, kako će

upravljati županijom, te obično završio svoj govor usklikom kralju riječima: »Pater patriae vivat«!

Za razmjerice među seljacima jednog dobra, bio je nadležan sudija prve molbe dotični vlastelin (Dominus terrestris), — ako je s njegovim dobrom bilo skopčano pravo sudbenosti.

Za parnice među vlastelom i seljacima ili vlastelom međusobno bio je nadležan kao prva molba Županijski kotarski sud, naime Veliki Županijski sudac (ordinarius judex nobilium).

Druga molba bijaše županijski sudbeni stol, u Varaždinu (Tabula judiciaria comitatus), a treća molba banski stol (tabula banalis) ili (tabula Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae) u Zagrebu. U većim parbama i urbarskim stvarima bili su žup. sudbeni stolovi prva, banski stol druga, a stol sedmorice (Tabula Septemviralis) u Pešti, treća molba.

Povrh običajne sudbenosti (jurisdikcije) priznata je bila nekojim većim vlastelinstvima moć sudovanja na život i smrt (jurae gladii potentia).

U popisu od 1767. godine naznačena su slijedeća vlastelinstva i to:

U kotaru Gornjo Zagorskom: Cesar-grad, Veliki Tabor i Dubrava.

U kotaru Donjo-zagorskom: Krapina, Sv. Križ Začetje, Lobor, Borkovec, Belec, Konjščina, Zajezda, Gotalovec i Kamena Gorica te slobodno i poveljeno Trgovište Krapina.

U kotaru Gorno-Poljskom: Lepoglava, Trakošćan, Klenovnik, Ivanec i Vinica (Stari Grad).

U kotaru Donjopoljskom: Bela, Varaždinske Toplice, Jalžabet, Vidovec (grofa Patačića) i Vidovec (Lukavzkyja) te senioratsko dobro grofova Erdödy.

Osim toga su u županijskim skupštinama raspravljani i rješavani razni javno-upravni i predmeti u stvari priznavanja plemstva.

U potonjim parnicama tako zvanim actio nobilitaria, odlučivala je vazda konačno aula t. j. kralj.

Odnošaj seljaka kmetova prema svojoj vlasteli bili su u županiji varaždinskoj uopće prilično snošljivi, te nije

NACRT ŽUPANIJE VARAŽDINSKE IZ GOD 1801. (PO BEISCHLAGU)

došlo do ozbiljnih sukoba i trzavica među vlastelom i podanicima, pa niti burne godine 1848. Poznata je dapače iz tih vremena rečenica: »Naša gospoda — naša sloboda«.

Što više i prigodom seljačke bune 1573. godine kojoj bijaše kolovođa Matija Gubec, pristadoše uz nju nesamo kmetovi nego i mnogi prosti plemići i odlični vlastelini u Županiji varaždinskoj, koji bijahu neprijatelji tuđinca Tahija.

Na čelu ovih plemića i vlastelina zagorskih bijahu: Sekelj, tada vlasnik grada Krapine, Zabočki, vlasnik dobra Zabok i grofovi Konjski u Konjšćini, koji bijahu u sporazumku s Gregorijancem, vlasnikom Medved-grada. (Vidi »Neven« od 1854. godine »Gupčeva buna« od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.)

Izumrijećem hrvatskih plemićkih porodica, prošla su zbog kraljevskih donacija mnoga veća dobra u Županiji varaždinskoj u ruke tuđinaca kao što su bili: Sekely, Ištfannffy, Gjulay, Ungnad, Thuguth, Limburg-Stirum, Pettacy, Lichtenberg, Wintershoffer, Turoczy, Batthyany i t. d. Ovi nijesu imali nikakovih veza s pučanstvom, jer niti su oni narod a niti je narod njih razumio. Mnogi od njih niti nijesu dolazili na darovana im dobra, već ih dali upravljati po svojim providnicima.

Nu te tuđinske invazije, koje su ponajviše u XVI., XVII. i XVIII. stoljeću držale u rukama mnoga imanja, nestalo je postepeno sasvim, jer su njihova dobra ženidbama prešla natrag na hrvatske porodice, a mnogi su izumrli ili svoja dobra rasprodali domaćim posjednicima.

Do godine 1848. plaćali su državni porez samo vlasnici plemićkih dobara, pak trgovci i obrtnici, dok su podanici — kmetovi — morali davati vlastelinu prema veličini urbarskog posjeda ručne i vozne težake — tlaku.

Od gornih zemljišta podavala se vlastelinu mokra daća ili gornica, naime mošt u naravi.

Od činženih i pretečninskih (supernatantiae) zemljišta, plaćala se daća što u gotovom, što u naravi, razna domaća perad (purani, kopuni i pilići).

Feudalne prilike postojale su do godine 1848. kada su dokinute staleške povlastice i staleški sabori te uslijedilo

oslobođenje seljaka od kmetstva ili urbarske zavisnosti, proglašeno od bana Josipa baruna Jellačića dana 25. aprila 1848. u Hrvatskoj i Slavoniji. Glavne stečevine prevrata od 1848. godine bijahu: ukinuće kmetstva, jednakost poreza i jednakost zakona.

Socijalni feudalni odnošaji, kako su postojali do 1848. godine, iščeznuše posvema pred proširenim demokratskim nazorima.

Plemićka imanja rasprodana su te prošla u ruke naših seljaka, a vlastelinstva naročito u gornjem Zagorju tako reći su nestala.

Sijelo drevne županije varaždinske bijaše grad Varaždin, pak se već u XIII. stoljeću spominju imena župana ove Županije.

U županiji varaždinskoj bio je u srednjem vijeku, pa i kasnije najbujniji politički život. Tu su se odigrali mnogi važni historički i politički događaji. U njezinom području kao i u gradu Varaždinu bile su kolijevke odličnih junaka, pjesnika, umnih državnika, učenjaka i mnogih vatrenih požrtvovnih rodoljuba.

Županija varaždinska bijaše do 1848. godine razdijeljena u 4 sudbeno-upravna kotara naime:

»Gornjo-zagorski« (superior zagorianus) sada kotari ili srezovi klanjački i pregradski. »Donjo-zagorski« (inferior zagorianus) kotari ili srezovi: Krapinski i Zlatarski, »Gornjo-poljski« (Superior campestris) sada dio kotara ili sreza Ivanec i Varaždinskog, pak »Donjo-poljski« (inferior campestris) sada kotar ili srez Varaždin sve do mosta na kotarskoj cesti iza župne crkve u Martijancu, na kojem su mostu još danas vidiva dva pila s uklesanim slovima: M. C. V. (Meta comitatus Varasdiensis) i M. C. C. (Meta comitatus crisiensis).

Granica županije varaždinske bijaše u glavnom: sa zapada rijeka Sutla, počevši nedaleko ispod župe Rozgo Sv. Ana do glažute kneza Windischgrätza u Logu. Ma da je to ujedno bila nesamo zemaljska već od 1867. godine i državna međa, koje je potonje mjeseca decembra 1918. nestalo ujedinjenjem Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, to je veza i saobraćaj hrvatskog i štajerskog seljaštva bio

vazda jednako živahan i intenzivan. Upućeni jedni na druge kao neposredni susjedi, sve su se većma asimilirali, jer su im jezik i pjesme posve slične. Pučanstvo sastaje se na crkvenim zborovima i sajmovima, pak se zbog toga često lijepe hrvatske djevojke udavaju u Štajersku, odnosno vitke štajerske dekle za krepke hrvatske momke.

Mnogi Hrvati kao i Štajerci imaju zemljišta s' ov — i onkraj Sutle. Narodne hrvatske nošnje koli muške toli i ženske je zbog toga ponajviše u gornjem Zagorju već odavna posve nestalo, jer je Štajerac u svemu kao kulturno jači i napredniji privukao k sebi Hrvata. Dapače gradnja stanbenih kuća, sve vrsti gospodarskih zgrada i ista konjska orma posve je jednolična; u hrvatskim župama uz Sutlu s onom u susjednoj Štajerskoj pak se može reći, naš gornjo-Zagorac vanjštinom se je poštajerčio, no ostao je neslomiv Hrvat dušom i tijelom.

Od glažute u Logu, gdje je izvor rijeke Sutle, počinje sjeverno suha međa preko Maceljske gore do Saurića. Nadalje čini među rijeka Drava do ispod Legrada, s južne strane opet djelomice suha međa do mosta iza željezničke postaje Konjšćina, na cesti prema Bedenici — potok Krapina.

Ovo omeđašenje promijenjeno je bilo djelomice zakonom od 11. studenoga 1874. godine, kojim su uvedene bile u Hrvatskoj i Slavoniji »Podžupanije«, pak su bivšoj podžupaniji zlatarskoj pridijeljene upravne općine: Bedenica, Marija Bistrica, Gornja i Donja Stubica od županije zagrebačke. Zakonom od 6. veljače 1886. godine vraćene su netom spomenute upravne općine natrag županiji zagrebačkoj, nu zato je županija varaždinska znatno proširena razdjeljenjem nekad velike županije križevačke, pripojenjem upravnih općina: Breznica (Hum Sv. Martin), Gornja Rijeka, Novi Marof, Ludbreg, Mali Bukovec, Gjelekovec, Ivanec koprivnički i Rasinja županiji varaždinskoj.

Podneblje županije varaždinske je umjereno, blago, koje prija svakoj vegetaciji i bez većih elementarnih nepogoda. U njezinom području uspijevaju sve vrsti žitarica i okopavina, ne manje sve odlike plemenitog voća, dok se po

dražesnim brežuljcima nizaju bujni vinogradi zasađeni na američkoj podlozi.

U području županije najveće je gorje Ivančica, koje će ime potjecati, svakako od Ivanovaca (Johanniter), koji su imali svoje sjedište i samostan u sadanjem mjestu Ivanec.

U nastavku od Ivančice s istočne strane leže Železnica i Čevo, a prema zapadu Oštrc i Očura.

Uz sjevernu suhu među prostire se Maceljsko gorje, kod Krapine Strahinšćica i Radobojska gora.

Od Ivanca sjeverno prema Višnjici širi se Ravna gora, pak u gornjem Zagorju Kuna gora i Cesargradska gora.

Kraj Varaždinskih Toplica ugledamo ovisoki Ljubelj, a duž sadanje međe Županije Varaždinske i Belovarsko-Križevačke Veliki i Mali Kalnik.

Osim rijeke Drave sa sjeverne i potoka Sutle koji utiče u Savu, ispod Brdovca u županiji zagrebačkoj sa zapadne strane, protiču županiju varaždinsku potoci: Krapina koja izvire ispod Ivančice kraj Zajezde te utiče u Savu kod Zaprešića, Krapinica koja izvire nad Krapinom, Horvatska koja izvire ispod Velikog Tabora, koje utiču kraj Zaboka u Krapinu, Kostelina u Horvatsku te Šemnica u Krapinicu, Sutinšćica i Zlataršćica koje takodjer utiču u Krapinu, nadalje Plitvica, koja utiče kod Velikog Bukovca u Dravu, pak Lonja, koja utiče u Savu.

Ovdje moram spomenuti Trakonšćansko jezero puno jakih izvora, u koje se izlijeva gorski potok Čemernica, a iz kojeg proizlazi potok Bednja koji protiče kotare (srezove) Ivanec, Varaždin, Novi Marof i Ludbreg te utiče ispod Velikog Bukovca u Dravu.

Županija Varaždinska bila je područjem najmanja nu svakako najnapučenija od svih hrvatskih i slavonskih županija.

Broj pučanstva upravo se rapidno množi.

Tako je godine 1840. iznosio broj žiteljstva županije varaždinske 133.396

Godine 1877. porasao je već na 191.992

Prema pučkom popisu od godine 1880. konstatiran je broj pučanstva sa . . . . . 220.663 na površini od 2322 četvorna kilometra ili na jednom četvornom kilometru 95 žitelja.

Ovaj broj povisio se je do 1910. godine na . . . 328.474

dok prema pouzdanim podacima iznosi 1914. god. 334.327

Od toga je bilo rimokatolika 330.662, grkokatolika 16, srpsko-pravoslavnih 3079, evengjelika 26 a izraelićana 544.

Dakle u razdoblju od 74 godina iznosi porast 151% t. j. preko dvijesto hiljada duša. Ovaj veliki porast pučanstva nastao je donekle proširenjem područja županije varaždinske zbog organizacije 1886. godine, pripojenjem većeg dijela kotara novomarovskog i ludbreškog županiji varaždinskoj a ocjepljenjem od bivše županije križevačke.

Svakako je najgušće žiteljstvo u gornjem Zagorju a ponajviše u župi Pregrada u kojoj je 1914. godine bilo 13.110 a potom na jedan četvorni kilometar dolazi po prilici 370 duša.

U župama duž Sutlu naime: Kraljevec, Klanjec, Sela Zagorska, Poljana, Vinagora, Prišlin i Taborsko govori pučanstvo jezikom koji veoma nalikuje slovenskom.

U župama Bednja, Cvetlin i Višnjica a osobito Jesenje govori pučanstvo nekim posebnim dijalektom, dosta brzo, svršavajuć svaku rečenicu razvlačenim dubljim pjevajućim naglaskom. Primjerice na sajmu kad kupac prigovara, da se za neki predmet odviše traži, odgovori mu prodavaoc Jesenjančan: »Če očete, kupite, će nečete pustite, — dobra se roba hahko prôdá.«

Srpsko-pravoslavno žiteljstvo, kojeg imade najviše u kotarevima (srezovima) ludbreškom i novomarovskom, govori čistom štokavštinom.

Naravno, da je osnivanjem pučkih škola pak čitanjem pučkih knjiga, koje izdaje napredno književno društvo Sv. Jeronima u Zagrebu, molitvenika i novina i u tom pogledu postignut posljednjih decenija znatan napredak u čistoći

jezika, pak će štokavština postepeno — ako i polagano — istisnuti kajkavštinu.

U zagorskim kotarima zabavlja se pučanstvo prigodom crkvenih proštenja, svatova, za vrijeme poklada uz glazbu na sviraljkama (Blasinstrumente), u kotarima duž Drave uz gudbu dapače sa cimbolom, u koliko nije u novije sviraljku i gudbu istisnula narodu omiljela tamburica i tamburaške družine, kojih ima na pretek.

U gornjem Zagorju pjeva narod većinom još milozvučne slovenske pjesme. Čuo sam baš u gornjem Zagorju veoma melodičnu lirsku pjesmicu — koju je pjevala milovidna djevojka — sa refrainom:

»Oj sijaj sijaj sunčece — na moje drobno srčece.«

PUČKA NASTAVA.

U županiji varaždinskoj bila je pučka nastava veoma manjkava do 1848. godine zbog pomanjkanja školskih knjiga i učiteljskog osoblja.

Prva pučka škola osnovana je 1480. godine u Varaždinskim Toplicama a zatim 1582. godine u Lepoglavi po Pavlinima. Godine 1793. postojale su pučke škole u Krapini, Pregradi, Vinici, Petrijancu i Klanjcu te godine 1806. Suhodolska (Jalžabet) nu ova samo po imenu, a godine 1839. još u Beli, Gjelekovcu, Martijancu, Sv. Križu-Začretje, Ludbregu, Velikom Bukovcu, Rasinji, Ivancu koprivničkom i Kuzmincu.

Polazak u svim tim školama bio je slab, dok je učiteljem bila glavna zadaća orguljanje i podučavanje pomlatka u crkvenom pjevanju.

U županijskim skupštinama naročito u godinama 1836. do 1837. vijećalo se više puta na pobudu tadanjeg županijskog Velikog bilježnika Metela Ožegovića Barlabaševačkog o uvedenju osnovnih (trivijalnih) i gradskih škola.

Za škole brinula se najviše u ono doba inteligencija, dok su seljaci bili spram škole potpuno apatični, pak su voljeli svoju djecu vidjeti kao pastire na paši negoli u školi. Glavni pokretači pučko-školstva bijahu uz čestitog

biskupa a kasnije nadbiskupa zagrebačkog Jurja pl. Haulika mnogi župnici i njihovi duhovni pomoćnici. Među ovima spomenut ću vrijednog župnika u Sv. Križu Začretju Ivana Bradicu, koji je svoje župljane tako dugo nagovarao, da su ipak 1838. godine sagradili pristojnu školu i stan učitelja. Velike zasluge za unapređenje školstva u županiji varaždinskoj stekao si je svakako Antun pl. Kukuljević-Sakcinski, koji je 1837. godine imenovan vrhovnim ravnateljem nauka svih pučkih i srednjih škola. Njegovim nastojanjem podignute su već slijedeće godine nove školske zgrade: U Jalžabetu, Velikom Bukovcu i Martijancu, pak uz pomoć zagrebačkog biskupa osnovana pučka škola u Konjšćini, a potporom grofa Karla Draškovića i podžupana Fridrika pl. Švagla sagrađene su pučke škole u Radovanu i Cvetlinu. Godine 1843. otvorena je škola u Belcu po podžupanu Albertu pl. Modiću.

S' ilirskim pokretom otpočeli su nekoji napredniji župnici iz rodoljublja osnivati pučke škole za seosku mladež u svojim župama.

Tako je primjerice Tomo Gajdek, kasnije zagrebački kanonik i opat te mnogodišnji predsjednik Jeronimskog književnog društva u Zagrebu kao mladi župnik u Velikoj Erpeniji (Hum Sv. tri Kralja) a nekoliko godina kasnije kao župnik u Selima-zagorskim podučavao obospolnu mladež u čitanju, pisanju i računanju. Isto tako Ladislav pl. Barabaš, bivši zagrebački kanonik kao mladi župnik kod Sv. Barbare Nadkrižovljanu, a i mnogi drugi su školsku mladež podučavali i opskrbljivali školskim knjigama i inim priborom naravno bez ičije pripomoći.

Godine 1857. uvedena je u tadanjoj Austrijskoj monarkiji državna potrošarina (Staats-Verzehrungs-Steuer) od vina i mesa. S razloga što je kod stavnja najveći procenat analfabeta stavnjih obvezanika otpadao na područje t. zv. civilne Hrvatske i Slavonije (osim tadanje vojne Krajine) a Hrvati burne godine 1848. sa svojim narodnim banom Josipom grofom Jelačićem oštro se borili proti buntovnim Madžarima, to je na predstavku njegovog nasljednika za bana Ivana grofa Coronini-Cronberg (banovao od lipnja

1859. do lipnja 1860) »da se Hrvatima barem donekle oduži kruna, uvaženjem spomenute predstavke odredila, da se potrošarina od vina i mesa u Hrvatskoj i Slavoniji posvema prepušta gradskim i ladanjskim općinama za pokriće troškova pučkih škola«. Ova potrošarina ostala je svim hrvatsko-slavonskim općinama netaknuta i zakonskim člankom I. od godine 1868. Hrvatsko-Ugarske nagode.

Tim su hrvatsko-slavonskim općinama ušteđeni tečajem više od sedam decenija mnogi miljuni prihoda na općinskoj potrošarini od vina i mesa, koja je potrošarina tečajem vremena proširena na pivu i na žestoka pića.

Zak. člankom XVI. od god. 1870. ustrojene su u Hrvatskoj i Slavoniji današnje upravne općine, pak je prihod na općinskoj potrošarini sveudilj rastao.

Zbog toga je upravnim općinama bilo omogućeno, da prihodom od općinske potrošarine bez znatnijeg opterećenja pučanstva vanrednim vrelom prihoda — općinskim nametom —, osnivaju postepeno pučke škole u županiji varaždinskoj.

Novi školski zakon od 1. listopada 1784. veoma je povoljno na razvitak pučkog — školstva utjecao, kojim je određen obvezatan polazak pučke škole, a iste stavljene pod neposredni i neprekidni nadzor kraljevske hrvatsko slav. dalmatinske zemaljske vlade odnosno njoj podčinjenih oblasti.

Od 1880. godine do danas sagrađene su posve nove lijepe što jedno, dvo i više razredne školske zgrade za pučke škole i to: U Kraljevcu na Sutli, Klanjcu, Letovčanu novodvorskom, Luki, Velikom Trgovištu, Velikoj Erpeniji, Tuhlju, Kumrovcu, Selima Zagorskim, Sopotu, Pregradi, Kostelu, trgovištu Krapini, Gjurmancu, Jesenju, Lepajcima, Sv. Križu-Začretje, Zaboku, Poznanovcu, Peršavesi, Budinšćini, Zlataru — za žensku mladež, — Batini, Mađarevu, Varaždinskim Toplicama, Lepoglavi, Bednji, Stražnjevcu, Vrbnu, Vinici — za žensku mladež, — Nadkrižovljanu, Bela-Radovanu, Vidovcu, Biškupcu, Ludbregu, Hrženici, Strugi, Novoj Vesi i Vrbnom. Proširene su pučke škole u

Sv. Iliji, Martijancu, Dubravici, Radoboju, Križovljanu i mnoge druge.

U Dubravici, Horvatskoj, Lovrečimselima i Breznici adaptirani su bivši vlastelinski dvorovi za pučke škole.

Danas ima županija Varaždinska stotinu i deset pučkih škola i žensku stručnu školu u Krapini.

Na ovim školama podučavaju: 115 učitelja i 153 učiteljice. Ako se k tome pribroje vjeroučitelji 71 rimokat. župa, jedne srpsko-pravoslavne parohije u Boltanu i rabin ludbreške izraelitičke bogoštovne općine, to se pučkom prosvetom sada bavi sveukupno 341 lice u županiji varaždinskoj.

Naravno, da i sadašnje pučke škole kraj velikog broja školskih obveznika nijesu dostatne, jer ima još oko 30% analfabeta, nu zato će jamačno pozvani faktori ponajviše Ministar prosvjete shodno dati odrediti i provesti, kako će se među žiteljstvom ove lijepe županije pučka prosvjeta i ljubav za knjigu još većma proširiti a broj analfabeta smanjiti na minimum.

HRVATSKE SELJAČKE ZADRUGE.

Počeci seljačkih zadruga padaju pod konac prošloga stoljeća. Bilo ih je isprva desetak.

Katolici Hrvati koji su se sastali 1900. godine na prvom hrvatskom katoličkom kongresu u Zagrebu, raspravljali su o potrebi osnivanja seljačkih zadruga i zaključili osnovati »Poljodjelsku banku d. d. u Zagrebu«, koja je imala biti rasadnicom zadruga i njihovo središte.

Tip za ovakove zadruge uzet je reifeisenov, dakle neograničeno solidarno jamstvo. Za sakupljanje dioničara po županiji varaždinskoj najviše se zalagao tadašnji profesor teologije a sadašnji zagrebački nadbiskup Dr. Antun Bauer. Kod samog rada zadružnog najveće zasluge ima bivši veliki župan varaždinski Milan pl. Kiepach.

Novac podjeliva zadrugama »Poljodjelska banka«, koja danas raspolaže s' miljunima uložaka, najveći dio crkvenog kapitala.

Ravnateljstva zadruga podjeljivaju zajmove članovima seljacima. Kad se je uvidjelo, da samo vjeresijski rad prosvjetni rad zadruga nije dostatan, nego opće narodno-gospodarski i prosvjetni, šalje »Poljadjelska banka« svoje vrsne strukovne namještenike, kojima je zadaća podučavati zadrugare na sastancima o naprednijem načinu gospodarenja, o zajedničkoj nabavi i prodaji plodina te o solidarnosti seljačkog svijeta.

Silni ovaj rad nije po svojim uspjesima ostao neopažen, a osjećaju ga ponajpače oni, koji su time sprečavani izrabljivati seljaka. Prijatelji zadrugarstva osnovali su »Središnji Savez hrvatskih seljačkih Zadruga« u Zagrebu, od kojega uživaju zadruge mnoge pogodnosti.

Uspjehom zadružnog rada mora se priznati znatno umnožanje modernih ratila i pomagala za melioraciju tla.

U županiji varaždinskoj ima danas oko 60 seljačkih zadruga. Ove vode većinom svećenici i učitelji, a nađe se i po koji napredni vlastelin.

Jamstvo seljačkih zadruga županije varaždinske je visoko, jer jamče sa preko 250 hiljada jutara zemlje koja je bila procijenjena prije rata na 100 miljuna kruna. Danas je ta visina kud i kamo veća.

Glede važnijih historičkih ličnosti i događaja bila mi je vodičem »Povjest Hrvatske« odličnog historika mog nezaboroavnog profesora Tade Smičiklasa, dok se je krasnom knjigom s nebrojenim ilustracijama umnog profesora Gjure Szabo »Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji« proširilo i produbilo moje znanje o starim gradovima i razvalinama županije varaždinske. U pogledu nekih podataka historičke naravi služio sam se arkivom županije varaždinske, i gradske općine. Arkiv županijski počnje s god. 1607., a osim toga i privatnim knjižicama nekih vlastelinstava ove županije.

Srcu sam vazda privijao u njemu nastanjeni pošteni i radini seljački narod, kojem sam u svakom svom zvanju svim silama nastojao u teškim prilikama pomoći.

Pučanstvo ponajviše u gornjem Zagorju voli prenapučenu si rođenu grudu, koju natapa svojim znojem, pa makar na istoj samo životario nego li se iseliti.

Zagorac kao i Podravac su doduše mobilni, ali polaze na zaradu u daleke pa ćak i preko-morske krajeve, nu vraćaju se redovito na svoju domaju, štediša materijalno ojačan a raspikuća razočaran.

I. GORNJE ZAGORJE.

(Procéssus superior zagorianus.)

Jugo-zapadnom međom županije varaždinske i zagrebačke protiče mali potočić, koji se izlijeva u Krapinu, preko kojega je na cesti od Kupljenova prama selu Luka-Krajskaves sagrađen sada most iz betona. To je Kušev most, prozvan tako po bivšoj velikoj zadrugi Kuš. Zemljišta, mnoge kuće i gospodarske zgrade seljaka Kuša leže sa zapadne strane ceste u neposrednoj blizini spomenutog mosta duž potoka na malenom brežuljku.

Tik uz ovu među bijaše u županiji zagrebačkoj plemićko dobro »Šiprakovo« nekada vlasnost plemićke obitelji Šiprak, a u neposrednoj blizini iza tog dobra ležalo je dobro »Kupljenovo« vlasnost obitelji Bornemisa Stolniković. Oba ova imanja rasprodana su u šezdesetih i sedamdesetih godina prijašnjeg vijeka susjednim seljacima, a spomenuo sam ih jedino radi bivšeg vlasnika dobra Kupljenovo.

Od kotarske ceste vidjeti je još danas na zapadnoj strani nekoliko omorika, koje su iza visokog brijega posljednji ostaci nekada krasnog perivoja vlastelinstva Kupljenovo, gdje se je nalazio i prizemni dvor Juraja pl. Bornemisa Stolniković-a. Isti bijaše do god. 1848. veliki županijski sudac kotara brdovačkoga u županiji zagrebačkoj, a god. 1848. poslanik kotara brdovačkog na saboru trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, pak je ponajviše u ilirskom pokretu tridesetih i četrdesetih godina devetnaestoga vijeka svojim rodbinskim i prijateljskim vezama utjecao na rodoljubno probuđenje onog dijela županije zagrebačke i varaždinske.

Juraj Bornemisa-Stolniković kavalir od glave do pete, visoka uzrasta, crne pune brade i vlasiju, sokolova oka, pravilna uska nosa, elastična hoda, bio je osobni prijatelj

preporoditelja dr. Ljudevita Gaja, pak je svakom zgodom vatreno širio patriotične ideje ilirizma. Bornemisa upriličio je 1842. god. sa ilircima veliku bakljadu Dr. Gaju u Zagrebu, koju je predvodio u narodnoj odori i tom prigodom oslovio Gaja vatrenim govorom, kojim je izazvao veliko oduševljenje za Gajevo patriotično nastojanje.

Odmah iza Kuševog mosta u županiji varaždinskoj prostire se porezna općina Pluska u području, koje bijahu dva plemićka dobra »Pluska« naime Gornja, vlasnost plemića Ladany i Pluska Donja, plemića Halper-Sigetski, nadalje dobro Luka, koje je spadalo imanju Pluska donja, te nedaleko imanje Vadina nekad plemićke obitelji Fodroczy od Fodrovca i Borkovca, koje je kasnije ženidbom prešlo u vlasnost plemićke obitelji Modić od velike Mlake i Kurilovca.

Osobno sam poznavao kao dječarac vlastelina Nikolu Halpera-Sigetskog, koji bijaše po svojoj supruzi rođenoj pl. Novak u rodu s mojim roditeljima i u živahnom prijateljskom i susjedskom saobraćaju. Ne mogu propustiti, a da podrobno ne istaknem neke crtice iz života tog vatrenog ilirca i upravo tipičnog hrvatskog zagorskog vlastelina i županijskog velikog suca.

Nikola Halper-Sigetski, muž ovisoka uzrasta, širokih plećiju te rijetke fizičke jakosti — pravi atleta — rodio se je prvih godina devetnaestog vijeka na dobru svog oca Ivana vlastelina u Pluski. Sve do šestoga razreda zagrebačke akademijske gimnazije prolazio je za nuždu s prvim redom, nu u sedmom ili tada t. z. logici zapeo je posvema. Pošto mu je strogi otac zaprijetio, da se s lošom ocjenom — onda je bila lokacija iz svakog pojedinog učevnog predmeta — ne smije kući vratiti, to je uvidjevši, da nije u stanju polučiti barem opći prvi red — koncem lipnja — školska godina svršavala se je o Kraljevu 20. kolovoza — a počimala iza Sesveta — nestao iz Zagreba te se naravno pješke uputio kroz Štajersku u Kranjsku.

Više je dana tražio zaradu, a kako je bio praktičan, našao je naskoro u dražesnom gorskom kraju uređeni seoski posjed. U kući roditelja i lijepa kćer jedinica, dobro obrađena polja i livade, stupio je u službu tom slovenskom

imućnom seljaku u svojstvu sluge za sve gospodarske poslove.

Isprva je naravno spavao u staji, orao i kopao te rukovodio gospodarstvo. Prigodom nadziranja blaga na paši razmišljajuć prečesto o svom domu i školi, o svim predmetima sedmog gimnazijalnog razreda, pričinjalo mu se sada danomice sve jasnije i shvatljivije. Govorio bi si: »Kako do vraga nijesam ovo ili ono znao, a sada mi je posvema razumljivo.« Nikada nije polazio na zabave, bio je vazda trijezan i marljiv poput mrava, te se postepeno sve više sviđao svom gospodaru. Ovaj ga je zavolio, uzeo u službu pomoćnog slugu, a Halpera preselio u kuću, gdje je s domaćinama sve više općio, pak se kći domaćine u Halpera kao momka od oka zaljubila. Roditelji lijepe Micke bili su time dakako sporazumni, nu samo Nikola Halper nije bio na čistu. Dogovoriše se, da će nakon Sesveta, poći na zapis k fajmeštru. Nu Halper, kako je iznenada došao, tako je noću odmaglio, pak prištedivši si nešto novaca otišao nakon 16-mjesečne službe kod slovenskog seljaka ravno natrag u Zagreb.

Njegovi drugovi i prijatelji bili su nemalo iznenađeni ugledavši koncem listopada nakon više od godinu dana Nikolu Halpera silno ojačanog, rumena lica i samosvijesna.

Ova godina duševnog odmora i rada u prirodi silno ga je okrijepila. Upisavši se ponovno u sedmi razred svrši ga s odlikom. Prehranivši se i instrukcijama, izvrsnim je uspjehom absolvirao nesamo gimnaziju nego i pravo-slovnu akademiju izmirivši se s ocem.

Bio je opće poznat i štovan nesamo kao napredan i praktičan vlastelin, koji je u svakom poljskom radu prednjačio, nego također kao pravedan i energičan sudac.

Velika skupština stališa i redova županije varaždinske izabra ga opetovano, a tako i ona zasjedana mjeseca prosinca 1845. godine za velikog županijskog suca u kotaru novodvorskom gornjo-zagorskom. Nikola Halper bio je također poslanik kotara novodvorskog na saboru trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije 1848. godine.

To je ona glasovita županijska skupština 1845. godine, u kojoj je poznati rodoljub i spisatelj nebrojenih knjiga

Ivan pl. Kukuljević-Sakcinski prvi vatreno prozborio hrvatskim jezikom značajan govor istaknuvši, neka se od sada raspravlja u svim nama milom hrvatskom jeziku, a time omogući i onim članovima županijske skupštine izraziti svoje nazore, koji ne razumiju ukočeni tada još službeni latinski jezik. Taj govor izazvao je veliko odobravanje među ilircima. To bijaše posljednja velika skupština županije varaždinske prije apsolutizma.

Sve do godine 1848. kao i poslije listopadske diplome od 1860. godine uredovali su županijski kotarski sudovi u vlastelinskim dvorovima kotarskih sudaca dotičnog kotara, jer se skoro u nijednom mjestu kotara nijesu mogle naći makar i za nuždu prikladne prostorije za sud i stanove činovnika. Naravno, da je i u vlastelinskom dvoru Pluska bilo sjedište županijskog kotarskog suda.

Tako zvana »curia dominalis« imanja Pluska bijaše kao i pretežna većina zagorskih dvorova jednokatnica sa sedam zeleno oličenih prozora na pročelju i pet soba u prvom spratu. U sredini velika blagovaonica ili t. z. »palača«, a desno i lijevo po dvije prostrane sobe. U prizemlju lijevo od ulaza podrum i smočnica, desno velika kuhinja, soba za družinu i služinčad.

Karakterističan je za kriminalno uredovanje onoga doba slijedeći slučaj:

U župi Rozgo Sv. Jana i Kraljevec — koje su spadale pod žup. kotarski sud u Pluski — učestale su duž Sutle krađe konja hrvatskim seljacima. Kako tada ne bijaše javnih straža — osim pandura kot. suca — dok je žandarmerija uvedena kod nas poslije pedesete godine s austrijskim apsolutizmom, — a hrvatski zagorski seljaci bili pošteni, to je sumnja pala na štajerske konjokradice. Sumnjalo se doduše na pojedince, nu bez uspjeha. Međutim pošlo je energičnom Nikoli Halperu naskoro za rukom, zavrebati na sajmu u Dubravici — Loščaki — dvojicu već od prije ozloglašenih Štajeraca, koje dade uhititi i otpratiti u Plusku.

Ozloglašenici su naravno uporno tajili krađu konja i zaklinjali se, da su posve nedužni i ako su se zaplitali u protuslovlje, a baš time probudili još veću sumnju.

Poznavajući Halper štarjesko pučanstvo kao skroz pobožno, odluči ovoj dvojici dati priliku o njihovoj tobožnjoj nevinosti pak im reče: »Dobro, ako Vas dvojica ne će ništa da znate o toj krađi konja, onda ćemo sutra kruto rano s Vama poći u župnu crkvu na brijegu u Krajsku ves i tamo morate prisegom potvrditi Vašu nevinost.« Obojica pristadoše.

Nikola Halper u dogovoru s domaćim župnikom u Krajska-vesi dade prozore župne crkve zastrijeti crnim zavjesima, a na glavni žrtvenik namjestiti mrtvačku lubanju, iza koje je tinjala uljena svjetiljka, sa svake strane dva zapaljena duplira i kremenjačke kubure s nategnutim kokotima.

Na brijegu u Krajskojvesi, bio je uz staru župnu crkvu i drveni župni dvor, koji je god. 1857. do temelja izgorio, pak početkom šezdesetih godina XIX. stoljeća sagrađena je velika župna crkva i župni dvor u mjestu Luki uz cestu.

Slijedećeg dana obuče se Halper u crnu galu, opaše sablju te tako dočeka u četiri sata u jutro, jedva što je počelo svitati, osumnjičene Štajerce. Kada pristupiše glavnom žrtveniku problijediše kao krpe, koljena im klecahu te stanu drhtati kao u groznici. Kad im je sudac Halper predočio svetost prisege naglasivši, što ih čeka, ako bi krivo prisegli — na ovom svijetu tamnica, a na drugom pakao — padoše obojica pred suca riječima: »Žlahtni gospud sodnik nemoremo priseći, res smo kobile vkradli, pak ih bomo še denes nazaj vrnuli«.

Time bijaše taj eksperimenat dokončan, ukrađene bedevije vraćene hrvatskom seljaku, a zločinci otpraćeni žup. sudbenom stolu u Varaždinu na daljnji kazneni postupak i privedeni zasluženoj kazni.

Sjećam se, kako je Nikola Halper svršivši ovaj događaj iz svoje sudbene prakse uzdahnuo riječima: »Uspjelo je doduše, nu nikad više, jer sam i ja skoro isto tako bio uzrujan kao i ovi konjokradice, pomislivši što onda, ako bi ovi lopovi ipak bili pripravni priseći, da su nevini — nu do koje prisege ne bi bilo ni došlo.«

Drugi ne manje značajan slučaj u civilnom uredovanju

Nikole Halpera dogodio se na velikom pašnjaku porezne općine Prosinec kraj Figarovog mosta na Sutli.

Radi paše na tom pašnjaku bijahu vječite svađe među hrvatskim i štajerskim konjskim trgovcima, koji su konje kupovali po hrvatskim sajmovima, pa ih prodavali u Italiju, — odnosno i vlastelinstvu Novidvori grofova Erdödy. Određen bude očevid na licu mjesta. Vlastelinski odvjetnik i zastupnik bio je tada Tito Babić, vlastelin iz Gredice. Kada je uredovanje otpočelo, nastane silna gungula i prepiranje među hrvatskim i štajerskim seljacima, pak malo da nije došlo do nedoglednog sukoba i krvoprolića. Najviše su galamili Štarjeci, a ponajviše jedan visoki štajerski mladić od kojih 20 godina. U odlučnom trenutku zaleti se sudac Halper među Štajerce, pograbi onog visokog bunđiju za ruke, pa kako je bio neustrašiv i krepak, digne ga u vis te počne s njime kružiti po zraku, da su čizme udarale jedna o drugu.

To je kod hrvatskih seljaka izazvalo silan smijeh, Štajerci pobjegoše, pak je nakon toga uredovanje svršeno u posvemašnjem miru nagodom među vlastelinstvom i hrvatskim seljacima.

Prekrasan dokaz tadanjeg požrtvovnog prijateljstva među ilirskom gospodom pokazuje slijedeće:

Burna godina 1848. bijaše veoma sušna, pak je lijepo toplo vrijeme potrajalo do kasnu jesen. Jedne nedjelje pod kraj mjeseca listopada bijahu kod Nikole Halpera u Pluski na objedu jur spomenuti Juraj Bornemisa-Stolniković i moj otac, koji je boravio na dopustu i oporavku, jer je prigodom zauzeća Rijeke po Hrvatima, gdje je sudjelovao u svojstvu časnika narodne garde ranjen. Inače je bio županijski veliki sudac u Brodu na Kupi tadanje riječke županije.

Vrijeme bijaše toli prijatno, da su iza objeda ova trojica otišli u bašću iza dvora te u grabrini zabavljali se igrom taroka sa t. zv. »čifutom« — što je bila nagrada za pagat ultimo.

Za koji čas osvane iznenada među njima Ferdo pl. Krajačić, tada mladi vatreni kapelan u Kraljevcu na Sutli riječima: »Gospodo, jeste mi prijatelji?« Sva trojica odvra-

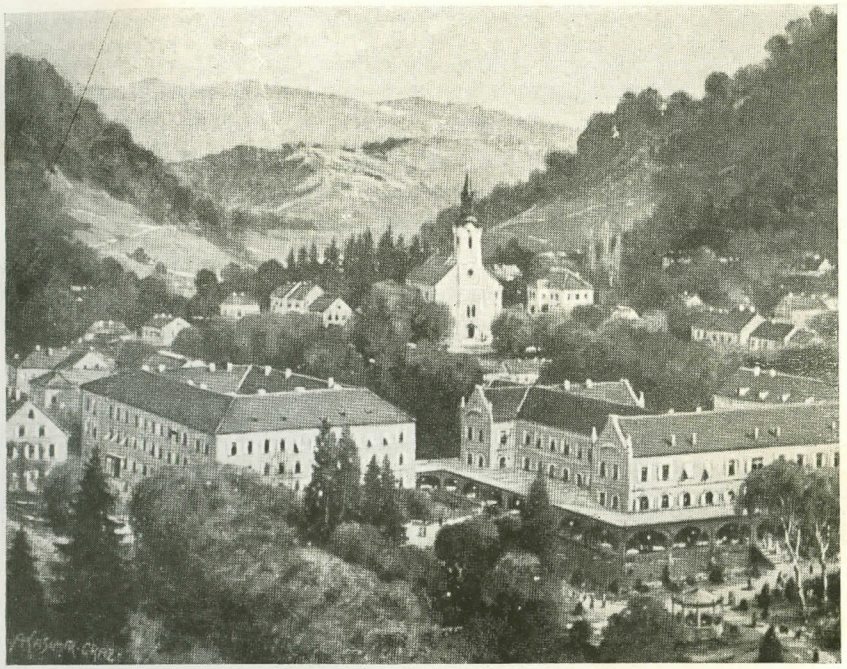

KUPALIŠTE KRAPINSKE-TOPLICE

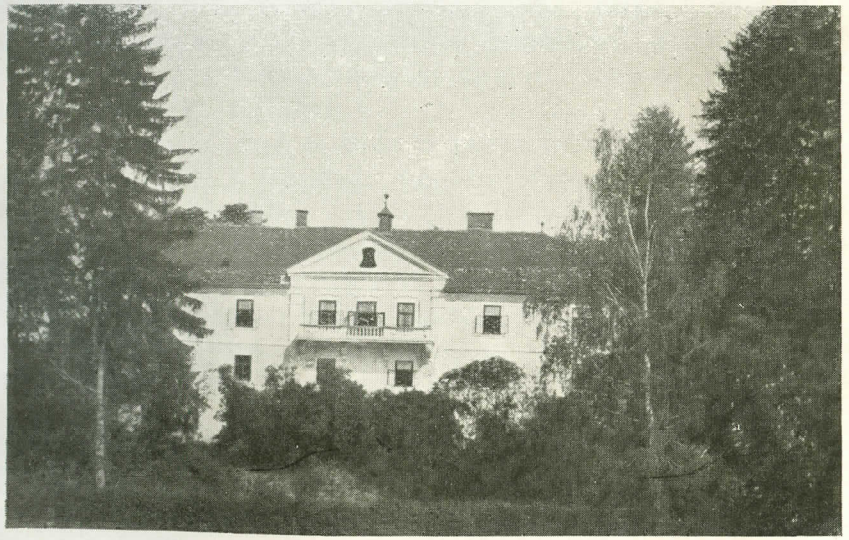

DVOR GREDICE

tiše jednoglasno: »Jesmo i prejesmo!« »Dobro. Dokažite činom, što ste kazali. Danas je umro moj stari župnik u Kraljevcu Pavao Potlačnik, a kolator ove župe, koja spada pod vjerozakonsku zakladu, je hrvatski ban. Kako će Vam biti znano, baš me osobito radi mog ilirstva ne voli, moj biskup Juraj Haulik, pak će mi jamačno praviti spačke i inog svećenika predložiti za župnika u Kraljevcu. Sada je premoćan naš svijetli ban grof Jellačić, pak ako mi on potpiše kolatorski list, morat će se i odinarijat tome pokoriti. Vi ste sva trojica dobro poznati s našim banom. Učinite mi veliku prijateljsku uslugu, pak pođite sa mnom u Beč do našeg naba molbom, da mi podijeli župu u Kraljevcu. Ja kao rođeni Zagorac silno bi volio baš u Zagorju župnikovati.«

Nakon kratkog dogovora zaključeno bi, da sva četvorica drugi dan ranom zorom krenu na put kolima do Poličana, a dalje željeznicom u Beč. Došavši nakon trodnevnog mučnog i s raznim poteškoćama skopčanog putovanja — nije to bilo šala u onim uzbuđenim danima putovati — u Beč, odsjedoše u Kärtnerstrasse u Hotelu Au l' homme sauvage (Zum wilden Mann).

Slijedeći dan odvezoše se sva četvorica u Prater do vojničkog tabora. Halper, Bornemisa i moj otac obukli su za tu zgodu svoja ilirska narodna odijela: surke s crvenim gajtanima, plave prsluke i bijele pantalone, a na glave crvene fesove s tamno modrim kitama. Time su pobudili opću pozornost u Beču.

Ban Jellačić, koji je tada tresao s Bečom, primio ih je veoma ljubezno s riječima: »A što Vas, draga gospodo, nosi sada do mene?«

Nakon što su obrazložili svoj dolazak i molbu, reče ban: »E pa neka bude, kad Vi nijeste žalili za svog prijatelja sada doputovati u Beč, jamačno ne ću ni ja žaliti, što sam udovoljio Vašoj molbi. Potpisavši kolatorski list pozove svu četvoricu na večeru u sedam sati.

Tuj bijahu sakupljeni mnogi generali, visoki časnici i neki civilni dostojanstvenici. Prema svršetku dinera, upita Halper, da li bi bilo slobodno koju ilirsku zapjevati. Ban se nasmješi i reče: »Slobodno.« Sada se ova četvorica Hrvata složiše, a novoimenovani župnik kraljevečki Kra-

jačić, koji bijaše veoma muzikalan, intonira svojim prekrasnim visokim baritonom, za onda još nepoznatu pjesmu:

Ljubimo Te naša diko,
Jer si glavar svima drag,
Jer si s našeg roda niko,
Svima mio svima blag.
Zato na Tvoj mili glas,
Eto svuda eto nas.
Il u vatru il u boj
Dušom tijelom svak je Tvoj.

Cijelo odlično društvo, bilo je očito iznenađeno divnim glasom Krajačića, a banu Jellačiću, koji je tu njemu namijenjenu pjesmu prvi put čuo posve korektno i s entuiazmom pjevati — nota bene u vojnom logoru u bečkom Prateru — te koji je osobito volio i uživao slušajuć hrvatske pjesme, navriješe suze na oči. Na sveopće povlađivanje moradoše naši ilirci još nekoliko ilirskih pjesmi otpjevati. Mnogi časnici nagovarahu tada Krajačića neka ostavi svećeničko zvanje, pak se posvema posveti glazbi i pjevanju, jer tako rijetkoga baritona obzirom na visinu i dubinu glasa nijesu nikad slušali niti mu ima premca.

Krajačić se zahvali na laskavom priznanju te ostane još 35 godina župnikom u Kraljevcu. U godinama 1864. do 1867. zastupao je u saboru Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije izborni kotar Klanjec.

Hrvati se razdragani ljubeznošću bana oprostiše i vratiše u grad.

Sjedeći u kavani u Kärtnerstrasse nagovori ih neki Bečlija, ne bi li koji od gospode s njime hotio igrati partiju karambola na biljaru. Nikola Halper prihvati poziv te stavi uvjet, — na sto karambola 100 forinti, nu on počinje i daje za uzvrat protivniku 50 karambola avanca. Bečlija prihvati okladu a Halper odigra najvećom lakoćom i elegancijom na veliko iznenađenje publike redomice 100 karambola i uzme 200 forinti, koje je držao u ruci Bornemisa kao položenu jamčevinu obojice karambolista.

Treći dan nakon toga vratiše se naši ilirci natrag u svoje milo Zagorje.

Kad sam spomenuo našeg junačkog i od Hrvata iskreno štovanog i nadasve ljubljenog bana Josipa grofa Jellačića-Bužinskog, ne mogu propustiti, a da ovdje ne istaknem i neke crtice iz njegova privatnog života.

Veliki protivnik bana Jellačića bio je među inim tuđincima i Karlo grof Grünne, podmaršal i prvi generalni pobočnik tada još mladog kralja Franje Josipa. Ban Jellačić i rečeni grof Grünne, bili su silni protivnici, pak su se često i u carskom dvoru osorno susretali i prepirali. Tako je jednom prilikom već uobičajene svađe ban Jellačić kazao grofu Grünne: »U ostalom, dragi Grünne, Tvoje ime čitat će se u starim vojničkim šematizmima po klozetima, a moje ime nosi povijest.« Ban je imao pravo.

Kako bijaše neodoljiva zbog toga mržnja i zavist grofa Grünne protiv bana Jellačića, potvrđuje slijedeća epizoda iz Jellačićeva života.

Brak bana Jellačića sa suprugom si Sofijom rođenom groficom Stockao iz Moravske bijaše upravo idealno sretan. Ban Jellačić bio je mjeseca septembra 1858. god. pozvan u Beč k caru, kamo ga je pratila i njegova supruga. Jednoga dana pozvan bi Jellačić na dvorski dejeneur u dvor, kojem je malenom krugu prisustvovao i grof Grünne. Ban se posve zdrav i dobro raspoložen odvezao u dvor oko jedan sat poslije podne, te se povratio u hotel, gdje je stanovao i u kojem ga je čekala banica oko 3 sata. Već na prvi pogled opazila je banica, da joj je suprug, koji bijaše inače blaga srca i mirne ćudi silno uzrujan. Ova nervoza porasla je naskoro do ludila, pak se tek donekle primirio, kad je uzeo po prizvanom liječniku propisani mu lijek. Od toga dana počeo je ban Jellačić pobolijevati i danomice ginuti, dok nije nekoliko mjeseci nakon toga dana 20. maja 1859. zaklopio zauvijek oči.

Banica Jellačić pripovijedala je to odmah jednoj svojoj pouzdanoj prijateljici, koju je veoma voljela, a ova mojoj majci. Tada se je sveopće pogovaralo, da je jamačno taj grof Grünne iz osvete i mržnje otrovao bana Jellačića.

Kao što jur spomenuh bijaše Nikola Halper elegantan gospodin a rijetke fizičke jakosti. Vozeći se zagorskim bregovima nije nikada dao kolo zavirati već je desnom ili lijevom rukom, — nakon što su kola stala — pograbio za

šiljak kolesa. Kolo koje se nije moglo kretati, držao je, dok nijesu kola bila u ravnici. Na sajmu u Dubravici, poplašio se ovelik bik, odbacivši svoje vodiče i trčao ručeći po sajmištu. Nasta sveopća strava, sve je bježalo glavom bez obzira, mnogi su već ležali na zemlji, sajamski šatori rušili se, a mnogobrojno sajamsko blago uzbuđeno od opće vike i zapomaganja tako se uzrujalo, da bi se bilo razbježalo na obližnje brežuljke.

Nikola Halper videći, kolika se nesreća može dogoditi, pođe mirno prema tom biku, pograbi ga odvažno za rogove i pritisne tolikom silom, da je morao lijevom prednjom nogom kleknuti. Sad priskočiše seljaci videći i Halpera u pogibeljnoj situaciji. Bik bi svladan te naskoro poredak na sajmištu uspostavljen. Sakupljeno pučanstvo se okupilo oko Halpera zahvaljujući mu, što je jedino njegovom odvažnošću i prisutnošću duha osujećena nedogledna nesreća i materijalna šteta.

U mjestu Luka, bilo je maleno dobro »L u k a«, koje je pripadalo Halperovoj Pluski. Nakon smrti Nikole pl. Halpera god. 1866. dobila je isto dobro njegova kći Antonija udova Speziari. — Pošto je njezin veoma nadaren sin jedinac Franjo, pravnik četvrte godine umro u Beču mjeseca novembra 1872. to je ona god. 1873. to svoje dobro rasprodala seljacima. U bivšem dvoru osnovana je pučka škola i stan za učitelja.

Nedaleko od mjesta Luka bilo je dobro »V a d i n a«, nekad vlasnost plemićke obitelji Fodroczy od Fodrovca i Borkovca, od koje loze udajom posljednjeg potomka Ljudmile Fodroczy za Ladislava pl. Modića od Velike Mlake i Kurilovca, bivšeg mnogogodišnjeg velikog bilježnika županije zagrebačke do godine 1848., koji je do svoje smrti gospodario u Vadini, prešlo je isto na obitelj Modić.

Njegov otac Albert pl. Modić, koji bijaše mnogo godina drugi podžupan županije varaždinske do god. 1848. imao je dva dobra, naime »Selno Dolnje«, koje je dao svojoj sestri Amaliji udatoj Kirholc, i »Selno Gornje«, koje je baštinila iza njegove smrti kći Matilda udata za Antuna pl. Labaša-Blaškovečkog, dok se starija kći Antonija udala za Albina pl. Kiepacha, vlastelina u Balagovim Dvorima kraj Samobora.

U gornjem Zagorju bili su najmoćniji vlastelini grofovi Erdödy od Monyorokereka i Moslavine. Ova obitelj potiče od plemića Valentina Bakač (Bakocz na Erdödu 1459. god. pak si je kasnije uzela po posjedu Erdöd ime Erdödy.

Ovi su imali u Zagorju županije varaždinske dobra: C e s a r g r a d, N o v i d v o r i, R a z v o r, D u b r a v i c u, R a d a k o v o (bio nekad samostan, većinom šume) nadalje V e l i k u E r p e n j u, M a l o i V e l i k o T r g o v i š t e, D r u ž i l o v e c, L i p n i c u, B a n s k u G o r i c u, Č r e š n j e v e c i D u b r o v č a n. Cesargrad spominje se 1399. godine, kada je bio vlasnost Hermana grofa Celjskoga. Kasnije ga posjedovao Andrija Paumkircher a poslije njega Toma Bakocz, a po ovom grofovi Erdödy.

Čuo sam pripovijedati od seljaka u kotaru klanjačkom, da su u Cesargradu nekad stolovali templarski vitezi, koji su vojevali s grofovima Erdödy. Konačno je uspjelo Erdödyem svladati i protjerati te strane Templare te si prisvojiti sav njihov posjed. Tom zgodom stradao je požarom Cesargrad, od kojega su danas vidljive razvaline, a grofovi Erdödy sagradili su si 1603. godine nove dvorove u plodnoj ravnici nedaleko ispod mjesta Klanjec.

Narod je iste prozvao »Novim Dvorima« obzirom na stari Cesargrad, pak se tako zove i danas porezna općina u području u kojem se nalaze ti novi dvorovi, nu koji su već danas više nalik razvalinama negoli vlastelinskom gradu.

Da donekle operu grijeh i ljagu pretjerivanjem Templara, sagradili su kasnije Erdödy lijepu crkvu i veliki samostan u mjestu Klanjec; tamo smjestili u sporazumku sa zagrebačkim biskupom Maksimilijanom Vrhovcem Franjevce i utemeljili 1789. godine župu Klanjec, koju su bili nadarili oranicama, vinogradima, livadama i šumom.

Kasnije je izaslanik generalissimusa franjevačkog reda prigodom kanoničke vizite pronašao, da je vlastelinstvo Franjevcima odviše zemljišta otstupilo, stoga je morao samostan vratiti preko 60 jutara zemlje raznih kultura, a

vlastelinstvo se obvezalo samostancima godinice podavati potrebita drva za ogrijev i kućnu porabu, nešto žitarica, 12 vedara vina i dva polugodišnja prasca (duo majales).

Da su grofovi Erdödy utemeljili samostan 1630. godine u Klanjcu, to je izvjesno dokazano, ali legenda s templarskim vitezovima ne ima historijske podloge, nu seljaci je smatraju posvema istinitom a ja mogu reći: relata — refero. Cesargrad je nedvojbeno 1573. godine zapaljen po seljacima za trajanja Gupčeve bune.

U osamnaestom vijeku razdijelila se zagorska obitelj grofova Erdödy na dvije glavne loze: naime stariju t. zv. Kajetanovu i mlađu Ivanovu t. zv. banovu.

Starija ili Kajetanova loza dobila je kod te diobe od zagorskih dobara: Cesargrad, tri petine imanja Novidvori I. dio, majure Veliko Trgovište, Radakovo i Bansku Goricu i sada u Čeho-Slovačkoj veliko vlastelinstvo Galgocz.

Mlađa ili banova loza primila je ostalih dvije petine imanja Novidvori, II. dio, dobra Razvor s majurom Dubravica, Veliku Erpenju sa majurom Družilovec, Lipnicu, Malo Trgovište, Dubrovčan, Moslavinu u postojaloj županiji križevačkoj, i veliko vlastelinstvo Vép u Ugarskoj.

Godine 1806. umro je Ivan grof Erdödy — glava mlađe loze hrv. ban, od g. 1790.—1806. te ostavi četiri sina: Gjuru, koji je preuzeo dvije petine Novidvori, Razvor, Dubravicu i Moslavinu; Aleksandra, koji je dobio Veliku Erpenju i Družilovec pak vlastelinstvo Vép. Sigmunda i Tomaša, koji je dobio Lipnicu, Dubravčan i Malo Trgovište ili t. zv. Smrdeće Toplice, jer se tamo nalaze topla sumporna vrela, koja ponajviše za kišovitog vremena ili magle razvijaju neugodan zadah po sumporu.

Godine 1808. utopio se Tomaš Erdödy vozeći se iz Zagreba u silno nabujaloj rijeci Krapini kod Zaprešića. Pošto je njegov malodobni sin Nikola jedva godinu dana iza oca kao dječarac od 6 godina također umro, to su si njegovi strici Gjuro, Aleksander i Sigismund među sobom razdijelili posjed, koji je pripadao njegovom ocu Tomašu. U diobnom listu spominju se i dvije kuće u Klanjcu.

Sin bana Ivana — Gjuro imao je sina Karla oženjenog s Henrietom groficom Harbuval-Chamare, koji je preuzeo

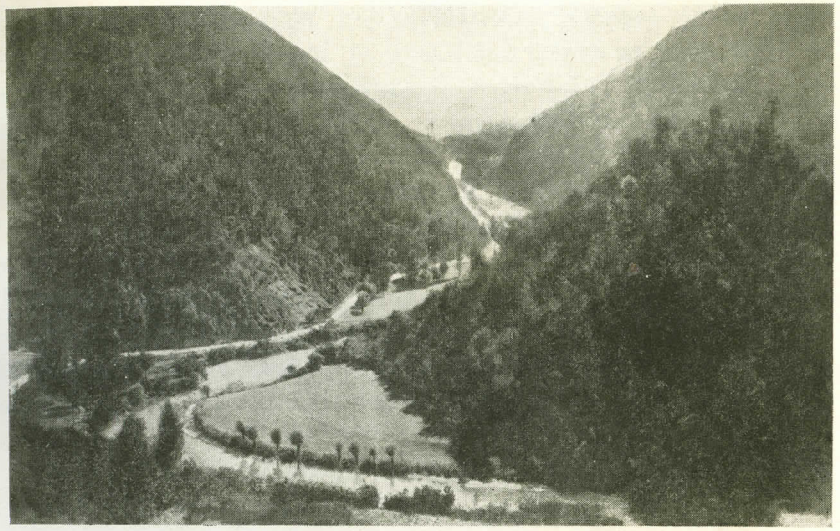

ZELENJAK

DVOR VLASTELINSTVA RAZVOR

Razvor i Dubravicu a ostavio je sina, koji se je također zvao Gjuro, oženjenog s Amalijom groficom Orssich-Slavetich i tri kćeri: Sidoniju, Aleksandrinu i Gizelu. Ovaj Gjuro vatreni pristaša iliraca je otac Olge udate za baruna Ljudevita Ožegovića-Barlabaševačkog i Belskog, iz kojeg braka potekla su tri sina: Metel, Ivan i Miroslav te kći Ivana udova pl. Daubachy-Doljska. Na dobru Razvor u upravnoj općini Sela-zagorska nasuprot štajerskom mjestu Sv. Petar i nad istim visokim strmim brijegom Svete gore s kapelicom Majke božje Jeruzolimske, kamo i zagorski pobožni puk često hodočasti, rodila se je dična Sidonija grofica Erdödy, vatrena Ilirka. Ona je pjevala prvu hrvatsku operu »Ljubav i zloba« od Lisinskoga 1846. u zagrebačkom teatru na Markovom trgu. Udala se za odsječnog savjetnika Antuna Rubido-Zagorskog oca Radoslava baruna Rubido Zichy Zagorskog bivšeg mnogogodišnjeg Velikog župana županije varaždinske.

Dobro Razvor, koje je preuzeo Gjuro grof Erdödy, naslijedila je po ocu njegova kći Olga udata barunica Ožegović, koja je isto još za života predala uz doživotnu rentu svojoj kćeri Ivani udatoj Daubachy od Dolja. Ova je nešto zemljišta sama rasprodala, a preostatak kupila je od nje seljačka zadruga Tuheljska pak rasparcelirala seljacima.

Mlađa sestra Sidonije Erdödy, Aleksandrina udala se je za Miroslava grofa Kulmera od Rosenpichela i Hohensteina, domobranskog generala, iz kojeg braka rodili su se: Ljudevit, Miroslav i Milan grofovi Kulmer.

Ljudevit je vlastelin u Popovcu kraj Krapine, Miroslav je vlastelin u Šestinama kraj Zagreba i mnogodišnji predsjednik »Prve hrv. štedionice u Zagrebu«, a Milan, koji je bio pomorski časnik, je vlastelin u Bračaku.

Najmlađa sestra Gizela, udala se za grofa Palffya.

Sin Ivana bana Gjure imao je osim Karla još dva sina: Ivana Nep. grofa Erdödy, koji je dobio bio dvije petine dobra Novidvori, te je bio posljednji nasljedni Veliki župan županije varaždinske, koji je ovu čast opravljao do god. 1845. i nakon listopadske diplome 1860. godine još u županijskoj skupštini mjeseca januara 1861.

Njegovo je geslo bilo: »Ako ne možemo, kako hoćemo — a mi ćemo kako možemo.«

Spomenute dvije petine dobra Novidvori prodao je koncem šezdesetih godina Jakovu Brukneru, na ostatku kojeg dobra danas gospodari njegov sin Ženko Brukner. To je danas jedino vlastelinstvo u kotaru klanjačkom, jer su sva ostala imanja i majuri koli Erdödyjanska toli i inih plemića u Zagorju rasprodana tamopodručnim seljacima.

Treći sin Gjure bio je Antun grof Erdödy, koji je bio vlastelinom dobara Štakorovec i Stančić u županiji zagrebačkoj. Od njegovog sina Nepomuka Ivana potiču tri sina: Tomaš, Koloman i dr. Lav grofovi Erdödy i jedna kći Terezija udata barunica Gušić. Dobra Štakorovec i Stančić kupila je od Tomaša grofa Erdödya Hrv. slav. dalm. zemaljska vlada te ih pripojila zemalskom dobru Božjakovina u kotaru Dugoselo.

Od god. 1607. bili su grofovi Erdödy nasljedni Veliki župani županije varaždinske, od koje godine počinju zapisnici skupština i arkiv županije varaždinske.

Od grofova Erdödy bili su hrvatski bani: Petar od 1557.—1567., koji je kod Obreške potukao Turke. Ovaj junački ban umre 1567., Tomo od 1584.—1595., kojeg je imenovao kralj Rudolf. Zatim Tomo od 1607. do 1615., kojeg je po želji Hrvata imenovao kralj Matija II. To je onaj glasoviti Erdödy od kojeg potiču patriotične riječi: »Regnum regno non praescribit leges«, koji je ujedno bio prvi nasljedni veliki župan županije varaždinske. Umre u Zagrebu, te je sahranjen u desnoj lađi zagrebačke katedrale. Nikola Erdödy od 1670. do 1693. umre te godine mjeseca juna, za kojim je iskreno žalio hrvatski sabor i domovina. Napokon Ivan Erdödy od 1790.—1806. bio je odvažni branitelj starih prava kraljevstva. Imenovao ga je kralj Leopold II. na veliku radost sabora kao muža iz narodne Erdödyjanske obitelji, koji se junački opirao Ballaši, te nije pristupio u županijske skupštine varaždinske, kada su u posvećene prostorije ulazili vojnici. O sreći domovine nikada nije zdvajao. Biskup ga je Maksimilijan pl. Vrhovac od Rakitovca uveo, razumije se sa sjajnim govorom, stališima je čestitao na ovom naj-

SPOMENIK ANTUNA PL. MIHANOVIĆA U KLANJCU

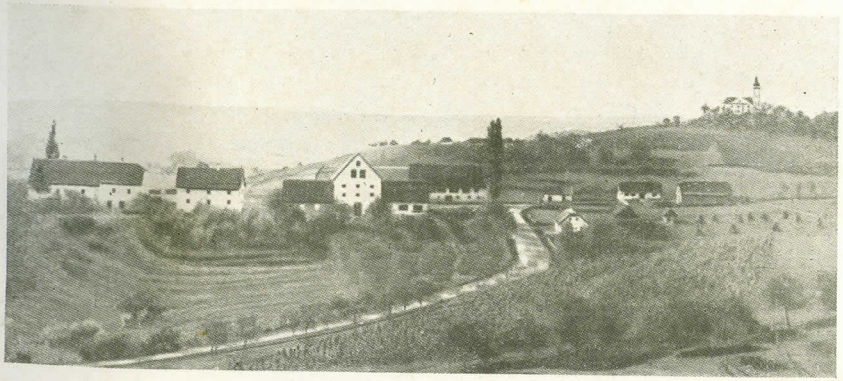

ZAGORSKA SELA

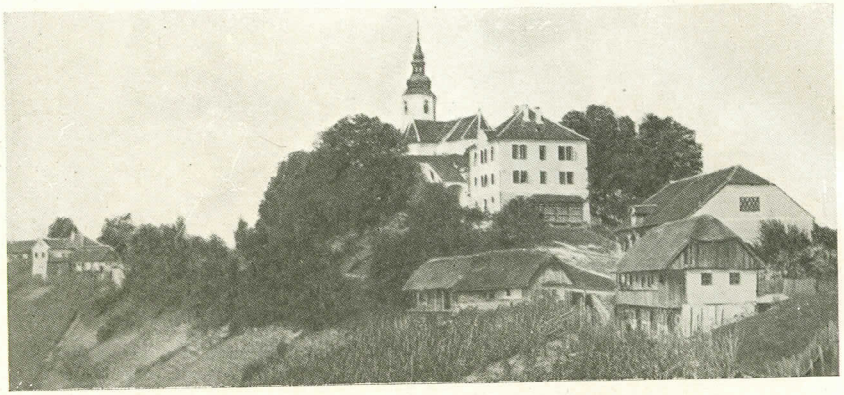

VINAGORA

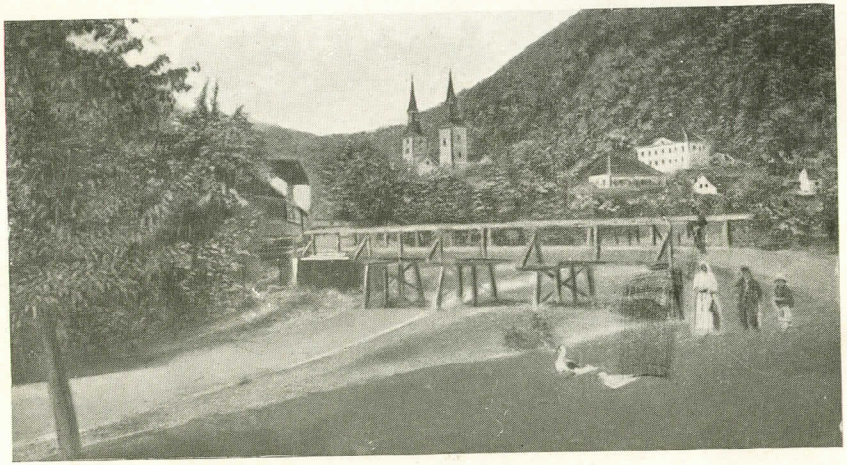

PREGRADA

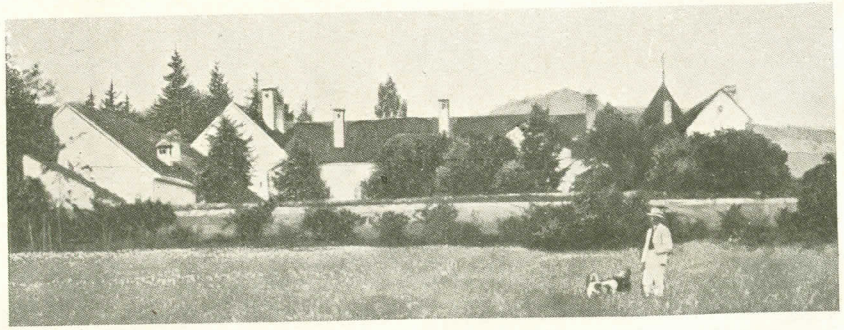

DVOR GORICA

sretnijem danu, spominjav crna prošla vremena, gdje je bio pao ustav kraljevstva. Šimun grof Erdödy bio je biskup zagrebački 1528. god.

Osim samostana klanjačkog bili su zagorski Erdödy pokrovitelji rim. katoličkih župa: starija loza župe Sv. Jana Rozgo i Veliko Trgovište, a mlađa ili banova župe Tuhelj.

U Erdödyjanskom gradu Novi dvori, živio je više godina nakon povratka iz Carigrada, — gdje je opravljao čast austrijskog konzula — ilirski pjesnik Antun pl. Mihanović do smrti, te je zakopan na župnom groblju u Klanjcu.

U mjestu Klanjec, s kojega se pruža prekrasan vidik na suprot ležeći grad Bizelj i dražestnu dolinu prema Kraljevcu odnosno Brežicama, koju protiče hitra rijeka Sutla, danas je sjedište kotarske ili sreske oblasti, kotarskog suda, općinskog poglavarstva, nalazi se u istom novo sagrađena 4 razredna pučka škola, a na trgu pred župnom crkvom podignut je lijep spomenik ilirskom pjesniku Antunu pl. Mihanoviću.

Sestra Antuna pl. Mihanovića Marija bila je udata za Josipa pl. Briglevića odvjetnika i vlasnika imanja Malo Trgovište, Lipnica i Dubrovčan. Ova tri dobra pripala su, kao što sam jur spomenuo, banovoj lozi grofova Erdödy, pak ih je Aleksander Erdödy založio bio na 32 godine Josipu Briglevićuza 12.000 forinti uz uvjet, ako grof na ustanovljeni dan do 12 sati o podne ne položi pozajmljenu mu glavnicu od 12 hiljada forinti, ova dobra prelaze u neograničenu vlasnost supruga Briglević.

Kada je osvanuo kritičan dan, pozove Briglević k sebi u goste u Malo Trgovište županijskog kotarskog velikog suca i više odličnih susjeda među inima Hermana pl. Bužana, vlastelina dobra Črešnjevca, grofa Szechena, vlasnika dobra Sečenjgrad, nasuprot preko potoka Horvatske i Žigu baruna Ottenfelsa. Kada je podne odzvonilo, proglasi se Josip Briglević vlasnikom spomenutih dobara. Oko dva sata poslije podne dovezee se grof Erdödy. Briglević ga doduše srdačno no više sarkastički pozdravi, ali samo kao dragoga gosta. Zbog toga rodila se među grofom i Briglevićem parnica, koju je konačno potonji dobio. Osta-

tak dobra Malo Trgovište kupio je Antun Puklak, koji ga i danas ima.

Do tri kilometra niže od Malog Trgovišta s lijeve strane potoka Horvatske ležalo je vlastelinstvo Velika Erpenja, koje je od Aleksandra grofa Erdödyja s majurom Družilovec bio kupio Ferdo Sladović. Ovo lijepo dobro zamijenio je Ferdo Sladović za kuće u Zagrebu. Novi vlasnici posjekavši prekrasna hrastova stabla rasprodali ga seljacima.

U gornjem Zagorju upravo na međi kraljevine Hrvatske i vojvodine Štajerske, bila su svojedobno četiri veća vlastelinstva s gradovima Veliki Tabor, Mali Tabor, Miljana te osam kilometri ispod mjesta Desinić dobro Horvatska.

Ova četiri vlastelinstva promijeniše mnoge i razne gospodare. Postanak grada Veliki Tabor pada jamačno pod kraj srednjeg vijeka.

Sredinom XV. stoljeća pripadala su ova dobra moćnom knezu Ulriku Celjskom, koji je povrh toga tada imao gradove: Krapinu, Varaždin, Čakovec, Lepoglava, Samobor, Medvedgrad kraj Zagreba i još neke gradove u Hrvatskoj.

Knez Ulrik Celjski, koji je oženio Katarinu, kćer despota srpskog Gjure Brankovića, bio je hrvatski ban (1445. do 1456.), te je sapeo pod svoju vlast kralja Vladislava i Hrvate, pak se dao proglasiti gubernatorom kraljevine Hrvatske; bude ubijen u Beogradu od ruke Ladislava Hunyadija sina Sibinjanin Janka dana 9. studena 1456. S njime je izumro rod moćnih knezova Celjskih.

Nakon Celjskih knezova pripadoše pomenuta četiri vlastelinstva u županiji varaždinskoj hrvatskom banu i vojvodi Ivanu Korvinu (1490.—1492. i opet 1494.—1504.), sinu kralja Matije Korvina.

Od Ivana Korvina, koji je umro 12. listopada 1504. te je zakopan u župnoj crkvi u Lepoglavi, dobila je grad Veliki Tabor porodica grofova Ratkaj 1504. god. pa ga zadržala do izumrća 1793. god. Od grofova Ratkaj moram posebice spomenuti Jurja Ratkaja Veliko-Taborskog osobitog prijatelja Zrinjskih, glavnog historika Hrvatskog sedamnaestog vijeka, koji je sam zalazeći na bojno polje,

s ponosom i hrvatskim patriotičnim čuvstvom postavio u prvi red za nosioce povijesti Hrvatske uz kraljeve i banove naše. Djelo je njegovo najbolji svjedok o svijesti Hrvata, koliko su u ono doba svoju državnu osebujnost pazili i čuvali. Spomenik Petra Ratkaja II. koji umre 1586. nalazi se u župnoj crkvi u Desiniću.

Pučanstvo gornjeg Zagorja štovalo je ovoga Ratkaja, pak su se bivši podanici ovih dobara i kasnije nazivali »Ratkajci«.

U gradu Velikom Taboru na sjevero-zapadnom brijegu nedaleko ubavog mjesta Desinić odigrala se je tragedija t. zv. »Veronike Desinić« koju je u svojoj istoimenoj drami opjevao odlični ilirac Franjo Žigrović-Pretočki. Ovu Veroniku, neznatnu plemkinju hrvatsku, oženio je sin Fridrih Celjskog grofa Hermana II. koju je Herman dao umoriti.

Nakon izumrća muške loze grofova Ratkaj 1793. postala su dobra Veliki Tabor, Miljana i Horvatska kameralna t. j. prešla u vlasnost države.

Kralj Franjo II. darovao je Veliki Tabor, Miljanu i Horvatsku grofu Thuguthu, nu naskoro postadoše opet vlasništvo komore.

Dobro Mali Tabor nedaleko župne crkve Prišlin Sv. Petar darovao je Ivan Korvin pristojalište 1497. godine Nikoli Kotviću od Holdendorfa. Sam grad osta svojinom Ivaniša Korvina, pa pređe u ruke Juraja markgrofa Brandenburškog, a 1524. Ladislava grofa Ratkaja. Ovo dobro prešlo je kasnije na obitelj baruna Wintershoffer a zatim na obitelj plemića Jellačić odnosno ženidbom na Hinka baruna Kavanagh. Na ostatku toga dobra živi danas Lucija barunica Kavanagh kći Hinka bar. Kavanagh.

Vlastelinstvo Horvatska podijelio je 1842. god. kralj Ferdinand bivšem austrijskom poslaniku u Carigradu Franji barunu Ottenfels-Gschwind kao otštetu za uništenu mu požarom lađu — kojom se je vozila iz Carigrada njegova skupocjena knjižnica, — nu uz platež pristojbe od 45 hiljada forinti.

Dobro Miljana kupio je od države 1852. godine za 40 hiljada forinti Antun pl. Kuchtich za svog nećaka Ljudevita pl. Kuchticha kojeg je oženio s Ernestinom groficom

Orssich, kćerju Ernesta grofa Orssich i Julije pl. Jellačić Bužinske, vlastelina u Dubravi.

Samo dobro Veliki Tabor s gradom, koje su većinom sačinjavale šume — glasovita sunčana gora — nešto vinograda i šljivika, ostalo je do pred kojih 25 godina državno dobro od koje su isti kupila braća Gorjan (Grünwald) i rasprodali zemljišta, dok je ostatak s gradom Veliki Tabor kupio naš slikar profesor Oton Iveković u Zagrebu.

Žiga i Mavro baruni Ottenfels naslijedivši imanje Horvatska iza svog oca, prikupili su postepeno i pripojili svom vlastelinstvu Horvatska dobra: Stipernicu od baruna Kneževića, Žbilj od Hermana pl. Bužana, Jelenjak donji od Kirholca i Vrbinu od gdje Kovačević. Tamo bijaše prilično velika ergela lipicanske pasmine i krasno marvogojstvo.

Međutim je veliko vlastelinstvo Horvatska sa svim prikupljenim majurima rasprodano među područne seljake, a u velikom vlastelinskom dvoru Horvatska, koji bijaše nekada samostan, smještena je pučka škola i stanovi učiteljskog osoblja. Isto tako je rasparcelirano dobro Miljana i Mali Tabor među seljake.

U gornjem Zagorju bila su manja dobra: Mokrice upravo na međi župe Rozgo Sv. Jana i Kraljevec, koje je svojedobno spadalo u vlasnost novodvorskih Erdödya. Kasnije kupio je to imanje Daniel pl. Farkaš, koji je ondje sagradio lijepi dvor u venecijanskom slogu. Poslije smrti Farkaševe kupio je Mokrice Oskar grof Keglević, koji je god. 1884. zamijenio za drugu polovicu dobra Veleškovec u kotaru zlatarskom sa Stjepanom pl. Kamauf, koji je isto rasprodao seljacima.

Dobro Razdrto tik uz kotarsku cestu Zelenjak Tuhelj bilo je nekada vlasnost plemića Augustić. Kasnije se priženio k udovi Augustić neki Josip Bukalić, koji si je nemalo utvarao, da je suvlasnik plemićkog dobra. Prigodom rasprave za otkup regalnog prava točenja podnio je prijavu za svoje dobro i ovaj Bukalić. Kad sam s njime uredovanje obavio i zapisnik potpisali, otišao je Bukalić iz općinskog ureda, gdje sam uredovao. Za pol ure povrati se Bukalić u uredovnicu pak me zamoli, da mu pokažem

s njime sastavljeni zapisnik. Ja sam njegovoj želji udovoljio, a on uzevši zapisnik u ruke napiše pred svojim imenom riječ »gospodin«. Kazao sam mu, da je to suvišno, jer se samo po sebi razumije, da je on kao regalista gospodin, nu on mi odvrati: »Neka samo ostane ipak je tako sigurnije«.

Dobro Pristava sa starinskim drvenim dvorom, kupio je od Petra Ilića 1884. god. Dr. Radoslav Krištov kr. zem. veterinarski nadzornik, koji je na istome kasnije osnovao vinograd i matičnjak na američkoj podlozi. Time je mnogo pridonio, da su seljaci gornjeg Zagorja prionuli k regeneraciji svojih filokserom posvema uništenih vinograda.

Dobro Črešnjevac, nekad Erdödyansko a kasnije vlasnost veoma uplivnog i uglednog ilirca Hermana pl. Bužana, koji je bio predsjednik odbora za regulisanje urbarskog pitanja izabranog od sabora 1848. god., koja je obitelj s njime i izumrla.

Ivan pl. Bužan bio je kao prisjednik banske tabule 1748. god. član deputacije koja je zaiskala od kraljice Marije Terezije, da Hrvatima ostavi za bana Karla Baćana.

Nasuprot Črešnjevcu tik uz kotarsku cestu Veliko-Trgovište—Tuhelj bilo je dobro Šećengrad, vlasnost 1879. umrlog grofa Szechena bez zakonitih nasljednika.

Ako se od raskršća u Zelenjaku ispod Cesargrada krene na lijevo, otvara se iza zatrepskog mlina odnosno Blažićkove kuće u istinu prekrasan vidik sutlanskom dolinom sve do grada Podsrede (Herberga) u Štajerskoj, pak vozeći se dalje kroz selo Kumrovec mimo Razvora tik uz Sutlu opazit ćemo na visokom brijegu župnu crkvu Sv. Katarine — Sela Zagorska —, a odmah ispod župne crkve dva lijepa zidana dvora i prostrane gospodarske zgrade. To bijahu dva plemićka dobra Sela, jedno vlasnost plem. obitelji Galliuf od koje je potekao zagrebački biskup Josip Galliuf (biskupovao od 1772. do 1786.) i jedan učeni rektor Isusovaca, koji umre god. 1738.

Drugo bijaše vlasnost plemićke obitelji Dominić. Od dobra Sela ima sada jedan dio Franjo Govedić, umirovljeni opć. bilježnik općine Sela Zagorska.

Osim imanja Sela imala je obitelj Galliuf lijepo dobro Vižovlje ili bolje Visovlje (Hügelland) u upravnoj općini Veliko Trgovište, koje je kupio neki trgovac drvima Eisner iz Zagreba. Na susjednom brijegu južno od dvora vižovljanskog nalazi se kapela Majke Božje Strmečke. Iz tornja ove kapele, kao i iz tornja župne crkve osnovane 1780. godine u Vinagori, koja je položajem najvišja župna crkva Gornjeg Zagorja, gđe je preko 40 godina župnikovao veoma naobražen svećenik Ivan Jakovina — pruža se u istinu prekrasan vidik gornjim Zagorjem od Pohinjskih Alpa, pa sve do zagrebačkog Slemena. Od Sela Zagorskih vodi i izvrsna cesta kroz t. zv. Plavić do Miljana, a odavle lijevo do mjesta Podčetvrtek u Štajerskoj, nad kojim se uzdiže ponosno istoimeni grad grofova Atems. Desno od Miljane vodi kotarska cesta ispod grada Veliki Tabor u Desinić. Ovo je uz Zelenjak i Kostelski klanac najljepši dio gornjeg Zagorja.

Dobro Domahovo sa starinskim drvenim dvorom bijaše vlasnost plemićke obitelji Krajačić iza brijega nad župnom crkvom u Velikom Trgovištu, na kojem se je dobru rodio kasniji župnik Ferdo pl. Krajačić u Kraljevcu.

Na zaokretu kotarske cesta od Klanjca tri kilometra prema Velikom Trgovištu bilo je dobro Hruševac plemićke obitelji Matačić u upravnoj općini Klanjec. Ovo je dobro rasprodano susjedima seljacima.

Sa sjeverozapadne strane ispod župne crkve Sela Zagorska bilo je dobro Poklek sa zidanim dvorom, nekad vlasnost plemićke obitelji Mixich od Donjeg Lukavca (de also Lukavec). Kasnije je isto imao Ljudevit pl. Kuchtich, a zatim ga je stekao Hinko pl. Krizmanić, nećak odličnog ilirca, zagorskog abbea opata u Mariji Bistrici Ivana Krizmanića. Nakon smrti Krizmanićeve kupio je isto poznati i štovani mnogogodišnji narodni zastupnik Fran Folnegović, od kojeg je isto prešlo u vlasnost odličnog patriote karlovačkog odvjetnika Dr. Ivana Banjavčića — dok nije konačno rasprodano među seljake kao i sva spomenuta manja dobra.

U dolini potoka Horvatska ispod mjesta Desinića leži malo dobro Bidružica nekad vlasnost zem. protomedika Dr. Drčića, na kojem danas lijepo gospodari vlastelin Josip Kolenc.

Odmah iza Bidružice bilo je dobro Jelenjak Gornji nekad Alexandra Kirholca. Tuj se sječam dosta zgodne i bezazlene šale, nu karakteristične za ona vremena i prilike. Kad je sabor Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prihvatio zakonski članak XVI. od god. 1870. — o uređenju seoskih općina, koje ne imadu uređenog magistrata, — nastalo je kao svagdje na ladanju natjecanje za službu općinskog bilježnika, koji bijaše podjedno i općinski blagajnik. Među natjecateljima za službu općinskog bilježnika u općini Desinić pojavio se je i neki Josip Petrač, vlastelinčić iz Vražje Peći, zaklinjajući svoje prijatelje i znance, da mu pomognu polučiti ovo bilježničko mjesto.

Slavoljub Hoch, jogunasti nu imućni i ugledni trgovac iz Desinića, a sklon na svaku vragoliju, dogovori se sa svojim prijateljima Aleksandrom Kirholcom, Jurajem pl. Cerajem, ocem supruge našeg velikog dramatskog prvaka Andrije Fijana, Gjurom Planićem, Lackom pl. Dominićem i još nekolicinom, da će buduće nedelje upriličiti tobožnji izbor bilježnika za općinu Desinić.

U tu svrhu zamoliše Frana Folnegovića, koji je kao pravnik boravio na ferijama kod svog strica Franje Folnegovića, župnika u Selima Zagorskim, da preuzme ulogu varmeđinskog komesara.

Eduard Hoch saopći Jožici Petraču posve ozbiljno, neka dođe svakako buduće nedjelje u Jelenjak Gornji, gdje će se obaviti izbor općinskog bilježnika desinićkog. Na ustanovljeni dan sastadoše se spomenuti susjedi a naravno dovezao se je i Jožica Petrač u dugoj atili do gležnja, sa bijelom kravatom i žutim rukavicama, ne malo uzrujan, kako će se stvar za njega svršiti. Oko podne najavi pucnjava iz prangija, da se vozi varmeđinski komesar, a ispod improviziranog slavoluka pozdravi ga domaćina srdačnom dobrodošlicom.

Fran Folnegović u ulozi komesara, pričvrstio si je odugu bradu, a da bude paradica još sjajnija, sjedio je uz kočijaša na boku staroverske kočije, koja se je zibala na remenju — crnac s fesom na glavi fantastično odjeven,

kao inuš varmeđinskog komesara. To bijaše zagorski dječarac crno oličena lica i ruku koji je osobito imponirao Petraču.

Prije započeta izbora oslovio je komesar prisutne ozbiljnim govorom, upozorivši ih, neka zrelo promisle važnost čina, o kojem se radi, pak da svaki glasuje po svom najboljem uvjerenju, jer o uspjehu izbora ovisi sreća i blagostanje općine.

Nakon što je crnac pokupio sve glasovnice u crni lonac, obavljen je skrutinij, te varmeđinski komesar proglasi, da je jednoglasno za bilježnika desinićkog izabran Josip Petrač vlastelin iz Vražje Peći. Svi su naravno silno iznenađeni tim rezultatom Petraču čestitali, koji je od uzrujanosti jedva promucao par riječi zahvale. Nakon toga morao je izabrani bilježnik položiti prisegu. U kući ne bijaše raspela, pak je stoga od majerice Roze posuđeno čislo utaknuto u poličnu bocu te upaljene dvije svijeće, s obiju strana polića. Na poziv varmeđinskog komesara, položio je Petrač tri prsta desne ruke na poličnu bocu te od uzbuđenosti jedva promucao nekakovu formulu tobožnje prisege, a kako mu je ruka drhtala, to je za cijelo to vrijeme čegrljalo čislo na boci.

Varmeđijski komesar upitao je sada izabranog bilježnika Petrača, da li imade možda kakovu osobitu želju, da je uvrsti u zapisnik, na što je Petrač odgovorio, da ne bi imao predbježno nikakove želje osim, da novac i općinska blagajna budu vazda samo kod njega.

Sada se je društvo posjedalo oko trpeze k objedu, koji je potrajao uz prigodne šaljive govorancije do kasno u noći. Tobože instaliranog bilježnika Petrača odnesoše totalno pijanog na njegova kola, pak privezavši ga za veću sigurnost oglavnikom, naložiše njegovu kočijašu, neka dobro pripazi, da ne bi svog gospodina putem izgubio.

Slijedeći dan dopodne doveze se Petrač mamuran u Desinić, da preuzme agende opć. bilježnika. Pošto nije nikoga našao, otiđe do Slavoljuba Hocha, upita ga, kada će biti primopredaja opć. ureda? Hoch mu odgovori: »Kakova primopredaja? Zašto? Komu?«

Sad stade Petrač Hochu pričati o jučer obavljenom izboru u Jelenjaku. Hoch mu odvrati: »To si Ti dragi Petrač morao sanjati, jer meni o kakovom izboru bilježnika desinićkog ništa znano nije«. Badava se Petrač pozivao na varmeđijskog komesara s dugom crnom bradom, koji je imao dapače Arapa, koji je »kakti krampus zgledal za inuša« i na ostale prisutne te glavne momente izbornog čina u Jelenjaku, no kako Hoch nije o svemu tome hotio ništa znati, zavađali se konačno, a Petrač se ljutit odveze u svoju Vražju Peć. Tuj napiše na upravitelja časti velikog župana dugu čitulju i prijavu te zatraži, neka mu se odredi predaja bilježničtva općine Desinić.

Petračeva pritužba dostavljena bi žup. kotarskom sudu u Pregradi na izviđenje i izvješće. Tada su bili žup. kotarski sudovi upravne i sudbene oblasti. Kada je tadašnji žup. kotarski sudac pregradski Eduard pl. Halper sin preminulog Nikole Halpera-Sigetskog vlastelina u Pluski pročitao Petračevu prijavu, znao je po licima koja su upitnom izboru u Jelenjaku prisustvovala, o čem se radi. Eduard Halper je izvjestio, da je cijeli taj izbor jogunasta šala nekolicine zagorskih vlastelina, pak da je dotične ozbiljno ukorio, a Petračeva prijava ode ad acta.

Nekoliko kilometara od Jelenjaka Gor. nasuprot vlastelinstva Horvatska, bilo je malo dobro L e n i š ć e, nekad vlasnost plemića obitelji Pisačić-Hižanovečki, a kasnije Veronike Kostinčer.

U sadanjem kotaru odnosno srezu pregradskom, bila su još manja dobra M a r i n c i i S o p o t od obitelji Glojnarić, P a v l o v e c od obitelji Kovačević. Nadalje u općini Hum na Sutli, dobro L u p i n j a k nekad vlasnost Milana grofa Pallfy, malo dobro P o r e đ e, koje je promjenilo mnogo vlasnika. Sva su ova dobra rasprodana među seljake. Konačno je dobro N o v i T a b o r, danas vlasnost opće štovanog Alberta Brezinščaka bivšeg zaslužnog mnogogodišnjeg bilježnika i upravitelja općine Hum na Sutli.

Kao što su ova veća dobra i gradovi gornjeg Zagorja u sutlanskoj dolini i onoj dolnjeg dijela potoka Horvatske nekad bila vlasnost grofova Erdödy, tako je kostelska dolina svojedobno pripala grofovima Keglević-Bužimskim.

Sijelo grofova Keglević bijaše Bužim-grad u Bosni — jugo-istočno od grada Jajce, koji 1575. godine nakon bitke kod Budačkog pao Turcima u ruke. Danas su još dobro vidljive razvaline tog nekad prilično velikog grada.

Tik uz Kuna-goru leži mjesto Pregrada, u kojem je velika župna crkva s dva tornja, sagrađena god. 1818., dok se župa Pregrada spominje 1334. godine. Pregrada je sje-dište kotarske odnosno danas sreske oblasti, kot. suda i opć. poglavarstva, te ima novu lijepu četverorazrednu pučku školu. U župnoj crkvi su velike orgulje, koje su prije bile u prvostolnoj crkvi u Zagrebu. U Pregradi bio je dekan i župnik mnogo godina, rijetko naobražen svećenik Franjo Mađerek. Od sjevera štiti to ubavo mjesto i kostelsku dolinu Kunagora, a sa sjeveroistočne strane pomaljaju se u uzanoj dolini Sutinsko, razvaline grada Kostela.

Kostel grad spominje se god. 1334., kad ga dobi-vaju knezovi Celjski. Kasnije dao ga je Matija Korvin svom sinu Ivanu, a s udovicom Ivanovom dobi ga mark-grof Juraj Brandenburški, te ga 1523. god. proda Ivanu grofu Kegleviću i Mihajlu Imbreffy-u za 13.000 forinti u zlatu.

Tuj su u XVI. i XVII. vijeku stolovali grofovi Kegle-vić, od kojih je posebice Tomaš Keglević, moćni grabežljivi vitez sa svojim vjernim podanicima bio gotovo strah i trepet naročito njemačkim, štajerskim i korutanskim trgov-cima. Zbog mnogih opetovanih po njemu izvedenih nasilja bje Tomaš na tužbu Nijemaca, Štajeraca i Korutanaca pozvan po austrijskom caru Leopoldu I. ad audiendum verbum regium.

Opamećen tragičnim udesom koji zadesi dana 30. aprila 1670. god. hrvatskog bana Petra grofa Zrinjskoga i njegova svaka Krstu kneza Frankopana u Wiener-Neu-stadtu, zaputi se taj Tomaš sa stotinu i pedeset svojih odanih mu muževa na konjima iz Zagorja u Laxenburg kraj Beča, gdje je tada slučajno car Leopold I. boravio.

Dojezdivši u Laxenburg sa svojimi do zubih naoru-žanim ljudima siđe sa svog vranca i reče: »Deci, ja idem sad pred cara, nu ako se za dvije ure ne bi povratio, onda znadete što Vam valja učiniti.« Svi odgovoriše jednoglasno

»razmemo«. Tomaš se uputi u carski dvor te bude pušten u veliku dvoranu za primanje.

U carskom gradu Laxenburgu nastala je prava panika, opazivši ovu stotinu i pedeset oboružanih Hrvata na čelu s poznatim snažnim vitezom Tomašem grofom Keglevićem, ljudeskarom, a dvorska straža bila je neznatna.

Nakon čekanja od nekoliko časa otvore se mala vra-tašca, a u dvoranu uniđe niski čovječuljak car Leopold I. Opazviši tog deliju pred sobom, stane kraj vratašca te mu prozbori doslovce: »Geh er und bessere er sich« okrene se žurno te zalupi vratašca, koja su odmah s nutarnje strane zaključana.

Tomaš Keglević vrati se u dvorište pak reče svojim ljudima: »Deci, sada ćemo se mirno vratiti kući«. Tako se svrši taj »audiendum verbum regium«.

U Kostelskoj dolini prema Krapinskim Toplicama bila su Keglevićeva imanja: Gorica, Dubrava, Bežanec i u opće cijela dražesna plodna ravnica, na malenim brežuljcima plodne oranice, a uz potok Kostelinu livada prostrt zeleni sag od mjesta Pregrada do Krap. Toplica preko hiljadu jutara u jednom komadu.

Dobro Gorica posjedovao je sve do god. 1883. po-sljednji potomak ove hrvatske porodice Oskar grof Kegle-vić, koji ga je prodao svom zakupniku Antunu Kaučiću s velikom kućom u Pregradi.

Krasno vlastelinstvo Dubrava s majurom Svedruža prešlo je od Keglevića na grofove Limburg-Stirum koji su bili vlasnici još 1767. god. Kasnije naskoro dopade u ruke grofova Pettacy, od kojih je bio posljednji član udova Eleonora vlasnica tog dobra. Ista je prepustila posjed od kojih 200 jutara uz desnu stranu potoka Kosteline na uži-vanje svom upravitelju Ivanu pl. Klemenu Držikovečkom, kojeg je, kako se čini veoma zavoljela. Kad su seljaci pola-zili na radnju kazali su: »Idemo danas na radnju na Kle-menovo«, naime na posjed, što ga je isti uživao, pa je tako isti, kako ga je narod prozvao, kasnije nakon smrti tog Klemena unešen kao posebno plemićko dobro »Klemenovo« i ako nekad bijaše sastavni dio dobra Dubrave, s majurom Svedruža.

Poslije smrti Eleonore grofice Pettacy prešlo je dobro Dubrava u vlasnost grofova Orssich-Slavetićkih, naime Ernesta grofa Orssicha i supruge mu Julije rođene pl. Jellačić-Bužinske. Iz ovog braka rodila se kći Ernestina udata za Ljudevita pl. Kuchticha i sin Eugen.

Dobro Klemenovo s majurom Svedruža kupili su supruzi Sidonija i Antun pl. Rubido-Zagorski. God. 1864. prodala je Julija grofica Orssich rođena pl. Jellačić-Bužinska udova iza Ernesta grofa Orssicha i Antun pl. Kuchtich dobro Dubrava Jakobu Badl te se preselila sa svojim prijateljem Antunom pl. Kuchtich na tri kilometra niže jugo-zapadno ispod kapele Sv. Jurja dobro Lovrečа-sela gdje je umrla 1875.

Stari Antun pl. Kuchtich od Oškoča, čovjek nemirna duha i pravdaš in optima forma, bio je nekad odvjetnik zagorskih grofova i vlastelina, živa kronika, pak su mu zbog tih njegovih veza, dobro poznate bile sve obiteljske okolnosti zagorskih vlastelina.

Taj stari rabulista, imao je pravu maniju pisati duge listove, pak jer je naglo umro od kapi u 86. godini života 1885. god., to su njegovi znanci primili od njega dugačke čitulje dva dana iza kako su čuli, da je umro.

Kakav je bio ženar svjedoči slijedeći slučaj: I ako bijaše preko 80 godina star, dolazila bi često k njemu u posjete nakon smrti Julije grofice Orssich, neka mlada žena iz mjesta Rogatca. Upravo, kad se u subotu pod večer spremala na kola, da se odveze kući, opazi, da je kuharica izvadila iz krušne peći dvanaest ogromnih hljeba kruha za sluge namjestivši ih na kamenje pred kućom, da se ohlade. Štajerka siđe s kola i natovari si sav ispečeni kruh. Stari špan, koji je imao u nedelju u jutro razvagati kruh služinčadi, poleti u sobu do Kuchticha riječima: »Za petram Boži, poglaviti gospodin, Štajerka nam je odpelala ves kruh, a kaj bum ja zutra družini vagal?« Stari mu Kuchtich odvrati: »Naj si ga vozi, kaj ti osel znaš kaj je to lubav.«

Isti Jakob Badl kupio je 1862. do 63. god. do onda primitivne i posvema zapuštene i ljekovite Krapinske Toplice koje bijahu s nekoliko trošnih daščara su-

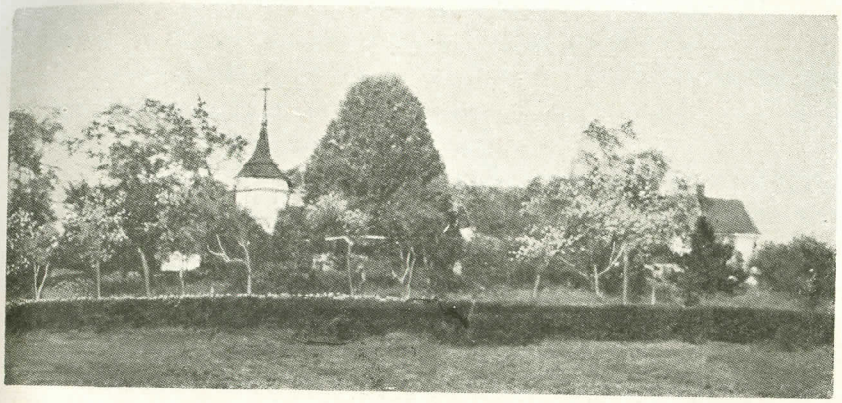

DVOR DUBRAVA

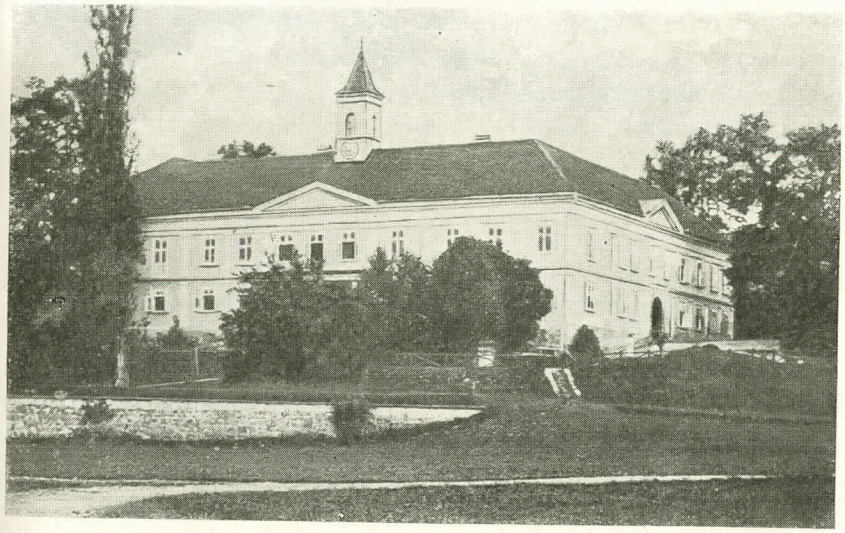

GRAD BEŽANEC

vlasnost dvanaest zagorskih vlastelina, za sto hiljada forinti. Badl je sagradio lijepe moderne kupališne zgrade s velikim krasnim dvoranama, osnovao park, potrebna šetališta i izletišta te ih podignuo na svjetsko kupalište.

Na zgradi, ispod koje su izvori ljekovitih toplih vrela, stavljen je napis: »Čovječanstvu na korist a domovini na ponos«.

Između dobra Dubrava i Bežanca bio je mali majur, koji je nekada spadao k dobru Gorica. Isti majur kupili su 1886. god. od Antuna Kaučića baruni Žiga i Mavro Ottenfels, pak ga utjelovili svom dobru Bežanec kao i majur Benkovečki Vrh upravo nasuprot dobru Klemenovo.

Dobro Bežanec s krasnim u četverokut zidanim dvorom, prešlo je od grofa Keglevića na barune Kollenbach, a od ovih na barune Schlaum-Linden, pak od ovih potonjih na barune Ottenfels-Gschwind. Na tom lijepom dobru koje je danas vlasnost Franje baruna Ottenfelsa, nu koji uživa samo maksimum te oženio Magdalenu groficu Diesbach-Belleroche, živjela je od god. 1842. do svoje smrti 5. siječnja 1885. god. njegova baka Josipa grofica Ottenfels rođena barunica Schlaum-Linden, udova austrijskog poslanika u Carigradu Franje baruna Ottenfels-Gschwind.

Poslije smrti Josipe udove barunice Ottenfels, baštinio je dobro Bežanec njezin sin Mavro barun Ottenfels oženjen s Cecilijom groficom d'Affry, iz kojeg se braka rodio sin Franjo.

Josipa barunica Ottenfels bijaše veoma obrazovana dama, doduše malena uzrasta, nu koja je poznavala jedino svoju volju, kojoj su se morali svi članovi obitelji i njezina kućanstva bezuvjetno pokoriti.

Otkad je obudovjela, nije s njome ni jedan muškarac kod istog stola blagovao, pa niti njezina dva sina Mavro i Žiga, i ako su bili starija gospoda i velmože. Sa svojim sinovima postupala je vazda kao s dječarcima, pak ako bi koji raspravljajući s materom gospodarska pitanja kazao svoje mišljenje, s kojima ona obično nije bila sporazumna, odvratila mu je: »To ti, moje dijete, još ne razumiješ, ja ću se o tom posavjetovati s mojim gospodarskim upravi-

teljem starim Kašnikom.« Svog mlađeg sina Žigu htjela je oženiti sa svojom daljnjom rođakinjom nekom groficom Attems, koju on nije volio, a nije se usudio materi protusloviti. U Grazu bje određen vjenčan dan, a Žiga nije došao u Graz već je brzojavio: »Zaboravio sam, doći ću sutra.« Naravno dobio je odgovor, da ne treba doći, pak se tako riješio zaručnice, koju nije volio.

Dok je obitavala u Carigradu uz svog supruga austrijskog poklisara, imponirala je svojim nazorima svim otmenim gospođama velikog diplomatskog kora. Kako je bila hladna, dä ohola spram gospode, tako bijaše ljubezna i dobrohotna sa svojom ženskom služinčadi njih dvanaest oko svoje osobe, većinom lijepih, mladih zagorskih seljačkih djevojaka. Strogo se brinula za njihovo moralno vladanje kao i materijalnu dobit. Pod njezinim nadzorom krojeno i šivano bi za njezine djevojke rublje i odijela. Za svoje krasne paome u Bežancu namjestila je posebno još šest seoskih djevojaka, od kojih su tri imale za ljetnih mjeseci danomice paome zalijevati, a opet ostaloj trojici bijaše povjereno loženje staklenika, u kojem bijahu kroz zimske mjesece smještene paome. Tečajem zimskih mjeseci odmarale su se prve, a kroz ljetne mjesece druge.

Dvor Bežanec nalazio se je za njezina boravka vazda u stanju dogradnje i opravka, pak su i na tornju na glavnom pročelju, vazda bile namještene skele, a kad su jedne strule, smijenjene su novima. Dovršiti nije dala nikada ništa; navodno joj je, putem iz Carigrada, — putovala je kolima —, neka ciganka iz dlana ruke prorekla, da će tako dugo živjeti dok bude gradila, nu posvema neka ne da ništa dovršiti.

U Maclju spada k dobru Bežanec preko hiljadu jutara lijepe bukove šume. Tamo je ona dala mnogo godina prije svoje smrti kod t. zv. Lijepe Bukve sagraditi jednokatnicu, kamo će poći za vrijeme najveće žege na ljetovanje. Pošto su tu zgradu proti njenoj volji posvema dovršili, što ju je ljutilo, nije dospjela, da je barem jednom pogleda.

Razne njemačke i francuske novine čitala je tri mjeseca unazad, jer nije navodno dospijevala, da ih redovito kako su dolazile, čita.

Nakon njene smrti nađeno je na stotine komada raznobojnih svilenih i inih finih tkanina, te u svakom primjerak modnog žurnala, po kojem se imade toiletta prigotoviti. Nu do toga nije nikada došlo, jer je uvijek bila posve jednostavno obučena, samo oko vrata nosila je vazda prekrasan niz biserja. Iz Carigrada stiglo pokućtvo, perzijski sagovi i slike 1842. god. kad su se preselili u Bežanec, bijaše spremljeno u mnoge sanduke. Do god. 1885. nije dospjela barunica Ottenfels da to pokućtvo i sagove dade povaditi. Kada su iza njezine smrti sanduke otvorili, nađoše sve pokućtvo među inima i sjajni divan preobučen modrom kadifom, koji je neki turski vezir poklonio na uzdarje poslaniku Ottenfelsu sa zlatnim vezivom i sve prave perzijske sagove i slike posve neoštećene. Prigodom njena pogreba, zamoliše me svećenici, pošto je vrijeme već bilo poodmaklo, neka kod baruna interveniram, da se lijes iznese na mrtvačka kola. Pođoh u sobu, gđe je dvostruki limeni mrtvački sanduk već ležao na podu, a s obih strana zaplakani klečali su njezini sinovi, promatrajući kroz stakalce na unutarnjem lijesu svoju mrtvu majku. Ja sam posve tiho zatvorio vrata, pa nisam htio odmah smetati. Kad me opaziše, pristupih do njih i rekoh, da svećenstvo čeka. Oba sina poljubiše stakalce na lijesu te se jecajući udaljiše. Ovaj prizor ostao mi je u živoj uspomeni videći, kako stara gospoda ljube i štuju svoju staricu majku. Zakopana je u obiteljskoj grobnici ispod župne crkve u Pregradi, gdje počivaju njeni pređi baruni Kollenbach i Schlaum-Linden.

Dobru Bežanec pripada patronatsko pravo župe Petrovsko Konoba kraj Krapine. Dobro Klemenovo-Svedruža, kupio je od Radoslava Rubido-Zichy-Zagorskog 1885. god. Otto grof Salm, koji ga godine 1890. prodao Kolomanu grofu Erdödy-u, a ovaj 1903. god. pregradskoj štedionici, koja ga je rasprodala područnim seljacima.

Imanje Dubravu prodao je sin Jakova Badlo-a Vatroslav Badl 1919. god. Bogdanu Barbotu, pak je veći dio istog dobra rasprodan seljacima.

Vlastelinstvu Dubrava pripadalo je patronatsko pravo župe Kostel i četiri osmine župe Krap. Toplice. Dobru

Klemenovo koje je razdijedjeno na dvoje naime Klemenovo I. i II. dio patronat. župe Pregrada, svakom dijelu u polivici, te jedna osmina kolature župe Krapinske Toplice, dok su preostale dvije osmine pripale dobru Prašno, nekad vlasnost Milana grofa Palffy-a, nu koje potonje dobro je već godine 1883.—1884. rasparcelirano među seljake, kao što i dobro Klemenovo II. dio nekad vlasnost Antuna pl. Kuchticha.

Nakon smrti Antuna Kuchticha kupili su Lovreća sela Fran Folnegović i Ivan pl. Radić, pak ga rasprodali seljacima. Sada je u Lovrećim selima smještena pučka škola i lijepi stanovi za učiteljsko osoblje.

Nasuprot Lovrećim selima u kosteljskoj dolini bilo je na ovisokom brijegu krasno brdo Čret, s majurima Benkovec i Rakitovec, koje je od Antuna Kuchticha, kupio Žiga grof Palffy, domobranski husarski pukovnik izvan službe, pak sagradio lijep dvorac, a koje su dobro njegovi nasljednici iza njegove smrti 1895. rasprodali seljacima.

Dva kilometra niže, neposredno kraj Krapinskih Toplica, leži imanje Klokovec, nekad vlasnost Gustava pl. Ožegovića-Barlabaševačkog, oženjenog s Ivanom rođenom pl. Paszthory, brata poznatog ilirca i kancelara Metela baruna Ožegovića-Barlabaševačkog i Belskog. Isto su naslijedili unuci Gustava Ožegovića, Gustav i Metel pl. Friedberg, koji ga prodaše 1926. godine Gjuri Miletiću, vijećniku kr. stola sedmorice u m.

Ispod Krap. Toplica prema Zaboku bila su dva mala, sada rasparcelirana imanja »Vino« Gornje nekad obitelji Škulj i »Vino« Donje obitelji pl. Hervoić. Nedaleko s lijeve strane kotarske ceste, nu iza brijega bilo je imanje Kovačevec, nekad vlasnost plemića Šandor Gjalski, a zbog ženidbe prešlo na Nikolu Valličić-a odvjetnika i njegovu suprugu rođ. pl. Šandor Gjalsku. Nikola Valličić dao je u četrdesetim godinama XIX. vijeka na visokom brijegu povrh Kovačevca sagraditi kapelicu na čast Sv. Antunu.

Kad je sve bilo gotovo, manjkala je jedino slika Sv. Antuna na žrtveniku. U to dođe u Kovačevec slučajno neki putujući slikar te se ponudi, da će on naslikati za oltar Sv. Antuna u fratarskom smeđem habitu, koji drži u lijevoj

ruci malenog Isusa. Valličić, koji bijaše veoma kratkovidan, prihvati ponudu. Taj putujući umjetnik slikar nije imao inog modela za lik Sv. Antuna, pak naslika Valličića te istoga baš vanredno slično pogodi i namjesti sliku na žrtvenik. Slijedeće nedjelje pozove vlasteln župnika Krap. Topličkog, Josipa Fabijanca, podjašprita Ivana Bedenka iz Krapine i više susjednih vlastelina k posveti svoje kapelice. Kad otvoriše vrata, svi se prepadoše ugledavši nad oltarom ali upravo izvrsno — samo da ne progovori — pogođenog domaćinu Valličića u ornatu Sv. Antuna. Posveta je obavljena, a slika naskoro smijenjena.

Ovo je dobro preuzeo kasnije Kazimir pl. Jellačić iz Ratkovca, predao neko vrijeme na uživanje svom bratu Gaboru, a zatim prodao nekim Česima. Danas je posvema rasprodano seljacima.

S desne strane potoka Kosteline nedaleko od Kovačevca bilo je dobro Gregurovec s lijepim zidanim dvorom, koje je nekada pripadalo grofovima Vojkffy, a dobila ga je u dio sestra Žige grofa Vojkffya, udata za nekog Španjolca Armero, s kojim se je doskora rastala.

Iza njezine smrti god. 1882. kupio je to imanje zagrebački odvjetnik Dr. Steiner, koji ga je dao krasno urediti, nasadio vinograde na američkoj podlozi i osnovao uzorno gospodarstvo. Povodom smrti jedinca sina, prodao je Dr. Steiner ovo dobro krapinskoj štedionici, koja ga je rasprodala seljacima.

Ispod Jurjevca tri kilometra u poreznoj općini Gubaševo, bilo je dobro Gubašev o, nekad plemića Gubašoci od Gubaševa, a kasnije pripalo obitelji Jagušić, s drvenim prizemnim dvorom, što je nakon smrti posljednje vlasnice rasprodano seljacima.

Odmah iza raskršća u selu Gubaševo bilo je krasno dobro Gredice, koje su prvobitno pripadale obitelji Gubašoci, po kojoj se i danas zove selo i porezna općina Gubaševo.

Ova obitelj bila je veoma ugledna jer već u XVI. vijeku spominje se vlastelin Gredički Gubašoci kao veliki sudac, a bilo je i zagrebačkih kanonika Gubašoci. Pod carem Leo-

poldom I. bio je dapače jedan Gubašoci dvorski kancelar i nadbiskup oštrogonski.

Poslije Gubašocia dolaze Komaroni, koji su također bili veoma ugledni. Sigismund — koji je sazidao današnji dvor Gredice — bio je delegat kraljevine Hrvatske na zajedničkom saboru i član namjesničkog vijeća po Mariji Tereziji uređenog, a njegov sin Petar bijaše također delegat kraljevine Hrvatske, a poslije savjetnik kod ugarske dvorske kancelarije.

Isti je prodao imanje Gredice početkom XIX. vijeka rođaku svom Matiji Babiću. Bili su u rodu po materama. Komaronyeva majka bila je rođena Čegel, mati Matije Babića rođena Jagatić, ove su bile unuke Šimatovičke. Šurjak Komaronyev bio je barun Rauch, pak je kao glavni vjerovnik podigao proti prodaji parnicu, koju je izgubio, a Gredice su ostale Babićima.

Nakon Matije Babića naslijedio je iste Tito Babić, koji se bio oženio s Jelenom rođ. Šandor-Gjalskom. Iz ovoga braka rodila su se četiri sina, Albert, civilni mjernik, Ljuba, hrv. književnik, Nikola, pravni savjetnik i predstojnik ravnateljstva erarskih posala u m., Antun, vijećnik banskog stola, dodijeljen kr. stolu sedmorice umro i tri kćeri, Marija, udata Vagjon, Olga udata Fath i Jelka. Nakon smrti Tite Babića, bivšeg podžupana varaždinskog a kasnije predsjednika žup. sudbenog stola u Varaždinu te poslanika za sabor trojedine kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije 1848. kotara Sv. Križkog, većim je dijelom ovo imanje rasprodano seljacima. Danas posjeduje ostatak tog dobra i lijepi zidani dvor njegov sin Ljuba Babić, odlični književnik, oženjen s Vilmom Gener, koji si je po svojoj majci rođenoj pl. Šandor de Gjala uzeo literarno ime Ksaver Šandor Gjalski. On je bio u godinama 1917.—20. veliki župan županije zagrebačke. U vlastelinskom dvoru Gredice, koji je slovio radi poznatog zagorskog gostoprimstva, sastajale su se često odlične ličnosti i hrvatski rodoljubi, koji su se međusobno poticali na ustrajan rad za dobrobit, prosvjetu i unapređenje naroda. Tito Babić bijaše muž rijetko obrazovan, koji je sa svojom odličnom porodicom svoje goste začarao ljubežljivošću i

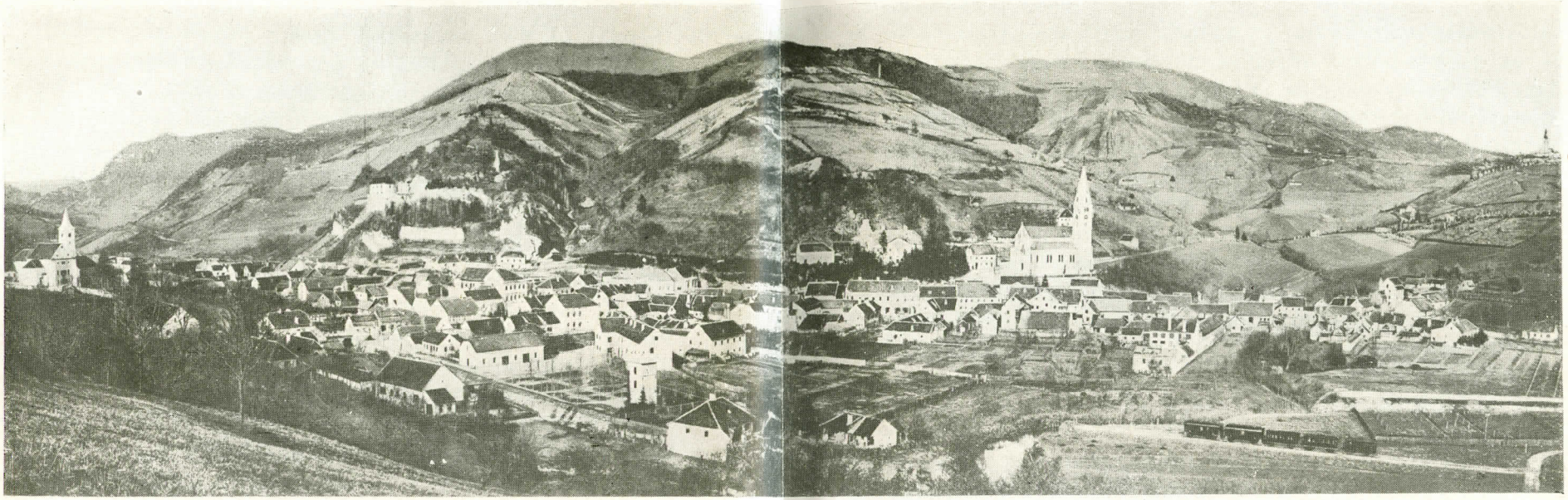

TRGOVIŠTE KRAPINA

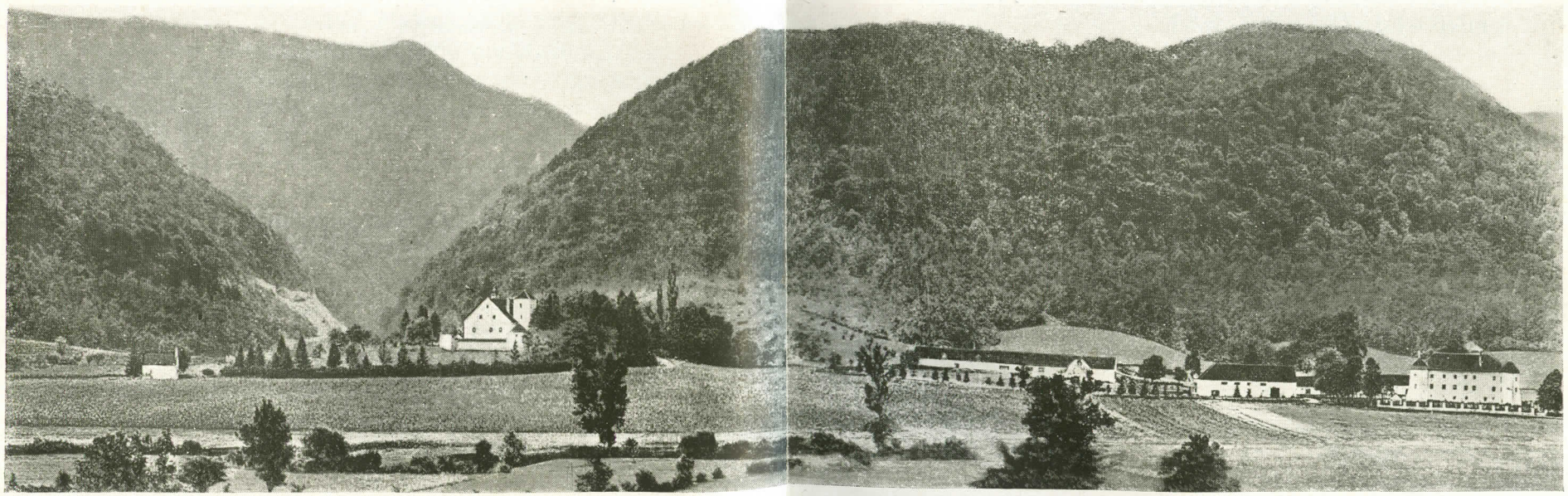

GRADOVI BELA

svježinom uma. Prava hrvatska korenika, koje su, čini se, na žalost izumrle.

Vozeći se iz Krap. Toplica prema Klanjcu, naskoro iza Kranjčec-brijega, desno od kotarske ceste, vidjelo se je lijepo dobro Mala Erpenja, koje su od obitelji Alt kupili supruzi Mavro pl. Vinković sa suprugom Vilhelminom rođenom groficom Orssich-Slavetić. Isti Mavro pl. Vinković bio je kratko vrijeme 1867.—1868. podžupan varaždinski. Nakon njegove smrti 1886. god. baštinila je Malu Erpenju njegova unuka Vanda pl. Labaš-Balaškovečka udata za Dragana viteza Trnskog, bivšeg velikog župana županije požeške. Supruzi Trnski rasprodali su to imanje naskoro seljacima, dok je dvor, kojem bijaše prvi sprat drven, izgorio.

Tri kilometra južnije od Male Erpenje bilo je dobro Selno Gornje, koje je ženidbom Matilde rođene pl. Modić za Antuna pl. Labaša-Blaškovečkog, prešlo u vlasnost obitelji Labaš. Antun Labaš-Blaškovečki bijaše u šezdesetim godinama žup. veliki sudac kotara Krap.-topličkog. Sud je uredovao u Selnu. Nakon smrti supruga Antuna i Matilde Labaš, kupio je ovo dobro Jakov Badl, pak zemljišta u kosteljskoj dolini pripojio svom posjedu Krap. Toplice. Ostalo iza brijega kupio je u osamdesetih godina Benjamin i Kornelija Postl, koji ga naskoro rasprodaše seljacima.

Nedaleko stajalo je dobro Selno Donje obitelji Kirholc. Isto prešlo je na Adelu rođ. Kirholc, koja se je udala za Antuna pl. Beloševića, bivšeg sudbenog vijećnika u Banjaluci i njezinog brata Šandora Kirholca. Iz ovog braka potiče sin Amon pl. Belošević, pješ. major u m. Braća su nakon smrti Antuna Beloševića ovo dobro rasprodali seljacima.

Nešto niže bilo je još dobro Oratje, nekad vlasnost obitelji Narcisa pl. Pisačića-Hižanovečkog, koje je još prije 40 godina većinom rasprodano seljacima.

Time bi svršio sa t. zv. gornjim Zagorjem, pak pređimo u

II. ZAGORJE DONJE (INFERIOR ZAGORIANS) KOTAR KRAPINSKI.

Vozeći se kotarskom cestom od Krap. Toplica prema Krapini, opazit ćemo odmah iza Hršakovog brijega lijepo

dobro T r n o v e c sa zidanim dvorom, nekad vlasnost podžupana županije varaždinske Alfreda baruna Rukavine od Vidovgrada, koji je oženio Ludmilu pl. Pirkmayer od Pichelberga, a danas kćeri pok. Koste baruna Rukavine, — koji bijaše oženjen s Anom rođenom Polet, — Ane udate za Imbru pl. Igalffya.

Nasuprot Trnovcu na visokom brijegu stoji starinska kapelica Sv. Jane, koja donosi k dražesti pačetinske doline.

S lijeve strane od Trnovca leži maleno dobarce Š k a r i č e v o G o r n j e nekad plemićke obitelji Novak. Udajom Kristine pl. Novak za žup. fizika Dr. Martina Zoller, prešlo je ono na djecu supruga Zoller. Danas živi na ostatku tog dobra njihova najstarija kći, udova bivšeg ravnajućeg učitelja i glazbenika u Krapini, Dragutina Gudel.

U istoj dolini, pol kilometra sjevero-istočno, je maleno dobro Š k a r i č e v o D o n j e, nekad vlasnost Eduarda pl. Halpera-Sigetskog. Danas su vlasnici ostatka tog dobra Marcel pl. Halper, sin generala Ladislava pl. Halpera a unuk Nikole pl. Halpera-Sigetskog, umirovljeni pukovnik i kćeri njegove sestre, pokojne Elze udate za bansko-stolnog vijećnika Juraja Cara.

Dalje istočno od Škaričeva iza brijega bilo je dobro P r e t k o v e c, nekad vlasnost Franje Weisera s velikim zidanim dvorom, koje je prije 40 godina rasprodano seljacima, a dvor do temelja porušen.

Iza Zemljičevog brijega otvara se pitoma krapinska dolina, nad kojom se ponosno uzvisuju slob. i kralj. poveljeno t r g o v i š t e K r a p i n a, po predaji kolijevka slavenska Čeha, Leha i Meha, a u blizini kojeg našao je akademik Dr. Dragutin Gorjanović-Kramberger dijelove kostura pračovjeka prozvavši ga »homo krapinensis«.

Prastaro mjesto Krapina spominje se već 1193. god., 1347. god. podijeljene su istome povelje građanskoga prava po kralju Ljudevitu Prvom (1342.—1382.).

U arkivu trgovišne općine Krapina čuvaju se u izvoru dvadeset tri povelje, od kojih je najstarija od 1353. godine od bana Stjepana (1344.—1355.) i vojvode od Slavonije, Hrvatske i Dalmacije, a brata kralja Ljudevita I., a najnovija od 1844. god. od kralja Ferdinanda V.

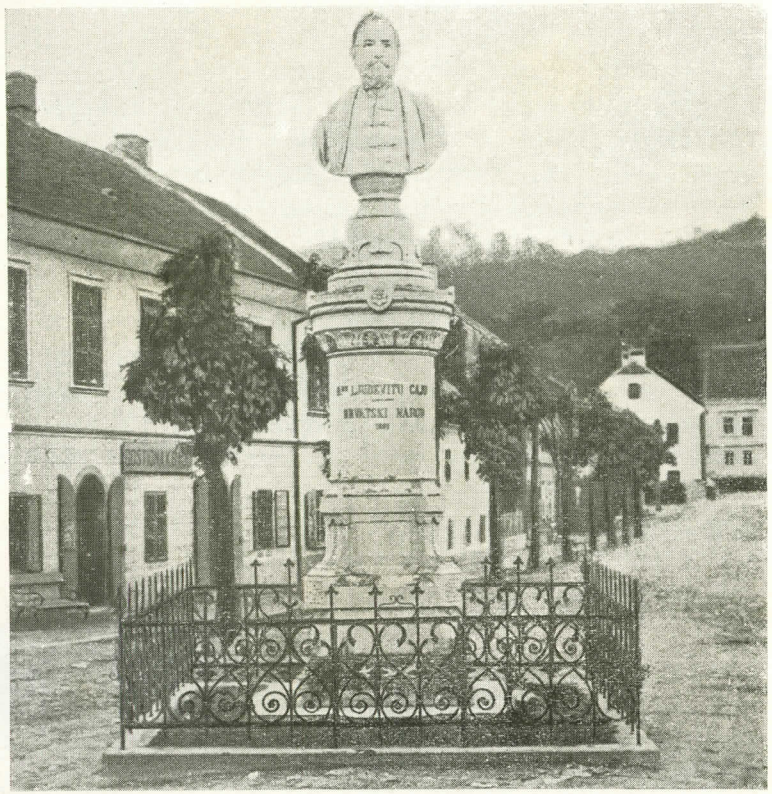

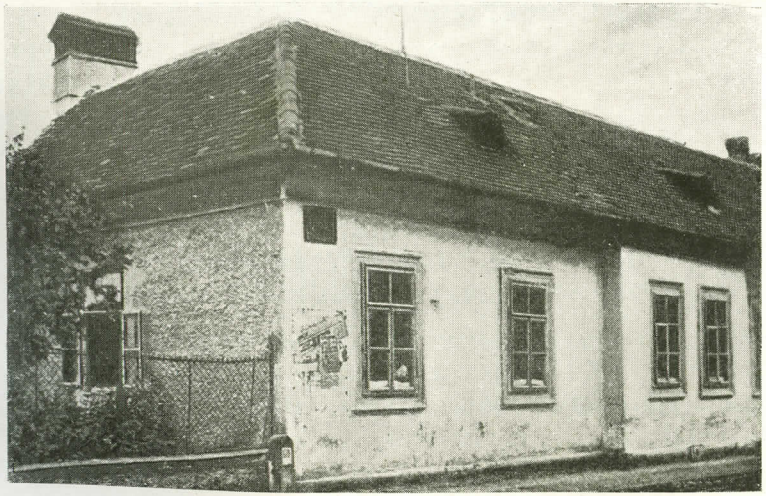

SPOMENIK I KUĆA U KOJOJ SE JE RODIO DR. LJUDEVIT PL. GAJ U KRAPINI

Izvjesno je, da su u starom gradu krapinskom stanovali što dulje što kraće vrijeme: ban i vojvoda Stjepan, kralj Sigismund (1395.—1437.), ban grof Herman Celjski (1406—1435.), tast kralja Sigismunda, kralj Matija Korvin (1457.—1490.), njegov sin ban Ivan Korvin (1494.—1504.) i njegova udova Beatrica rodj. kneginja Frankopan kao i njezin drugi suprug Juraj markgrof bradenburški i pomeranski, Petar grof Keglević ban (1537.—1542.), a poslije obitelj grofova Keglević.

U Krapini je dapače održavano nekoliko državnih sabora trojedne Kraljevine, jer je ovo slob. i kr. povelj. trgovište poput slob. i kr. gradova imalo u državnom saboru pravo mjesta i glasa. Tako je u Krapini zasjedao državni sabor 1600. i 1605. godine. Sačuvan je u izvoru poziv bana Adama grofa Bachanya (1693.—1703.) od 18. septembra 1700., kojim isti poziva suca i ostale zaprisegnute vijećnike i građane na sabor Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sazvan na dan 30. septembra i slijedeće dane mjeseca oktobra 1700. godine u Zagreb.

Godine 1399. bili su gospodari grada Krapine knezovi Celjski. Kralj Matija Korvin poklonio je Krapinu svom sinu Ivanu Korvinu, a 1523. godine kupuju Mihalj Imbreffy i Ivan grof Keglević Krapinu i Kostel s prostranim posjedima za 13000 for. u zlatu. Grad Kostel pripade Keglevićima, a Krapina Imbreffyem. Iza Imbreffya naslijedi Krapinu njegova kći Katarina udata za Luku Sekelja, a kasnije preuzeše grad Krapinu grofovi Keglevići.

Poslije grofova Keglević dospjela je u ruke obitelji baruna Lichtenberga, a zatim u posjed baruna Ottenfelsa, koji su stari grad poklonili trgovišnoj općini. U popisu od 1767. godine uneseno je vlastelinstvo Krapina, kojem pripada »Jurae gladii potentia« nasljednicima grofova Keglević.

Krapini podijeljene su i kasnije razne povlastice od tada vladajućih bana, vojvoda i kraljeva u XIV., XV., XVI. i VXII. vijeku, a uživalo je do god. 1848. jurisdikciju, pak dapače prema popisu od 1767. god.: Privilegatum oppidum Krapina i jus gladii. (Opširnu povijest trga Krapine napisao je Dr. Stjepan Ortner.)

Stari grad Krapina morao je svakako biti jedan od većih starih hrvatskih gradova sudeći po danas još vidljivim razvalinama.

U Krapini rodio se je 1809. god. vođa Iliraca, neumrli Dr. Ljudevit Gaj, kojeg poprsje iz mramora od našeg odličnog kipara Ivana Rendića, resi glavni trg.

U Krapini je na mjestu stare ruševne crkve u godinama 1900.—1903. sagrađena velika krasna župna crkva brigom župnika i opata Stjepana Vukovinskoga u gotskom slogu, koju je god. 1903. blagoslovio zagrebački nadbiskup Dr. Juraj Posilović. Osim toga je u Krapini veliki franjevački samostan, s lijepom starinskom slikanom crkvom, koju je sagradio Franjo grof Keglević 1641. god., pod kojom je grobnica grofova Keglević.

Krapina bijaše do konca augusta 1886. sjedište kr. županijske oblasti krapinsko-topličke, a danas je sjedište kotarske odnosno sreske oblasti, kotarskog suda, kr. poreznog ureda te trgovišnog opć. poglavarstva.

Imade kr. malu gimnaziju, četverorazrednu dječačku i djevojačku pučku školu, te žensku stručnu školu, željezničku postaju i kr. poštanski ured, lječilište mrzlom vodom po Kneipp-Winternitzovom načinu, kojem je vlasnik kr. žup. fizik i opće štovani i omiljeli liječnik Dr. Mirko Crkvenac. Odlično i veoma napredno dobrovoljno vatrogasno društvo sa gasilanom, hrvatski Sokol, vodovod i t. d., pak je tako reći duševna metropola gornjeg Zagorja.

Sa sjeverne strane Krapine nalaze se ugljenici, u kojima je zaposleno do 300 radnika.

S jugoistočne strane od Krapine dolazimo strmom cestom na ovisoki T r š k i v r h, gdje se nalazi, godine 1750. sagrađena, prekrasna slikama urešena crkva Majke Božje Jeruzolimske, kojoj svake godine na stanovite dane hodočaste mnoge hiljade zagorskog puka, pa i iz udaljenijih krajeva.

Na južnoj strani od Krapine tik na međi nalazi se dobro P o p o v e c, nekad grofova Orssich-Slavetićkih kao i nasuprot ležeće malo dobro grofova Lichtenberg L u d b r e g, sada oba vlasnost Ljudevita grofa Kulmera, nu koja dobra je većom stranom rasprodao sadanji vlasnik seljacima. Lju-

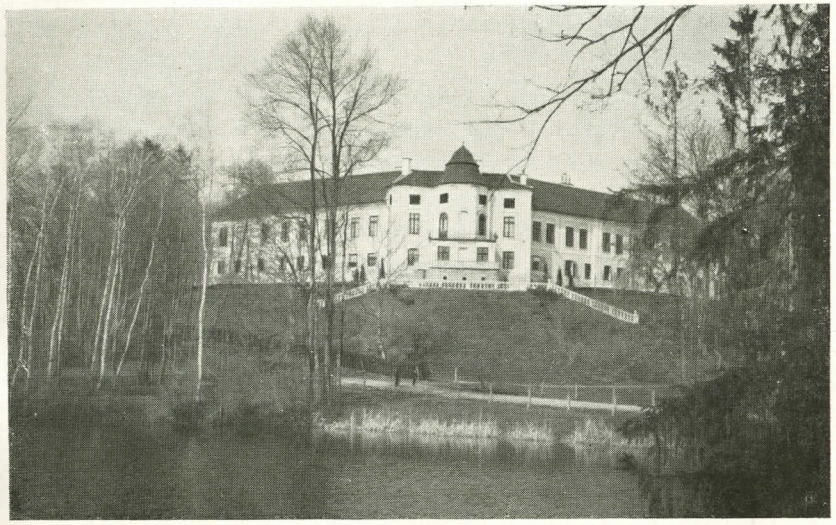

GRAD SV. KRIŽ

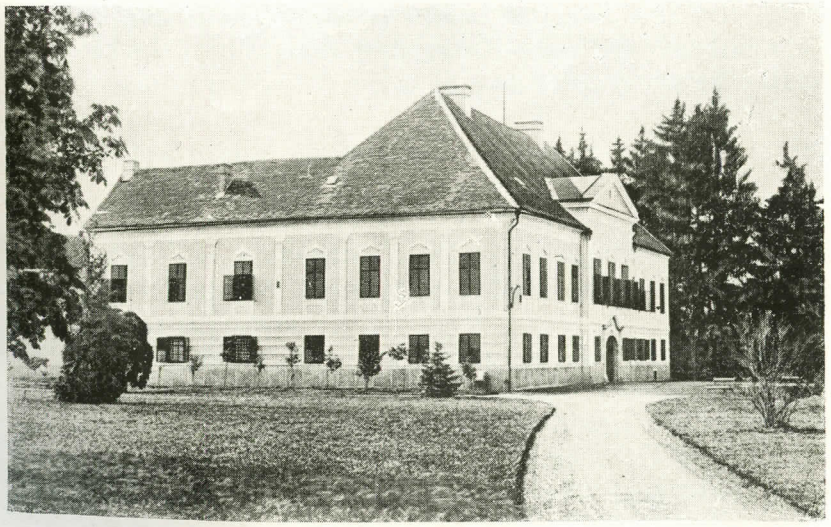

DVOR OROSLAVJE
(NEKAD GROFOVA VOJKFFY-VOJKOVIĆ)

devit grof Kulmer oženio se je s Franjicom barunicom Hellenbach-Paczolay, iz kojeg braka žive još dva sina, Franjo bivši veliki župan županije varaždinske 1917.—1920. godine i Ivan grof Kulmer.

Ovom dobru pripada kolatura župe Krapina.

Nasuprot dobru Popovec bilo je svojedobno s desne strane potoka Krapinice imanje Hiacintovo sa zidanim dvorom grofa Oskara Keglevića-Bužinskoga, kojem je pripadala polovica patronatskog prava župe Sv. Križ Začretje.

Na malenom osamljenom brežuljku leži ubavo mjesto Ovo je dobro posvema rasprodano.

Sv. Križ Začretje, od god. 1875.—1885. sjedište podžupanije krapinsko-topličke. Ovdje je lijepa župna crkva, zidani župni dvor, novo sagradjena četverorazredna pučka škola, opć. poglavarstvo, imade pošt. ured i željezničku postaju.

Lijepi grad i park istoimenog vlastelinstva, koje bijaše nekad vlasnost grofova Sermage, ukrasuje ga s istočne strane.

Godine 1832. priženio se Henrieti grofici Sermage pruski general Ernest grof Schlippenbach, iz kojeg braka rodila su se tri sina: Artur, Stjepan i Ivan te dvije kćeri Jelka, udata za baruna Lepela i Mira, udata za grofa Denhofa. Artur oženio se je s Lujzom rođ. pl. Drasche od Wartinberga, a imao je dobro Maruševec te je god. 1881. umro od sušice u Kairu.

Štefan oženio se je s Gabrijelom Haupt, dok je Ivan ostao neženja.

Štefan grof Schlippenbach dobio je od matere si dobro Podgradje kraj Bistrice u županiji zagrebačkoj, koje je kasnije kupio bio Dionis barun Hellenbach-Paczolay te ga rasprodao seljacima.

Vlastelinstvo Sv. Križ kupio je od Henriete grofice Schlippenbach 1887. god. Janko barun Vranyczany-Dobrinović, pak je istome natrag spojio dobro Šanjugovo, koje bijaše svojedobno prigodom diobe dobara grofova Sermage pripalo u dio Antoniji barunici Rauch rođ. grofici Sermage, i lijepo dobro Puhakovec, jugo-zapadno od Sv. Križa. Ovo dobro pripadalo je nekad plemićkoj obitelji Novak. Iza smrti Franje pl. Novaka, bivšeg predsjednika

varaždinskog, a kasnije zagrebačkog sudbenog stola, baštinila je ¾ Puhakovca njegova kći Kornelija, vatrena domorodkinja, supruga odličnog ilirca i hrvatskog književnika Ivana pl. Kukuljevića Sakcinskog, a ¼ njezina sestra Matilda pl. Domjanić-Zelinska, baka kajkavskog pjesnika i književnika Dr. Dragutina pl. Domjanića-Zelinskog.

Ivan i Kornelija Kukuljević-Sakcinski imali su dva sina, naime: Milutina, doktora prava, koji je služio više godina u Bosni kao okružni predstojnik, a zatim bio deset godina veliki župan županije bjelovarsko-križevačke. Oženjen s Paulom pl. Baechle, umro u Beču i Božidara, bivšeg kotarskog predstojnika i hrvatskog pjesnika; kćer Olgu udatu pl. Mraović-Gričku.

Ivan Kukuljević-Sakcinski svakako jedan od najvatrenijih muževa ilirskog pokreta uz vođu Ljudevita Gaja od god. 1832. ponajviše na literarnom polju, koji je napisao prvi hrvatski dramatski proizvod za kazalište: »Juran i Sofija«. Kukuljević je uz Gaja i Ambroza Vranyczanya bio duša narodnog odbora, koji je u narodnoj skupštini 25. marta 1848. predložio baruna Josipa Jellačića Bužimskog za hrvatskog bana uz neopisivo oduševljenje prisutnih članova ove skupštine.

Ivan Kukuljević bijaše mnogogodišnji predsjednik »Matice Hrvatske«, pak je i kasnije kroz cijeli svoj vijek neumorno radio te ostavio narodu bezbroj historičkih knjiga i rasprava. Od god. 1861.—1867. bio je Ivan Kukuljević-Sakcinski veliki župan županije zagrebačke.

Nakon smrti Ivana i Kornelije pl. Kukuljević, prodao je ovo imanje njihov sin Dr. Milutin pl. Kukuljević u sporazumku s Domjanićima, Janku barunu Vranyczanyu. Tako je Janko barun Vranyczany oženjen s Franjicom rođ. Sladović, kćerju bivšeg vlastelina u Velikoj Erpenji, Ferde Sladovića, sastavio bio oveće krasno zagorsko vlastelinstvo, na kojem je veoma uspješno vodio gospodarstvo, nu od kojega danas uživa neznatni dio, t. zv. maksimum od 130 jutara, a sve ostalo je predano agrarnom reformom seljacima u zakup.

Tom nerazborito provedenom agrarnom reformom uništen je preduvjet naše agrarne proizvodnje, koja je mogla primjereno jeftino ishranjivati naše gradove te opskrbljivati

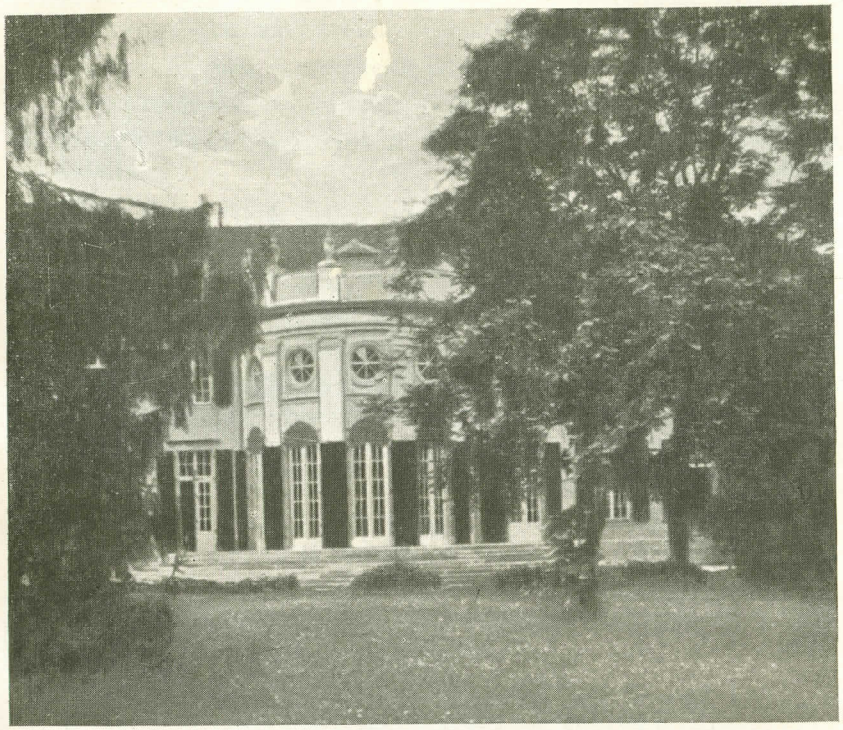

NOVI DVOR JALKOVEC

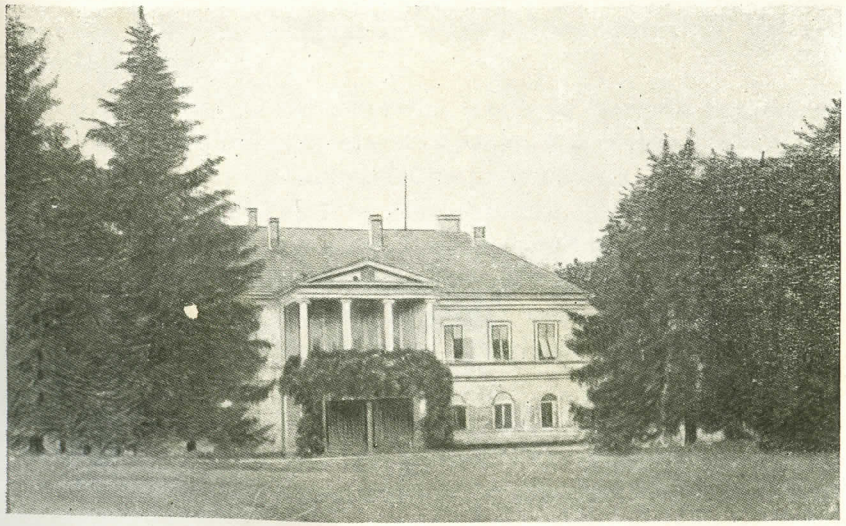

DVOR MARTIJANEC

vojsku, momčad i konje. Danas je vlastelinski posjed u Zagorju uništen, rasparčen.

Vlastelinstva županije varaždinske, proizvela su prije agrarne reforme na godinu popreko do 600 vagona raznih žitarica i okopavina, čime je bila znatno olakšana prehrana pučanstva.

Ova sveukupna proizvodnja je provedbom agrarne reforme nesamo posvema dokinuta, već nasuprot u zagorskim kotarima ili srezovima moraju sada bivši producenti još kupovati žitarica i kukuruza za deputat svojim namještenicima, kao što i većina seljačtva za svoje potrebe. Prije agrarne reforme bio je uvoz na žitaricama u županiji varaždinskoj neznatan, jer su potrebu pokrivali domaći producenti. Sada se uvaža iz Vojvodine više od ⅔ potrebe. U Zagorju, a napose u županiji varaždinskoj nije nikada bilo, a niti moglo biti kraj tako mnogobrojnog pučanstva i velikog broja malih dobara ni govora o kakovom »Veleposjedu« u pravom smislu riječi, budući da je najveće vlastelinstvo imalo sveukupno 1500—1800 jutara, a od toga popreko ⅔ i više šuma.

Zagorski su vlastelini spadali u srednji posjed, kojih je neshodnim rasparčavanjem zemlje nestalo. O veleposjedu se može govoriti u slavonskim županijama i Vojvodini, nu podnipošto ne u županiji varaždinskoj. Neshodnim davanjem oranica i livada u zakup nije udovoljeno principu: zemlja zemljoradniku.

Uništavanjem nerazboritim srednjeg posjeda nestalo je svakog naprednog gospodarstva, smanjena racionalnost obrađivanja tla, kao i poljoprivredna proizvodnja.

Zemljoradnik, mali zemljoposjednik, dobio je zemlju za svoju uporabu na određeno vrijeme i pod neodređenim uslovima. Zemlja nije prešla u njegovo vlasništvo, dok je njezin gruntovni vlasnik izgubio posjed i pravo raspolaganja sa svojim privatnim vlasništvom, zemlja je postala ničijom i svačijom, a to je ono najgore.

Agrarnom reformom deteriorirane su bivše vlastelinske oranice i livade te stvoreni posjednički odnošaji uzrokovali su takovo gospodarsko stanje, koje neminovno traži — čim

prije tim bolje — radikalne promjene sadanjih nesređenih prilika. Nijesam dosada ma baš od nijednog seljaka čuo jedne povoljne riječi o toj naprečac i zlo provedenoj agrarnoj reformi. I tuj se obistinjuje ona klasična: »Vox populi — vox Dei«. — I tako je baš onaj, za koga se agrarna reforma provodi, s' istom najmanje zadovoljan, jer se nije postigao željeni uspjeh.

Dobru Sv. Križ pripada patronatsko pravo u polovici župe Sv. Križ Začretje, župe Mihovljan i zbog kupa posjeda Šanjugovo župe Radoboj.

Ovdje ne mogu prepustiti, a da se ne sjetim vrijednog starine mnogogodišnjeg ravnajućeg učitelja pučke škole u Sv. Križu, Mirka Bakliže, koji je umro 1923. god. u visokoj starosti od preko 90 godina. Mirko Bakliža bio je dobar učitelj i orguljaš, koji je imao za svaku zgodu svoj posebni repertoar starovjerskih pjesmica, koje je on jedini znao pjevati uz pratnju na orguljama i naravno sve božićne narodne pjesme, a naročito jednu, koju bi pjevao samo prigodom zornice na Badnjak, koji dan je po gregorijanskom kalendaru Adam i Eva, s refrenom:

Sveto pak pismo k tomu velí,
Adam je grešil pak bumo i mí.

Ponajvećma radi ove pjesme dolazilo je k zornici na Badnjak u Sv. Križ, dok je orguljašku službu obavljao stari učitelj Bakliža, na hiljade naroda iz domaćih i susjednih župa, da čuje barem jedamput ovu opće omiljelu i ako ne baš osobito nabožnu pjesmicu.

Jugoistočno 2 kilometra od Sv. Križa leži dobro M i r k o v e c, nekad vlasnot plem. obitelji Bedeković-Komorski. Ovo krasno imanje od kojih 400 jutara sa šumom, zidanim jednokatnim dvorom, promijenilo je više vlasnika, dok ga nije godine 1892. kupio Ernest bar. Vranyczany-Dobrinović. Isti je sagradio posve nove gospodarske zgrade te osnovao uzorno malo gospodarstvo. Pošto je Ernest barun Vranyczany umro, danas životare na t. zv. maksimumu tog dobra njegove dvije kćeri Gizela i Marija, a ostalo zemljište predano je seljacima u zakup.

Nedaleko ispod Mirkovca bilo je svojedobno imanje Grdenci Donji sa zidanim dvorom poznatog rodoljuba

bivšeg podžupana i velikog župana varaždinskog, a kasnije dvorskog savjetnika Alexandra pl. Šimunčića.

Alexander pl. Šimunčić prozvan »županijskim stricem« bio je oženjen Eleonorom pl. Bogathy te je vodio na svom dobru otvorenu, gostoljubivu kuću, gđe su se još od ilirskog doba sastajali patriote i mnoga je napredna ideja za narodnu stvar ovdje zamišljena i produbljena.

Karakteristično je za njegovu gostoljubivost slijedeće:

Kada bi kod prozora spazio, da li ispod dvora na kotarskoj cesti dolaze kakova kola ili kočija, a ova ne bi skrenula njegovom dvoru rekao je: »Nije pošten čovjek, koji ne će do mene«.

Umro je mjeseca maja 1883. god., a zakopan na župnom groblju u Sv. Križu, gde se je nad otvorenim grobom sa svojim ilirskim pobratimom čuvstvenim govorom oprostio književnik Ivan pl. Kukuljević-Sakcinski. Njegovo imanje je skoro zatim rasprodano seljacima.

Jedva kilometar dalje na brežuljku vidi se lijepo dobarce G e r d e n c i G o r n j i, danas vlasnost Lacka pl. Tumpića-Zečanskog, koji je oženio Milku pl. Domjanić-Zelinsku, te su imali sina Božidara.

Nasuprot ovome, s desne strane potoka Krapine bilo je dobro Z a b o k, koje je spadalo imanju Oroslavlje Gornje grofova Vojkffy-Vojković od Klokoća u županiji varaždinskoj.

Od Janka grofa Vojkffya kupila je oba ova imanja ugarska hipotekarna banka, a od ove neki konzorcij, koji je Zabok sasvim rasprodao seljacima, dok je grad Oroslavlje Gornje s kojih 20 jutara danas vlasnost Milana Prpića.

Istočno preko kotarske ceste leži dobro O r o s l a v l j e D o l. nekad vlasnost grofova Sermage. Isto je od Rikarda grofa Sermage kupio bio 1885. god. Ljudevit bar. Vraniczany-Dobrinović, pak je dao grad i park obnoviti i urediti. Prije osam godina kupio je ovo dobro od Ljudevita bar. Vraniczanya Milan Prpić iz Zagreba te na istom osnovao znatnu tekstilnu industriju.

Od grofovske porodice Sermage moram spomenuti Dr. Josipa grofa Sermage. Isti bijaše nekoliko godina župnik kod Sv. Marka u Zagrebu, a kasnije kanonik i opat zagrebački i

vrhovni ravnatelj nauka od 1812. do 1833. godine. Isti je u hrvatskom saboru za bana Vlašića 1832. god. patriotično i odrešito branio prava kraljevine Hrvatske. Doslovce kazao je među inim u svom govoru: »Nisu mač i otrov jedina orudja ubojstva, ima još za nekervavo iskorenje i drugi način od boja, koi je pred sudbenim stolom ćudorednosti zaisto ne manje otsudljiv nego onaj, koi tisuće od bratje na bojištu uništuje. Pukom je narodnost isto tako sveta kao i domovina. Šta se strastjom počme, neka se nikada prijatnom uspjehu ne nada, jerbo nosi u sebi klijući červ neudače«.

Ispod župe i mjesta Zabok bilo je nekad malo dobro Crnkovec, koje je spadalo k vlastelinstvu Oroslavlje-Zabok, pak je već prije mnogo godina rasprodano seljacima.

Ime župe osnovane 1656. godine i mjesta »Zabok« potiče od plemićke obitelji »Zaboki« koja je u XVII. vijeku izumrla. Baltazar Zaboki bio je god. 1643. izabran podžupanom županije varaždinske.

Na zaokretu zemaljske ceste Zagreb-Lupinjak u neposrednoj blizini mosta preko potoka Krapine prema kotaru zlatarskom, leži s lijepim zidanim dvorom dobro Bračak (ili Obračak) nekad vlasnost plemićke obitelji Kanotay. Isto je prešlo udajom kćeri posljednjeg potomka muške loze Ane za Ivana pl. Čegel od Lapucha na Čegle. Supruzi Ivan pl. Čegel i Ana rođ. Kanotay imali su sina Ivana i kćer Kristinu, koja se uda za Stjepana pl. Jellačića Bužinskoga vlastelina u Ratkovcu.

Pošto je Ivan pl. Čegel, suprug Ane rođ. Kanotay naskoro umro, to je njegovu udovu oženio Mauricij pl. Belošević, vlastelin dobra Karivaroš u Gornjoj Stubici. To je onaj Mauricije pl. Bellosevich koji je 1810. god. imenovan za kapetana i zapovjednika ustaške konjaničke čete županije varaždinske. Rođen 1775. umre god. 1818. od teške bolesti, koju je dobio na dugotrajnim vojnama.

Nasljednici Ane obudovljene Čegel preudate Belošević, nagodiše se 1864. onako, da je dobro Bračak preuzeo Dragutin Čegel za 15.000 forinti, pak isplatio svojim stricima Arseniju i Davidu sinovima Mauricija pl. Belošević svakom po 5.000 forinti. Ovo je dobro 1887. kupio Milan grof Kulmer, oženjen s Beatom rođ. pl. Türk od Karlovac-grada, koji danas

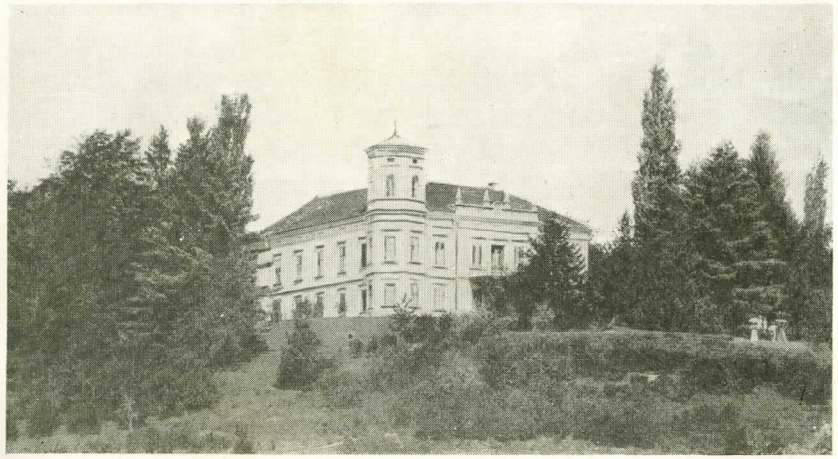

DVOR BRAČAK

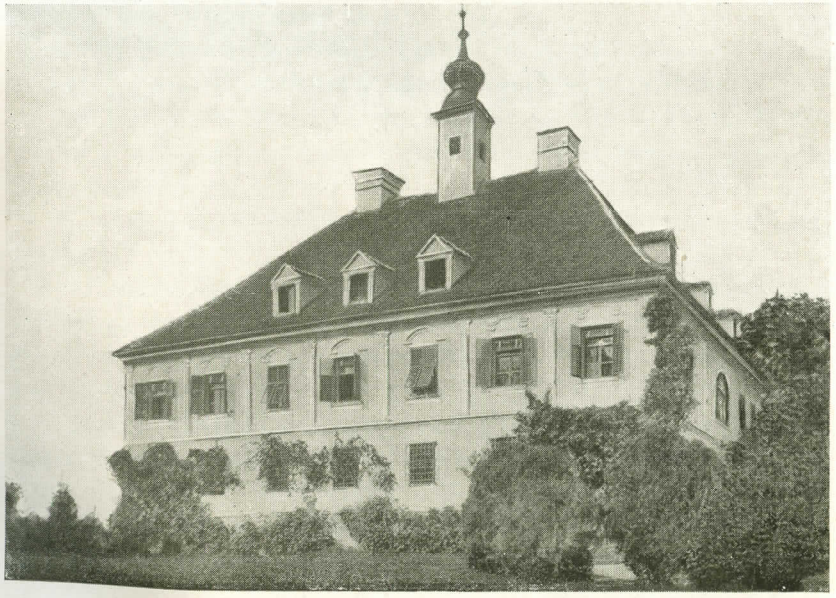

DVOR BEDEKOVČINA GORNJA

tamo vodi ako i maleno nu zato odlično gospodarstvo. Iz ovoga braka rodila su se dva sina Miroslav i Alexander grofovi Kulmer.

Vozeći se od Bračaka kotarskom cestom istočno, bila su s lijeve strane dva manja dobra »Špičkovina« jedno vlasnost sudbenog viječnika pl. Bakšaja, a drugo grofa Žige Vojkffya, koja su već prije mnogo godina rasprodana seljacima.

Nedaleko dalje pada nam u oči tik uz kotarsku cestu zidani dvor dobra Bedekovčina Donja vlasnost Gjure pl. Bedeković-Komorskoga, od kojeg je sadanji vlasnik jur prije više godina veći dio rasprodao seljacima, kao što i svoje dobro Šimunovec. Gjuro pl. Bedeković-Komorski oženio se je s Mihaelom Car sestrom Lazara i Gjure Cara, iz kojeg braka rodila su se tri sina, od kojih živi Marko i kći Mihaela udata za Janka Jalića, prokurista Prve hrvatske štedionice u Zagrebu.

Jedva pol kilometra dalje na brežuljku leži oveliki jednokatni lijepi dvor vlastelinstva Bedekovčina Gor. koje je ženidbama pripalo obitelji Galliuff, a 1887. god. kupio Dr. Viktor bar. Vraniczany-Dobrinović oženjen s Zdenkom barunicom Hellenbach-Pazlay. Danas je vlasnik istome sin mu Ambroz barun Vraniczany oženjen s Desiree Vandom barunicom Schmidt-Zabierow, nu koji uživa samo t. zv. maximum, a sve ostale oranice i livade predane su agrarnom reformom u zakup seljacima.

Ovom dobru pripada patronatsko pravo župe Komar Sv. Barbara.

U neposrednoj blizini željezničke postaje Bedekovčina nalazi se velika tvornica glinene robe »Zagorka«, dioničko društvo, koje zaposluje preko 400 radnika, pak veoma povoljno uspijeva.

Među Gornjom i Dolnjom Bedekovčinom vodi opć. cesta t. zv. sirensku dolinu prema Mirkovcu, odnosno Sv. Križu, uzduž sela Židovnjak i Križanče.

Dobro Židovinjak bilo je vlasnost plemićke obitelji Pisačić-Hižanovečki, koji su se prije nekoliko stoljeća iz mjesta Hižanovca ispod Kalnika u postojaloj županiji Križevačkoj preselili u Zagorje, u županiju varaždinsku. Na tom

je dobru gospodario mnogo godina Franjo Josip Pisačić, koji je sa svojom suprugom Justinom rođenom pl. Belošević, sestrom Mauricija pl. Beloševića slavio zlatni pir. Tom prigodom su njihovi rođaci i susjedni vlastelini sa seoskim momcima na konjima pratili jubilarce iz Židovnjaka do župne crkve u Sv. Križu, gdje ih je tadanji župnik Ivan Bradica blagoslovio, a nakon toga bijaše velika pučka slava u Židovinjaku, pošto su ih seljaci veoma štovali i ljubili. Iz tog braka potekla su dva sina: Tomo, koji je bio do godine 1848. judex nobilium te je do svoje smrti živio u Židovinjaku i Miroslav, koji bijaše veliki bilježnik, podžupan a kasnije od god. 1861. do 1864. upravitelj časti velikog župana županije varaždinske i dvorski savjetnik. Umro je u Zagrebu 1868. god. Tomo Pisačić Hižanovečki imao je sa svojom suprugom Karolinom rođenom pl. Bogathy tri sina Josipa, Gjuru i Karla i dvije kćeri Irenu udatu Kirholc i Wilhelminu udatu najprije za Kornela pl. Kallay-a, a nakon toga za Hinka pl. Beloševića.

Posjedovao je osim Židovnjaka poš dobra B a t i n u, O r e h o v u G o r i c u u Stubici Gornjoj, koju je preuzeo sin Josip, krajiški kapetan, a oženio se je s Milkom pl. Šokčević, nećakinjom bivšeg hrvatskog bana 1861.—1867. Josipa baruna Šokčevića. Njegova kći Irena Kirholz preuzela je Zlatar, dobro svoje matere. Kći Wilhelmina dobila je dobro Batinu. Sin Karlo preuzeo je Židovinjak isplativši brata si Gjuru, koji bijaše major, te se preselio u Maribor.

U Židovnjaku, kojeg je veći dio rasprodao susjednim seljacima, živio je do svoje smrti Karlo Pisačić Hižanovečki, sveopće štovan i ljubljen od svojih susjeda, a ne manje i od seljaka. Može se reći uzor hrvatskog zagorskog vlastelina, koji je kao narodni zastupnik izbornog kotara Sv. Križkog od god. 1881. do 1906. vazda odriešito stojao uz stranku prava Dr. Ante Starčevića.

Njegova prva supruga bila je Antonija pl. Krizmanić, kći Hinka pl. Krizmanića iz Pokleka, koja naskoro umre. Druga supruga je Agneza rođ. Klobučar bivša udova Šoštarić-Letovanić koja danas živi u Živodinjaku. Umro je 21. IX. 1921. god. Interesantan je bio njegov »Liber amicorum«, u kojem su premnogi hrvatski odlični i dobri prijatelji potvrdili

ispiti bilicum. U taj liber amicorum potpisali su se svi, koji su njegovom sprovodu prisustvovali i time je zaključen.

Miroslav Pisačić Hižanovečki, bio je tri puta oženjen. Prva supruga bila je rođ. pl. Novak, sestra Franje pl. Novaka, iz kojeg braka rodio se je sin Adolf, bivši general. Ovaj je oženio Karolinu rođenu barunicu Martinez, iz kojeg braka rodila su se dva sina: August Pisačić Hižanovečki, građevni nadsavjetnik kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade u m., koji živi u Zagrebu i Emil Pisačić Hižanovečki umirovljeni potpunik i tri kćeri Hermina, Marija i Jelka. Druga supruga Miroslava Pisačića bila je Amalija rođ. Kukuljević Sakcinska sestra Ivana pl. Kukuljevića Sakcinskog, no koja je naskoro umrla. Treća žena Terezija bila je rođ. pl. Tomašić, iz kojeg braka rodila se je kći Amelija udata prvi put za Dr. Miroslava pl. Pongratza, osnovatelja hrv. eskomptne banke u Zagrebu, koji je umro god. 1876. Po drugi puta udala se je za Josipa baruna Nemičić od Bihać-grada, bivšeg podmaršala.

Nedaleko Židovnjaka bilo je malo dobro K r i ž a n č e, nekad vlasnost obitelji Jellačić, koje je udajom prešlo na obitelj Žirovčić, nu koje je danas rasprodano seljacima.

Tri kilometra od Bedekovčine Gor. na brijegu s lijeve strane kotarske ceste leži dobro B e l e c i, nekad vlasnost plemićke obitelji Švagel-Bogačevački, od koje je obitelji poslednji vlasnik vozeći se pod večer kući iz zasjede hicem iz puške ubijen, a da se nije odmah ubojica pronašao. Nakon 20 godina priznao je neki seljak ispovjedivši se teško bolestan, da je on iz osvete ubio vlastelina Švagla i ovlastio župnika, neka to prijavi nadležnoj sudbenoj vlasti; nu pošto je isti seljak naskoro umro, postala je stvar bespredmetna. Nakon smrti spomenutog Švagla kupio je od baštinika ovo dobro Josip Rauer, od kojeg je isto naslijedio njegov stariji sin Aurel Rauer. Isti bijaše narodni zastupnik kotara zlatarskog od god. 1911.—1918. i kratko vrijeme god. 1918. predstojnik kr. zem. vlade odjela za narodno gospodarstvo, koji je nesretnim slučajem rukujući nespretno samokresom stradao, te naskoro umro. Danas posjeduje ostatak tog dobra, od kojeg je veći dio rasprodan seljacima, kći Josipa Rauera Emilija udova Semeraj.

Iza dobra Beleci, vodi lijevo opć. cesta u mjesto O r e-

hovicu, gdje je istoimena župa i dobro Orehovica, nekad vlasnost Miroslava grofa Kulmera, koje je naslijedio najstariji sin Ljudevit. Isto dobro kupio je god. 1891. neki Sava Gjorgjević, koji ga je rasprodao seljacima.

Uz Orehovicu je malo dobro Bertićevo, vlasnost Milutina i Josipe Bertić.

Ako se vratimo natrag na kot. cestu, opazit ćemo dalje istočno krasni dvor imanja Poznanovec, nekad vlasnost grofova Sermage. Danas su vlasnici tog lijepog dobra Draga udova Ritter rođ. pl. Cvetković i njezina djeca Greta i sin Nikola svaki u jednoj trećini, koji vode uzorno gospodarstvo. Ovom dobru pripada patronatsko pravo župe Mače.

Do tri kilometra dalje istočno desno uz kotarsku cestu nalazi se dobro Lovrečan, nekad dobro plemića Labaš-Blaškovečki. Od obitelji Labaš-Blaškovečki moram istaknuti Ivana Nep. Labaš, poznatog heraldika, koji se je bavio historijom, mumismatikom i alkimijom. Bio je oženjen s Justinom pl. Vlašić. Njegov sin Antun Labaš Blaškovečki bio je oženjen sa Matildom rođ. pl. Modić, iz kojeg braka rodiše se sinovi: Aleksandar koji je bio konjički major, oženjen prvi put s Gizelom pl. Vinković iz Male Erpenje, a zatim Franjicom pl. Vest. Nadalje Janko umirovljeni žup. tajnik oženjen najprije s Jelom Car iz Zlatara, a zatim Vilmom barunicom Salis-Seewis, Ladislav bivši veliki župan županije bjelovarsko-križevačke oženjen s Bertom Blumschein, Franjo doktor medicine, umirovljeni žup. fizik oženjen s Olgom Taiszel te kći Aurelija udata Stipčić. Kći Ivana Nep. Labaša, imenom Justina, udala se je za Ladislava pl. Jellačića-Bužinskog, pak je dobila u dio dobro Kaštel. Ivan Nep. Labaš imao je dvije sestre, stariju Antoniju, udala se je za Antuna pl. Kukuljevića-Sakcinskog bivšeg podžupana županije varaždinske, a kasnije vrhovnog ravnatelja nauka u Hrvatskoj i oca poznatog književnika Ivana pl. Kukuljevića-Sakcinskog, a mlađa Kristina, udala se je za Jurja pl. Beloševića, bivšeg mnogogodišnjeg podžupana županije zagrebačke. Antonija dobila je kuću u Varaždinu, u kojoj se je rodio Ivan Kukuljević, zemljišta u okolici grada Varaždina i u Varaždin-brijegu, gdje su supruzi Kukuljević osnovali vinograd i sagradli na najljepšoj točki kraj Varaždinskih Toplica lijepu vilu prozvav taj

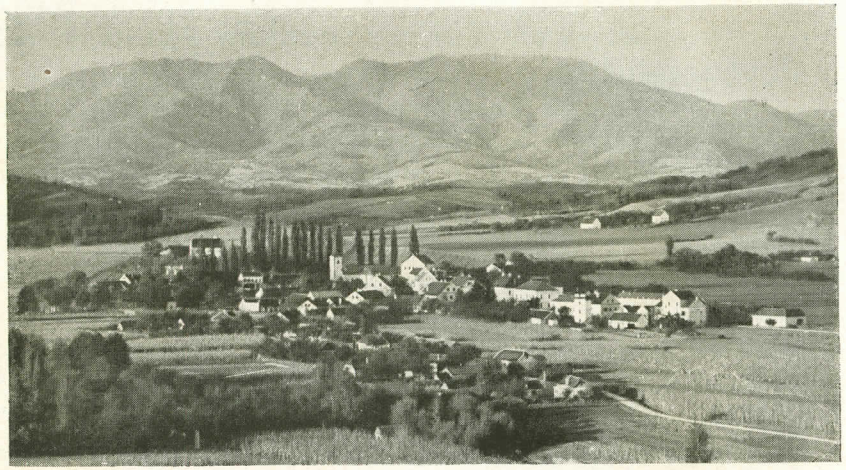

MJESTO ZLATAR

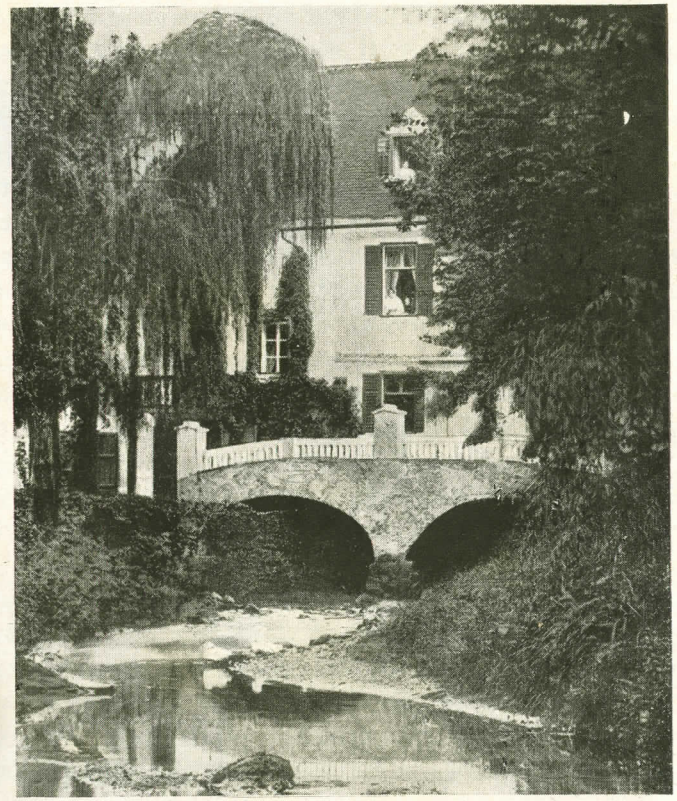

KUPALIŠTE SUTINSKE-TOPLICE

posjed »Tonimir« jer se je on zvao Anton, a ona Antonija. Taj je posjed u šezdesetih godina kupio kaptol zagrebački, te pripojio svom vlastelinstvu Var. Toplice. Kristina dobila je imanje Dobri Zdenci u kotaru stubičkom.

Dobro Lovrečan kupio je 1883. god. Josip Rauer, pak ostatke tog imanja posjeduje danas njegov mlađi sin Josip i njegova sestra Emilija udova Semeraj.

Uz kot. cestu od postaje Zlatar Bistrica prema Zlataru leži s lijeve strane veoma unosno dobro Zlatar Donji, nekad vlasnost plemićke obitelji Bogathy, koje posljednji ženski potomak Karolina udala se za Tomu pl. Pisačića iz Židovinjaka. Ovo je dobro naslijedila po materi si Irena pl. Pisačić, koja se je udala za Šandora Kirholza. Danas je vlasnik polovice istog dobra Josip Pisačić, kr. kot. sudac, a druge polovice Irena rođ. Pisačić, koja se je udala za Mirka Neudörfera suvlasnika dobra Ladislavec.

S desne strane nasuprot na brežuljku nalazi se zidani dvor dobro Zlatar Gor., koje je većinom rasprodano, a ostatak je vlasnost Gjure Cara bansko-stolnog vijećnika sina Janka Cara bivšeg velikog bilježnika županije varaždinske, a kasnije minist. savjetnika u hrvatskom ministarstvu u Budimpešti i supruge mu Franjice rođ. pl. Kiss-Šaulovečke iz Šćrbinca.

U neposrednoj blizini sjeverno nalazi se lijepo imanje Kaštel, koje je nekada spadalo dobru Lovrečan, pak je udajom Justine pl. Labaš prešlo na obitelj pl. Jellačić-Bužimski. Isto dobro je sin Ladislava Jellačića, Štefan pl. Jellačić zamijenio s Franjom Pisačićem za dobro Batina Donja. Nakon smrti Franje Pisačića naslijedio je isto Mirko Pisačić, a kasnije kupili su ga braća Aurel i Josip Rauer, te danas na njem živi Josip Rauer sa suprugom si Cvijetom rođ. Hudjek. Braća Rauer posjedovali su još malo dobro Brestovec, koje su rasprodali seljacima.

Lijepo mjesto Zlatar nekad sjedište županijskog kotarskog suda, od god. 1875. do 1886. sjedište postojale podžupanije zlatarske, a od god. 1886. sjedište kotarske odnosno sada sreske oblasti, kotarskog suda, kr. poreznog ureda i opć. poglavarstva, imade dvije, naime mušku i žensku u posebnim zgradama smještene četvero-razredne pučke škole. Starinsku

slikanu župnu crkvu sa na brežuljku zidanim župnim dvorom. Veoma napredno dobrovoljno vatrogasno društvo s gasilanom i veoma lijepu Sokolanu, koju je dao svojim sredstvima sagraditi mnogogodišnji župnik marijo-bistrički, hrvatski rodoljub Dr. Juraj Žerjavić na spomen svom rodnom mjestu. Kao što Zlatar spada danas među najljepša mjesta županije varaždinske, s dobro uređenim cestama i kanalizacijom, drvoredom, tako bijaše početkom šezdesetih godina upravo iznakaženo time, što se je skoro u sredini mjesta neposredno s južne strane župne crkve nalazilo nekakvo maleno gospodarstvo s drvenjarom, raznim prljavim gospodarskim zgradama te obligatnim đubrištem.

Tadanji županijski veliki sudac i vlastelin u Ratkovcu Kazimir pl. Jellačić-Bužimski, muž energičan, nije usprkos svih mogućih obećanja i nagovaranja uspio, da tog čovjeka sklone neka bi svoju drvenu kućicu i gospodarske zgrade premjestio na zemljište četiri puta veće, koje mu općina poklanja i još daje za preselenje pripomoć u gotovom novcu. Jer nije bilo nikakova uporišta u zakonu za izvlastbu radi poljepšanja ladanjskih mjesta, kao što ga niti danas nemamo, dosjeti se veliki sudac Jellačić slijedećoj varci.

Isti tvrdoglavi posjednik u sredini mjesta Zlatar bio je nekakav seoski stolar i tesar. Jellačić ga zamoli, da se odveze s njegovim španom u Zagreb u svrhu, da pomogne izabrati dobre daske kod trgovca s drvom kraj savskog mosta, koje on treba na svojem dobru Ratkovec. Vrijeme putovanja bijaše određeno za put u Zagreb i povratak dva dana.

Ranom zorom krene upitni stolar s Jellačićevim španom na put. Španu bijaše naloženo, neka putovanje tako udesi, kako će se vratiti u Zlatar drugi dan po noći. Za isti dan kada se je stolar sa španom odvezao u Zagreb najmio je Jellačić tesare i razne potrebite radnike pak do drugog dana pod večer bijahu sve zgrade u najboljem redu s ogradom premještene na shodno po općini mu u pravcu inih kuća i zgrada opredijeljeno mjesto, a bivše dvorište stolarevo posvema izravnano i pošljunčeno, te spojeno s cestama, koje su jur s desne i lijeve strane bile. To preseljenje preduzeto je mjeseca prosinca.

Slijedećeg dana oko polnoći vrati se Jellačićev špan sa

stolarom u Zlatar. Špan se odveze u Ratkovec, a jer je bila gusta magla, nije stolar niti odmah opazio, da mu je kućice i zgrada nestalo s trga pred župnom crkvom. Tapajuć rukama tražio je svoje ograđeno dvorište, nu nije ga više našao.

Sad je stao vikati i zapomagati, dok mu nijesu susjedi izišavši iz svojih kuća pokazali mjesto, kamo je njegova kućica premještena. Isprvice je bio silno srdit, nu kasnije se je snašao i primio od općine još neku odštetu u novcu.

Ova prisilna izvlastba odnosno zamjena i ispražnjenje prostora pred župnom crkvom doprinijela je mnogo poljepšanju Zlatara.

Isti Kazimir Jellačić, vatreni Ilirac, bijaše viđena i markantna ličnost među zagorskom vlastelom. Na svom d o b r u R a t k o v e c naselio si je ciganske glazbenike Bergere, s kojima je do godine 1848. sa svojim pristašama polazio na varmeđinske restauracije u Varaždin. Ova u Zagorju opće poznata putujuća Jellačićeva ciganska glazba morala je svirati ponajviše samo narodne ilirske pjesme, pak je posjećivala prigodom raznih obiteljskih ili crkvenih slava vlastelinske i župničke dvorove i zagorska kupališta. Još u mlađim godinama biran je za kotarskog suca kotara dolnjo-zagorskog (t. zv. ordinarius judex nobilium in processu inferior zagorianus). Za vrijeme apsolutizma služio je u kotarima Pregrada i Jaska, dok ga nije nakon listopadske diplome od god. 1860. opet temeljem povraćenog ustava sazvana velika županijska skupština u Varaždinu 1861. god. izabrala za županijskog velikog suca kotara zlatarskoga, koju je službu vršio do 1875. god. kada bi zbog preustrojstva uprave u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji temeljem zakona od 11. studenoga 1874. umirovljen. God. 1848. bijaše član sabora trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i u godinama 1861.—1864. narodni zastupnik kotara zlatarskoga, gdje je oduševljeno pristajao uz političke ideje đakovačkog biskupa, hrvatskog mecene Dra. Josipa Jurja Strossmayera.

Pripovijedao mi je upravo iz ove za naše tadašnje političke odnošaje važne , dà, odlučne saborske periode slijedeću epizodu:

U hrvatskom saboru bile su dvije glavne struje. Jedna, kojoj je pripadao i zagrebački nadbiskup kardinal Juraj pl.

Haulik od Varalya, rodom Slovak, koji je kao homo aulicus zagovarao, da hrvatski sabor izabere svoje delegate u austrijsko carevinsko vijeće (Reichsrath) u Beč, a druga koju je u svojim sjajnim govorima zastupao i propagirao đakovački biskup Dr. Josip Juraj Strossmayer, koji je tada donekle naginjao na poštenu uniju sa Madžarima, odnosno da hrvatski sabor ne bi otposlao svoje delegate u carevinsko vijeće. Zbog tog Strossmayerovog stanovišta prodavane su tada slike na kamenotisku, koje su prikazivale Hrvata i Madžara kako si pružaju desnice sa napisom: »Kao brat sa bratom, rukuje se Madžar sa Hrvatom«. Isti dan, kada se je imalo o tom važnom predmetu u saboru kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije glasovanjem nakon dugog raspravljanja odlučiti, upriličio je kardinal Haulik u svom dvoru diplomatski diner u pol 2 sata poslije podne, kojem je među inim političkim i zvaničnim licima pozvao narodnog zastupnika Kazimira pl. Jellačića. Sluteći kardinal Haulik, da će većina članova sabora pristati uz stanovište i nazore đakovčkoga biskupa Strossmayera, nije ovoj saborskoj sjednici prisustvovao.

Saborska sjednica, u kojoj se je o toli važnom predmetu poimenično iza zaključnog govora izvjestitelja glasovalo, potrajala je skoro do dva sata poslije podne.

Među prvim gostima doveze se Kazimir pl. Jellačić u nadbiskupski dvor s još jednim saborskim drugom, a kardinal Haulik dočeka ih nestrpljivo u predsoblju riječima: »Gospodo, što ste toli dugo još debatirali, ta sva jela bit će pokvarena«. Kazimir Jellačić odvrati: »Eminencija, glasovanje se je otegnulo«. »A što ste zaključili?« upita Haulik. Jellačić mu odgovori: «Sabor ne će birati niti otposlati svoje izaslanike u Reichsrat«, na što Haulik uzdignutim glasom reče: »Gospodo, to nijeste dobro uradili — ne poznate Vi Madžare«.

Kazimir pl. Jellačić-Bužimski rođen 1818. godine, bio je sin Stjepana Jellačića i Kristine rođ. pl. Čegel od Lapuha iz Bračaka, oženjen s Jozefinom rođenom pl. Daubach-Doljski iz Zagreba. Njegov sin Marcel bio je oženjen s Idom rođ. pl. Ožegović, kćerju Tite pl. Ožegovića-Barlabaševečkog, vlastelina iz Breznice. Iz ovoga braka rodio se je sin Nikola pl. Jellačić, korvetski kapetan naše mornarice u penziji u Zagrebu, oženjen s Elzom rođ. pl. Kiss-Šaulovečkom i kći Vera udata za Napoleona pl. Špun-Strižića. Kazimir pl. Jellačić umre 1898. godine u visokoj starosti od osamdeset godina u Ratkovcu kraj Zlatara, koje je dobro nakon njegove smrti rasprodano seljacima.

Od mjesta Zlatar sjeverno-istočno bilo je dobro B o r k o v e c, nekad vlasnost plemićke obitelji Fodroczy od Fodrovca i Borkovca. Posljednja vlasnica tog dobra bijaše Franjica pl. Fodroczy udata Petanjek, koja je umrla god. 1924.

Iza njezine smrti razdijeljeni su ostaci tog imanja među nasljednike odnosno rasprodani među seljake.

Nedaleko mjesta Zlatar sjevero-zapadno leži d o b r o L a d i s l a v e c, nekad plemićke obitelji Vinković. Posljednjem ženskom potomku Jaroslavi, priženio se je bio Herman Neudörfer rodom iz Würtenberga, koji bijaše kao inžinjer zaposlen kod gradnje t. zv. orientalne željeznice, Paris-Wien-Beograd-Sofija-Carigrad u Adrianopolju. U zlatarskom kotaru, kamo je došao početkom osamdesetih godina prijašnjeg stoljeća, bavio se je inžinjerskim poslovima najviše kao mjernički vještak kod dioba tada još mnogobrojnih seljačkih zadruga. Otac Jaroslave Neudörfer Andrija Mirko pl. Vinković bio je odvjetnik, pak su ga radi njegovih slobodarskih ideja suvremenici nazivali zagorskim Mirabeau-om.

Iza braka Hermana i Jaroslave Neudörfer rodila su se dva sina Mirko Neudörfer, koji je oženio Irenu rođ. Pisačić, te je prigodom izbora 1925. izabran narodnim poslanikom za skupštinu u Beogradu, a podjedno je i državni podsekretar u ministarstvu finansija i Viktor Neudörfer, koji imadu danas isto dobro.

Dalje s lijeve strane iza mjesta Mače dolazi se u ljekovite S u t i n s k e T o p l i c e, koje su svojedobno bile vlasnost grofova Sermage, i spadale su k imanju Poznanovec. Iste su danas dioničko društvo, od kojeg pretežnu većinu dionica ima obitelj Ritter u Poznanovcu kao i tik uz Sutinske Toplice ležeće, malo d o b r o K o m o r.

S desne strane iza Sutinskih Toplica bilo je maleno i m a n j e L i p j e, svojedobno vlasnost Josipa pl. Belošćića, a zatim njegova sina Ljudevita, koji je bio kotarski sudac u Delnicama. Nakon njegove smrti priženio se je

njegovoj udovi domobranski pukovnik Uhar. Zakoniti nasljednici Ljudevita pl. Beloševića rasprodaše iza smrti supruga Uhar ovo dobro seljacima.

Tri kilometra sjeverno od Sutinskih Toplica leži na brijegu vis-a-vis župne crkve i doma mihovljanskog, dobro Mihovljan, nekad vlasnast grofova Sermage, a baštinila ga je Henrietta grofica Sermage udasta grofica Schlippenbach s dobrom Sv. Križ. Ovo imanje posjedovao je više godina neki Mikuletec, koji se je god. 1880. otrovao na dobru Mokrice kao gost Oskara grofa Keglevića. Iza Mikuletca kupio je ovo dobro na dražbi Šandor pl. Rakodczay, odvjetnik, koji je imao posjed u Mihovljanu ispod župne crkve.

Nakon mrti supruga Rakodczay baštinili su to dobro sin Dr. Alexander pl. Rakodczay, koji je bio od god. 1907. do god. 1908. hrvatski ban, a nakon toga predsjednik stola sedmorice i kasnije zastupnik grada Zemuna na saboru kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od god. 1913. do 1918., i njegove sestre Marija ud. pl. Kramarić i Ernestina barunica Fiedler. Pošto su ove dvije umrle bez zakonitih nasljednika, to je danas polovice tog dobra vlasnica po suprugu si Gabriela ud. pl. Rakodczay rođ. pl. Wagner-Kuković, a druge polovice nasljednici Marije udove Kramarić.

Od mjesta Mače desno sjeverno-istočno cestom kroz Peršaves prama Golubovcu bilo je dobro Šikad, nekad obitelji pl. Bedeković, a kasnije Janka Goluba te malo dalje šljivarija Ferkulovec, nekad vlasnost opće poznatog i štovanog vlastelina Adolfa Klafurića, oženjenog s Minkom pl. Mihanović, koji bijaše originalan po svom odijelu i silno promuklom govoru. Sada su oba ova dobra rasprodana seljacima.

Iza mjesta Zlatar neposredno kraj dobra Ladislavec desno sjevero-istočno vodi cesta do dvora Lobora i nešto dalje do mjesta i župe Lobor, nad kojim se diže kapela Majke Božje Gorske. Stari grad Lobor spominje se 1259. god., kad ga kraljica Marija daruje sinu Puchininovu.

Kasnije bili su gospodari Lobora knezovi Celjski, pa Ivan Vitovec i njegovi sinovi, zatim Ivan Korvin, a god. 1504. pređe u vlasništvo Fr. Berislavića, dok konačno postane svojina Petra grofa Keglevića-Bužinskog bana (1537. do 1542.).

Na osamljenom visokom brijegu vide se razvaline grada Oštrc.

Oštrc koji stoji 736 mtr. nad morem, spominje se kao Castrum Osztercz 1330. god., kad se nalazi u vlasti Gizingovca Petra zvanog »Herceg«. God. 1399. dobivaju ovaj grad grofovi Celjski, poslije ovih Ivan Vitovec hrvatski ban (1456.—1465.), a njegovi ga sinovi gube radi nevjere kralju. Jedno vrijeme držao ga je u rukama Jakob Sekely, a kasnije ga preda Ivanu Korvinu. God. 1496. odstupi ga on Nikoli Mladinčiću iz Vranostača, a par godina kasnije Marčinku od Supan-potoka. Poslije smrti Ivana Korvina pripade grad drugom mužu Beatrice Frankopanke Markgrofu Jurju Brandenburškomu, koji ga 1513. god. založi Ljudevitu Pekriju Petrovinskom. Po njegovoj kćeri Jeleni dođu Bradači, Ladomirski ili Kaštelanfy od Sv. Duha u posjed Oštrca. Kasnije su vlasnici u vječitoj pravdi bijahu Bajničići, Kaštelanovići, Heršići, Kerećenyi, Bradači, a kad je grad već propao, stekla ga je obitelj grofova Keglević, kojoj je pripadao do god. 1905.

Od ovog roda je ponajviše kod Hrvata bio slavljen i cijenjen Petar Keglević, branitelj Jajca u Bosni, kojeg su stališi hrvatski imenovali za obavljanje banskih poslova, dok je kralj Ferdinand Prvi dao po želji Hrvata, tog odličnog muža za bana 1537. god. koji je banovao do 1542. Isti Petar Keglević spominje se, da je bio na čelu hrvatskog plemstva, koje je s hrabrim Hrvatima 1543. razbilo Turke kod Otočca.

Već godine 1573. stolovao je Šimun Keglević, vrhovni kapetan u kraljevstvu u svojem gradu Loboru. Nadalje je god. 1658. također imenom Šimun Keglević bio član zemaljskog odbora. Grof Petar Keglević, kapetan kraljevstva oteo je 1696. god. s banom Baćanom Turcima Vranograč, Tudorovo i Kladušu, a 1697. uz plemića Petra Gotala bio je izabran od hrvatskog sabora

povjerenikom u svrhu uređenja uprave i sudova u slavonskim županijama, dok je 1709. god. bio namjesnik banov. Podban Keglević 1710. god. sastavi cjelokupni sabor, a time je plemstvo velikim naporom spasilo svoju domovinu od nasilja Ugarske i kraljeva dvora.

Adam grof Keglević imenovan je od sabora 1694. god. članom upravne konferencije, koja je bila neka vrst zemaljskog odbora do sastanka sabora. Dobro Lobor izvršivalo je patronatsko pravo župe Lobor.

K vlastelinstvu Lobor spadalo je u kotaru zlatarskom i dobro Veleškovec.

Posljednji potomak ove nekad slavne hrvatske porodice bio je Oskar grof Keglević, sin Samuela i Emilije rođ. barunice Collenbach, koji je 1905. god. sam rasprodao svoja dobra u županiji varaždinskoj i preselio se u Zagreb, gdje je i umro, a sva njegova dobra su danas rasparcelirana seljacima.

U velikom krasnom dvoru Loboru, nedaleko mjesta Lobor, u četverokutu na dva sprata sagrađenom po grofovih Keglević, bila je nekoliko godina bolnica i utočište ruskih izbjeglica.

Ako krenemo kotarskom cestom iza željezničke postaje Zlatar—Bistrica desno, vidjet ćemo s lijeve strane maleno, ali lijepo dobro Grančari.

Ovo dobro bilo je nekad vlasnost pl. Bužanića, a udajom Doroteje Bužanić za Ladislava Kiss oko 1600. godine pređe na obitelj Kiss. Kuriju u Grančarima gradila je udova Antuna Kissa, Barbara rođ. barunica Walterskirchen, istoimene obitelji iz Bratislave. Radi Grančara dolazi do parnice, koja se 1848. svršava u korist obitelji Jellačić. Time je prošlo u vlasnost plem. obitelji Jellačić, a zatim Kallay, naime Virgila i Matilde, a sada njihovog sina, Milana pl. Kallay, koji je oženio Anku rođ. pl. Belošević. Ovi imadu kćerku Almu, koja se je udala za Dr. Branimira Bival, kot. liječnika u Draganiću, i dva sina Levina i Branka.

Nedaleko s iste strane bilo je malo dobarce Lipovec, kojeg je posljednji vlasnik bio Miško Jurak, a danas je rasprodano seljacima.

Samo nekoliko kilometara dalje istočno s desne strane kotarske ceste leži krasno imanje Turnišće Donje

DVORAC GRANČARI

IVAN BARUN ZAKMARDY, protonotar kraljevine Hrvatske

s dobro sačuvanim u I. katu drvenim dvorom, koje je spadalo izumrloj plem. obitelji Šandor-Gjalski.

Nad vratima svake sobe nalaze se vrlo zgodni napisi: u sobi za strane »Dobro došao«, a s protivne strane »Sretno pošao«. Nad vratima blagovaone »Na pošten rad — dobar glad«, a nad vratima u salon »Misli bratski — govori hrvatski«.

Posljednji muški potomak ove porodice Janko pl. Šandor imao je osim Turnišća dobro Hrastina, bio je sinovac marijobističkog župnika i opata Ivana Nep. pl. Šandora Gjalskoga, muža vrlo obrazovanog, koji je govorio više svjetskih jezika i ostavio krasnu knjižnicu. Janko pl. Šandor bio je dva puta oženjen. Prva supruga bila je Julija rođ. pl. Jellačić-Bužinska, koji su imali kćer Franjicu, udatu za Josipa pl. Kotzy, bivšeg majora, a druga Marija rođ. pl. Kukuljević-Sakcinska, iz koje braka rodila se kći Ema.

Danas je vlasnik tog imanja Vladimir pl. Halper Sigetski, koji ga je naslijedio po svojoj majci Emi rođ. Šandor, a udatoj za Mirka pl. Halpera Sigetskog, bivšeg odsječnog savjetnika kr. hrv. slav. dalm. zem. vlade. Sadanji vlasnik uživa od tog dobra samo t. zv. maximum, dok su ostale oranice i livade predane agrarnom reformom seljacima u zakup.

Pol kilometra dalje, istočno s lijeve strane, stoji zidani lijepi dvor Turnišće Gornje, nekad vlasnost plem. obitelji Horvat od Sv. Petra. Na tom su dobru mnogo godina živjeli Gjuro pl. Horvat sa suprugom si Cecilijom rođ. pl. Gabelić od Gabele, koji su bili poznati radi svoje gostoljubivosti. Iz ovog braka rodila su se tri sina. Levin, naslovni odsječni savjetnik, sakupljač i poznavalac starinskih umjetnina, Koloman, koji živi u Karlovcu, umirovljeni potpukovnik i Mirko, koji bijaše preuzeo dobro Turnišće, pak je umro u Zagrebu 1913. god. Dvije kćeri, Natalija i Hermina, potonja udata za Engleza Filipa Proby Cottley.

Odmah iza župne crkve i mjesta Konjšćina leži lijepo vlastelinstvo Konjšćina, nekad vlasnost baruna, a kasnije grofova Konjski, od kojih proishodi ime vlastelinstva, župe i porezne općine. Grofove Konjski spominje u svojoj drami »Matija Gubec« (Seljačka buna od g. 1573.) ilirski pjesnik Mirko pl. Bogović veli, da su bili veoma dobri vlastelini,

Nakon izumrijeća grofova Konjski pod konac XVI. vijeka prošlo je u vlasnost državne komore, a zatim je isto predano zagrebačkim biskupijama u ime otštete za izgubljeni posjed od Siska do Topuskoga, povodom ustrojenja vojne krajine 1734. godine. Biskupi odnosno nadbiskupi uživali su nesmetano dobro Konjšćina sve do godine 1921. kada je provedenom agrarnom reformom cijelo to vlastelinstvo predano u zakup područnim seljacima.

Do 1880. godine bio je na tom dobru veliki vlastelinski grad još od grofova Konjski, koji je zbog velikog potresa dana 9. novembra 1880. silno nastradao, pak je ostatak tog grada upotrebljivan zatim u gospodarske svrhe.

Dominium Konjschina Episcopatus zagrabiensis, priznato je patronatsko pravo župe Konjšćina.

Šest kilometara dalje prema istoku leži d o b r o B u d i n š ć i n a, nekad vlasnost baruna Zakmardy od Diankovca. Od ovoga roda bio je odličan muž svog doba I v a n b a r u n Z a k m a r d y, koji bijaše i nekoliko godina podžupan županije varaždinske, a njegov brat Gjuro Zakmardy vice komeš 1661. tada velike županije križevačke.

Kada se je u Beču stalo upravo očito o tom raditi, da Hrvatsku što uže svežu s provincijama austrijskim, izabra 1651. god. na kraljev poziv hrvatski sabor poslanstvo, koje će kod kraljevskog dvora u Beču imati vijećati o uređenju odnošaja s njegovim savjetnicima i zastupnicima susjednih zemalja, uz hrvatskog bana Nikolu Erdödya i Ivana Zakmardya, koji je medjutim izabran za protonotara.

Godine 1658. bio je protonotar Ivan Zakmardy članom vlade ili zemaljskog pododbora, kojem je imao biti na čelu podban uz biskupa zagrebačkog i predstojnika kaptola i velikaše Tomu Erdödya i Šimuna Keglevića.

Protonotar bio je važan član banske vlade, te se je u prvašnja vremena pisao, da je banalis, a kasnije protonotrius regni.

Birali su ga stališi. Svaki novi ban predao mu je svoj pečat, na kojem je bio grb kraljevstva, a oko grba ime i naslov novoga bana. Protonotar bio je perovođa u saboru stališa i kod banskog suda, kojem je u odsutnosti banovoj

predsjedao, a tada je bilježio viceprotonotar, koji je bio također izabran od stališa.

Velika slika Ivana Zakmardya u uljenim bojama, smještena je u uredskim prostorijama postojale županije varaždinske u Varaždinu, uz napis u latinskom jeziku doslovce: Magn. Domi: Joannes Zakmardy liber baro de Diankovecz caesaeare, regie majest. in judiciis personalis praesentiae locumtenens (razumije se banalis) seminarii Varasdiensis fundator«.

Živio je u godinama 1600.—1667. zauzet za prosvjetu i bio je veliki narodni dobrotvor.

Osim Budinšćine posjedovali su baruni Zakmardy još imanja Vrbovec i Diankovec u opstojaloj županiji križevačkoj, a prema njegovoj oporuci imalo se je prodajom tih dobara osnovati đačko sjemenište u Varaždinu, nu koje je 1796. spojeno sa zagrebačkim konviktom. Patriotičan njegov naum, da se u Varaždinu podigne posebno sjemenište, nije se mogao realizirati zbog pomanjkanja novčane glavnice, te je stoga ustrojeno više štipendija u postojalom plemićkom konviktu u Zagrebu. Njegovu kuću u Sjemeništnoj ulici u Varaždinu prodala je 1867. god. zemaljska prokuratura građanu i kotlarskom majstoru Josipu Polancu.

Udajom njegove sestre za Zenu pl. Horvatha od Sv. Petra prešlo je dobro Budinšćina na ovu obitelj, iz koje vuče lozu Petar pl. Horvath bivši 1869.—1870. godine upravitelj časti velikog župana županije varaždinske. Kasnije bijaše opetovano biran za narodnog zastupnika kotara zlatarskog, a u godinama 1878. do 1881. bio je i podpredsjednik sabora kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Pošto je njegov sin jedinac, Ivo, umro 1871. god., to je s Petrom Horvathom ova loza izumrla. Njegovo uzorno vođeno imanje Budinščina kupio je 1886. godine trgovac Jakov Plachte, te ga predao svom sinu Lavoslavu, koji ga je nakon 20 godina djelomice rasprodao. Danas živi na ostatku tog dobra Martin Zabavnik.

Od mjesta Budinšćine lijevo sjevero-istočno ispod Ivančice nalazi se župa, škola i lijepi vlastelinski d v o r Z a j e z d a, nekad vlasnost grofova i baruna Pattačić od Zajezde. Ovi moćni vlastelini posjedovali su osim Zajezde

imanje i grad Vidovec i Martijanec u kotaru varaždinskom, velika dobra Guščerovec i Kalnik u bivšoj križevačkoj županiji i vlastelinstvo Novigrad u županiji zagrebačkoj na Dobri kod Karlovca, koje je od Malteža na kupio barun Stjepan Pattačić (1146. god.), a njegovi nasljednici prodali 1809. god. Mirku pl. Haraminčiću. Neko vrijeme posjedovali su i dobro Maruševec.

U gradu Vidovcu bilo je svojedobno hrvatsko društvo t. zv. »Pajdašija od pinta« i loža slobodnih zidara. Nikola grof Pattačić bje izabran 1662. za podžupana županije varaždinske. U gradu Varaždinu posjedovali su Pattačići dvije palače, u kojima su tečajem zimskih mjeseci kao i ostalo zagorsko plemstvo, stanovali. Od članova ove porodice spominje se 1744. god. vojvoda Hrvata grof Alexander Pattačić, kojem bijaše povjereno utjelovljenje Slavonije s Hrvatskom, koji je taj posao dovršio nakon dvije godine 1745. god.

Posvećeni biskup Adam barun Pattačić vodio je poslanstvo pred kraljicu Mariju Tereziju 1748. god., koje je molilo, da ostavi Hrvatima za bana Karla Baćana, a 1751. god. bio je izaslanik sabora, koji je imao pred kraljicu iznijeti po pravu našega kraljevstva svoja osebna hrvatska gravamina, neodvisna od Ugarske. Pattačić je tom prigodom odlučno zastupao prava kraljevine Hrvatske.

Barun Stjepan Patačić imenovan je god. 1750. pukovnikom za glinsku pukovniju. Odličan muž svog doba, bio je podban i vicepronotar 1693. god. barun Baltazar Pattačić, koji je posjedovao imanja Rakovec i Vrhovec u opstojaloj županiji križevačkoj. Spomenuta njegova dobra prodala je komora 1717. godine.

Bartol grof Pattačić, sin Ivana i Eleonore grofova Pattačić, bio je vrhovni župan požeški i posljednji muški potomak ove hrvatske porodice, koji je umro 3. aprila 1817. god. u Martijancu prije svoje matere, te je zakopan ispod kapele Sv. Antuna lijepe gotske župne crkve u Remetincu pod Grebengradom, gdje je nekad bio franjevački samostan.

Nakon izumrća muške loze baruna i grofova Pattačić od Zajezde, ostala je udova Ivana grofa Pattačić Eleonora grofica Pattačić rođ. grofica Rindsmaul, koja

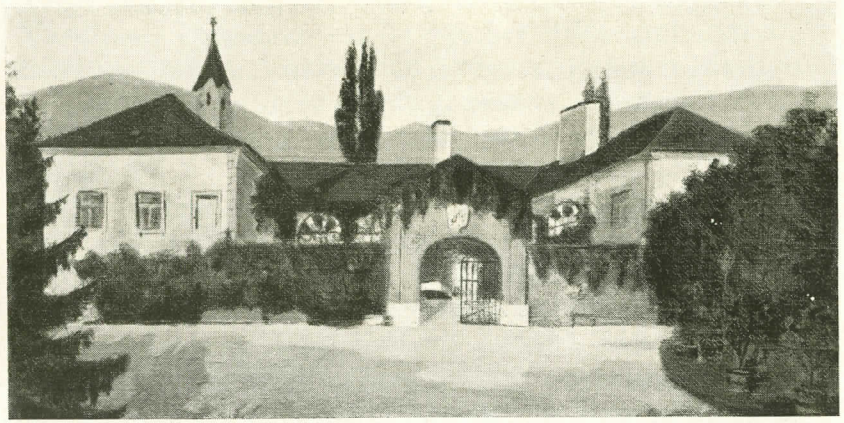

GRAD ZAJEZDA

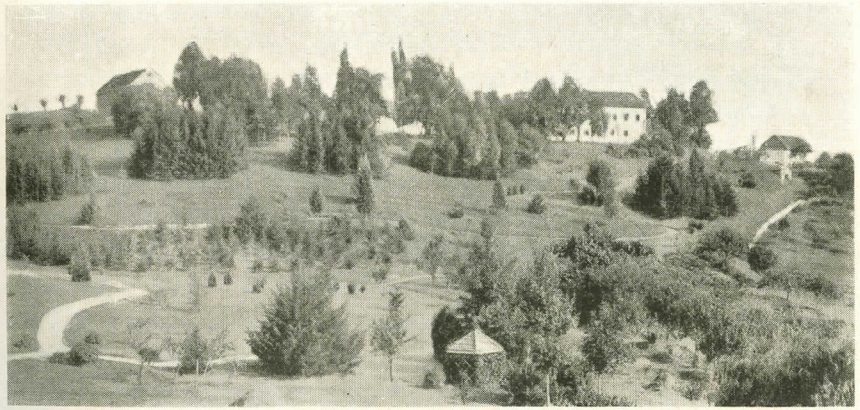

DVOR BELEC

LEPOGLAVA

je svoja imanja Vidovec, Gušćerovec, Kalnik i dvije kuće u Varaždinu oporukom od 1. oktobra 1828. god ostavila podanicima dobara Vidovec, Gušćerovec, Kalnik i Martijanec s odredbom, da im se u slučaju kakove nenadane i izvanredne nesreće imadu razmjerno prama šteti razdijeliti potpore.

Eleonora grofica Pattačić umrla je 1834. god. te je ovršiteljem svoje oporuke i upraviteljem njezine zaklade imenovala Antuna pl. Kukuljevića-Sakcinskog. Iza njegove smrti 1851. god. imenovan je upraviteljem zaklade njegov sin Ivan pl. Kukuljević-Sakcinski, a pošto se je isti naskoro zahvalio, to bi uprava zaklade povjerena županijskom blagajniku. Spomenuta imanja prodana su javnom dražbom 1860. god. kao i dvije kuće u Varaždinu. Tom zgodom kupio je dobro Vidovec, Karlo grof Erdödy, vlastelin dobra Greben-Novimarof, dobra Gušćerovec i Kalnik Metell barun Ožegović-Barlabaševečki i Belski. Veliku palaču na Strossmayerovom trgu u Varaždinu kupila je i posjeduje danas općina slob. kralj. grada Varaždina, te upotrebljava za ukonačenje vojništva, dok je manju kuću na uglu Zagrebačke ceste i Strossmayrovog trga kupio bio trgovac Kirović. Istu kuću nasljedila je Jelena Kirović, udata Čavits, koja ju 1912. god. pokloni uz doživotnu rentu »Privredniku« u Zagrebu, a sada u Beogradu.

Od unišle kupovnine za sve nekretnine, ustrojena je zemaljska zaklada Eleonore grofice Pattačić sa svrhom prema njezinoj dobrotvornoj oporuci, koja je glasom zakladnice iznosila 1875. godine 70.833 for. 85 i pol novč. te iste godine prešla u upravu kr. hrv. slav. zem. blagajne i kr. zemalj. računarskog ureda u Zagrebu. Od kamata ove zemaljske zaklade dijeljene su opetovano izdašne potpore bivšim podanicima imanja Vidovec, Gušćerovec, Kalnik i Martijanec.

Posve sličnu zakladu u iznosu od 3000 forinti utemeljila je Jelena Rozalija rođ. pl. Somođi, supruga najprvo Lepoše, onda Gabora baruna Gotal, potom Bolte pl. Bedekovića i napokon Ivana Fabijanca potpukovnika, oporukom od 8. oktobra 1758. god. za gladom ili drugom nevoljom postradalim podanicima jalžabetskim, gotalovečkim i granskim.

Dobro Zajezda prešlo je od grofova Pattačić u vlasnost plemićke obitelji Kanotay. Posljednji muški potomak ove porodice imao je samo dvije kćeri, od kojih se je starija Katarina udala za Vilima grofa Orssich-Slavetičkog sina Ivana Nep. grofa Orssicha i supruge mu rođene grofice Keglević te dobila dobro Zajezdu. Mlađa kći posljednjeg Kanotaya, Ana, udala se je najprije za Ivana pl. Čegla od Lapucha, a iza smrti svog prvog muža, udala se je za Mauricija pl. Belossevicha, vlastelina u Stubici Gornj. te dobila imanje Bračak u kotaru krapinskom.

Od obitelji grofova Orssich imam spomenuti Krstu grofa Orssicha, koji bijaše izabran po stališima u odbor za uređenje urbarijalnih odnošaja 1756. god. Zatim Adama grofa Orssicha, koji se je bavio pisanjem suvremene povijesti 1774. god., a ponajviše Juraja grofa Orssicha, vatrenog ilirca i promicatelja narodnih i domorodnih ideja, koji je u hrvatskom saboru 1839. god. uz grofa Janka Draškovića i Mirka pl. Lentulaja, vatrenim govorom ustao, da se postavi zahtjev proti nastojanju Madžara, kojim teže zatrijeti narodnost hrvatsku, da se Hrvatska odcijepi od Ugarske, te isprosi od kralja svoje namjesništvo i uvede svoj narodni jezik. Supruzi Vilim grof Orssich i Katarina rođ. pl. Kanotay, mali su tri sina: Roberta, koji služio u vojsci kao štopski časnik, a kasnije bio imenovan prvim velikim županom razvojačene krajine u Bjelovaru. Oženio se sa Paulom rođ. Szombor, iz kojeg se braka rodiše sinovi: Levin, Franjo, Gjuro, Pavao i Ferdinand; Rudolfa, domobranskog majora, koji je živio mnogo godina u Varaždinu i umro kao neženja; Viktora, koji je umro kao neženja, te je dobio dobro Zajezda, pak kćer Valeriju udatu za odvjetnika Nikolu pl. Fallera, oca hrvatskog glazbenika, skladatelja i umir. ravnatelja opere Nikole pl. Fallera u Zagrebu.

Od Viktora grofa Orssicha, koji je umro kao neženja, kupio je imanje Zajezdu 1872. god. Mirko pl. Halper-Sigetski, odsječni savjetnik kr. hrv. slav. zem. vlade, za svog jedinca Vladimira, kojemu je Zajezdu predao 1876. god., nu koji od iste danas posjeduje samo t. zv. maximum, dok su ostale oranice i livade agrarnom reformom predane u zakup seljacima. Vladimir pl. Halper-Sigetski oženjen je s Julijom rođ.

Vraniczany-Dobrinović. Dobru Zajezda pripada patronatsko pravo župe Zajezda.

Od grofovske obitelji Orssich-Slavetički bile su tri glavne loze u županiji varaždinskoj, naime: Ivana Nep. Orssicha, koja je imala imanje Zajezdu i Jurketinec u kotaru ivanečkom te Veliki Otok u kotaru ludbreškom. Zatim loza Augusta grofa Orssicha oženjenog s Marijom pl. Lerchenthal, koja je imala dobra Popovec i Stubicu Gornju. Iz ovog braka rodile su se kćeri: Wilhelmina udata za Mavru pl. Vinkovića, Augusta udata za Franju viteza pl. Aignera i Marija udata za Otokara viteza pl. Lužan i sinovi: Stjepan i Koloman. Stjepan grof Orssich bio je oženjen s Anom rođ. pl. Rupp, iz kojeg braka rodiše se sinovi: August, Artur, Rikard i Stjepan i kćeri: Štefanija, Anka i Gizela. Napokon loza Ernesta grofa Orssicha, bivšeg vlasnika dobra Dubrava.

Istočno od Zajezde bilo je vlastelinstvo Gotalovec, nekada vlasnost baruna Gotall od Gotalovca. Od ovoga roda bio je među inima kapetan oduševljene vojske bana Petra grofa Zrinjski 1669. god. i Juraj Gotall, dok je Petar Gotall 1697. god. od hrvatskih stališa izabran uz grofa Petra Keglevića povjerenikom za uređenje uprave i sudovanja u Slavoniji. Vlastelinstvo Gotalovec bilo je nakon izumrća baruna Gotalla neko vrijeme u rukama plemića Petkovića, jer se u popisu dobara, kojom je 1767. god. priznata potentia jurae gladii spominje kod dobra Gotalovec, da je vlasnost Dominae Pettkovichiana consertis. Oveliki grad Gotalovec ove obitelji, koja je izumrla, bio je još u drugoj polovici XIX. vijeka lijepo uređen i nastanjen. Međutim je posvema propao, dok su zemljišta, naime vinogradi, oranice i livade rasprodane seljacima. Preostalo je ponajviše šume, koje je kupio grof Erdödy te su pripojene vlastelinstvu Greben-Novimarof.

Nasuprot od Konjšćine s lijeve strane potoka Krapine, leži imanje Pešćeno, nekad vlasnost plemićke obitelji Jurinić, sa lijepim zidanim dvorom. Posljednji muški potomak ove obitelji oženio se bio s Ivanom rođ. pl. Nemčić, kojoj se je, nakon što je obudovila, priženio bio vatreni ilirski rodoljub Dragoilo barun Kušlan. Ivana barunica Kušlan, rođ. Nemčić, veoma naobražena i odlična domorot-

kinja, živjela je mnogo godina obudovljena u svojoj kući na Markovom trgu u Zagrebu, dok je dobro Pešćeno, nekoliko godina prije smrti prodala nekom trgovcu s drvom. Ovaj je lijepu hrastovu šumu exploatirao, pak nakon toga imanje Pešćeno prodao Albertu pl. Adrovskyu, koji ga je više godina posjedovao te veći dio rasprodao seljacima. Neznatni ostatak tog dobra posjeduje danas Izabela Kadeřavek prije udova Mirka pl. Horvatha iz Turnišića.

Dva kilometra sjevero-istočno bilo je dobro Husinec, kojem je u XVII. vijeku bila vlasnica Barbara Bobinec de Strahina. Ovo je dobro baštinila njezina nećakinja Barbara udata Vernić, koje se kći udala za Adama pl. Švagel od Bogačeva. Iz ovog braka rodile su se dvije kćeri, od kojih se je starija, imenom Sabina, udala za Franju pl. Gabelića od Gabele, a mlađa Antonija za Karla pl. Balogha od Galanthe, bivšeg podžupana županije varaždinske. Tim ženidbama je ovo dobro razdijeljeno na dvije jednake polovice, od kojih je gornji pripao obitelji pl. Gabelić, a dolnji obitelji pl. Balogh.

Nakon smrti podžupana Balogha 1864. god. baštinio je Dolnji Husinec njegov sin Karlo, koji je bio veliki sudac kotara marijo-bističkog, a pošto nije tada bilo prikladnih prostorija u mjestu Marija Bistrica, to je dozvolom velikog župana županije zagrebačke Ivana pl. Kukuljević-Sakcinskog, sjedište tog žup. kotarskog suda bilo u Husincu do 1872. god. kada je Karlo Balogh postao vijećnikom žup. sudbenog stola u Zagrebu, kasnije naskoro predsjednikom sudbenog stola u Požegi, a 1875. god. imenovan vijećnikom kr. banskog stola u Zagrebu. Karlo pl. Balogh bio je oženjen s Justinom rođ. Reichherzer. Iz ovog braka rodila su se tri sina: Oskar, umro je kao pravnik četvrte godine, Karlo, koji je oženio Karolu rođ. Kienzl te umro 1903. god. kao kotarski predstojnik kotara varaždinskog. Iz ovog braka rodila su se četiri sina: Karlo, artilerijski kapetan, oženjen s Margotom groficom Drašković iz Dugogsela, Ivan Nep., koji je umro kao dječarac, Rudolf činovnik I. hrv. štedionice, oženjen s Ivanom Kukuljević-Sakcinskom iz Ivanca i Oskar, husarski poručnik. Karlo i Oskar poginuli su u svjetskom ratu. Konačno treći je sin Karla i Justine, Ivan Nep. pl. Balogh, konjanički

major u m. neženja. Ovaj dio dobra Husinec rasprodan je 1903. ogd. posvema susjednim seljacima.

Husinec Gornji posjedovao je više godina Ljudevit Gabelić od Gabele, a nakon njegove naprasite smrti, baštinila je isto njegova sestra Cecilija udata pl. Horvath iz Turnišća, koja ga god. 1875. proda Čehu Franji Koštalu, koji na njem i danas gospodari.

Nedaleko od Husinca, sjevero-istočno, bilo je dobro Maretić, koje je spadalo imanju Belec, na kojem si je Juraj barun Rukavina od Vidovgrada, nakon što je dobro Belec prodao svom sinu Amonu, sagradio bio lijepi zidani dvorac, te ondje i umre 30. decembra 1915. godine. Od njegovih nasljednika kupio je Maretić Jaroslav pl. Strižić, oženjen s Aliceom, kćerju generala Ladislava pl. Halpera-Sigetskog i od istog nešto zemljišta rasprodao seljacima.

Od mjesta Zlatar, sjevero-istočno uz bivše dobro Borkovec, vodi kotarska cesta prema župi Belec, a tuj nam iza brežuljka s desne strane upada u oči lijepo dobro Šćrbinec. Ovo imanje je kralj Matija Korvin 1482. god. darovao plem. obitelji Bužanić zajedno s dobrom Ratkovec i Grančari. U povelji se označuje Šćrbinec (Scerbinec) kao nostrum castrum et nostra cula Ratkovec et Grančari. Udajom Doroteje Bužanić za Ladislava Kissa oko 1600. god. prelaze Šćrbinec, Ratkovec i Grančari u vlasnost obitelji Kiss, u kojoj je obitelji Šćrbinec do danas ostao.

Udajom Barbare Kiss za Petra pl. Jellačića, dobiva Barbara Kiss kao miraz Ratkovec, koji je ostao u posjedu obitelji Jellačić do smrti Kazimira pl. Jellačića, 1898. god., a tada je rasprodano seljacima. Kurija još postoji, a kupio ju je neki seljak Vlahek.

Kuriju u Grančarima sagradila je udova Antuna Kissa, Barbara rođ. barunica Walterskirchen, istoimene obitelji iz Požuna, sada Bratislave. Radi ovog dobra dolazi do parnice, koja se 1848. god. svršava u korist obitelji Jellačić. Dvor Šćrbinec svakako je najstarija građevina među dvorovima u kotaru zlatarskom. Prije donacije bio je vlasnost reda templarskog, a možda i reda Ivanovaca, po kojima se jamačno i gora Ivančica naziva. Stari je ulaz potpunoma

sačuvan, kako je bio u početku u najranijoj gotici, s ulazom u podzemni hodnik, koji je prije kojih 60 godina sasut.

Dobro Šćrbinec preuzeo je od svog oca Antuna, vlastelina u Šaulovcu, Donat pl. Kiss-Šaulovečki, koji je oženio Katu Bajzek. Iz ovog braka rodili su se sin Gabor, koji umre 1880. god. kao podžupan podžupanije koprivničke, a bio je oženjen s Kristinom rođ. Haslinger. Ovi su imali dva sina Dr. Vuka, odvjetnika u Krapini, koji je oženio Vilmu Uhlíř i bio je više godina narodni zastupnk u saboru kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i Dr. Gabora, neženju, koji veoma napredno gospodari u Šćrbincu, te je štovan i ljubljen od svojih seljačkih susjeda. Sestra Gabora pl. Kissa, Franjica, udala se je za Janka Cara, bivšeg velikog bilježnika županije varaždinske.

Od dobra Šćrbinec kilometar jugozapadno, nalazi se sada maleno dobro B a t i n a D o n j a, koja se u starim spisima nazivlje »Botina«, a bio je nekad posjed plemićke obitelji Bogathy, koja za Sigismunda i Stjepana Bogathy i njihovih sinova dobiva 1643. god. plemićki list i grb proglašen 2. augusta 1644. u hrvatskom saboru.

Ženidbom Tomaša pl. Pisačića-Hižanovečkog za Karolinu pl. Bogathy, dolaze dobra Batina i Zlatar u posjed obitelji Pisačić, koji su već od prije imali dobro Židovnjak. Do 80-tih godina prijašnjeg stoljeća je Batina u posjedu iste obitelji, kada kupnjom prelazi na trgovca u Zlataru, Franju Pisačića. S ovim mijenja iz obiteljskih razloga Stjepan pl. Jellačić-Bužinski dobro Kaštel za Batinu, u kojoj je obitelji Batina još i danas. Stjepan pl. Jellačić oženio je Franjicu rođ. Gorišek.

Stara kurija porušena je 1887. god. te su supruzi Jellačić sagradili jednokatni dvor. Ovi su imali tri sina: Ivana, konjaničkog časnika; Stanka, koji je glavni blagajnik »Gradske štedionice« grada Zagreba; Juraja, sreskog predstojnika, oženjenog s Marijom rođ. Georgijević i kćer Štefaniju, učiteljicu pučke škole u Batini.

Nasuprot s istočne strane poldrug kilometra leži d o b r o B a t i n a G o r n j a. Što je poznato, prvi je vlasnik tog posjeda Jakov pl. Jellačić, iza njega kći mu Rozalija udata za Ignaca Kašnjara, a nakon njihove smrti naslijedi ih kći udata

za Baltazara pl. Bedekovića. Kasnije dobiva polovicu tog dobra Doroteja pl. Marković rođ. pl. Jellačić, a drugu polovicu Katarina rođ. Jellačić udata za Gašpara pl. Švagel. Iza Doroteje pl. Marković rođ. Jellačić, naslijedi dobro kći joj Barbara udata za Stjepana Ožegovića (suca), koja dobiva opet cijelo dobro u ruke. Nakon nje naslijedi imanje kći joj Julijana, kojoj se je priženio Ladislav Juraj pl. Kallay. Ove naslijedi sin im Kornel, koji je oženio Vilhelminu rođ. pl. Pisačić-Hižanovečku, danas je vlasnik najstariji sin Juraj pl. Kallay, bivši ravnajući učitelj u Zlataru. Ovaj je oženio Štefaniju rođ. pl. Barabaš iz Krapine, te imadu dva sina Ladislava, doktora medicine i Stjepana, slušatelja prava. Starinski lijepi dvor uništio je 1886. god. požar, pak si je sadanji vlasnik sagradio prizemni dvor.

Od Šćrbinca do dva kilometra sjevero-istočno kotarskom cestom na brijegu, dolazimo do ž u p n e c r k v e B e l e c. Ova crkva je jedino potpuno sačuvani i otmeni umjetnički spomenik rada našeg odličnog reda Pavlina. Crkva je ova bila zavjetna crkva okolišnog plemstva bez muškog potomstva. Ista nije građena kao župna crkva, već kao kapela. Još je danas nazivaju stari seljaci »nova cirkva«, jer je sve do 1760. god. današnja kapela Sv. Juraja u blizini župnog doma bila župna crkva. Današnja župna crkva belečka posvećena je Majci Božjoj Snežnoj, građena je u baroku i vanredno bogato ukrašena. Gradnjom se je otpočelo 1730. god., a dovršena je 1750. god. i posvećena u nedjelju poslije Miholja, kako se i danas posvetilo obdržava. Cijela ova crkva puna je prekrasnih slikarija u frescu. Od ovih ću spomenuti slijedeće: U sredini velikog svoda u velikom medaljonu kleči pred crkvom Majke Božje Snežne muškarac i gospođa. To su vjerni portreti Najšića i njegove žene.

Godine 1767. bila je udova Najšić, vlasnica dobra Belec. Najšić je bio predsjednik hrvatskog društva »Pinta« zvanog i »primus potator regni Croatiae et Slavoniae«. Slično društvo pod imenom »Pajdašija od pinta« postojalo je u gradu Vidovcu grofova Pattačić.

Osobitom genijalnošću i umjetnošću slikan je svod nad oltarom Sv. Stjepana mučenika. Od rijetke umjetničke dražesti su mnogi maleni medaljoni, koji prikazuju rođenje Kri-

stovo. Interesantna je sakristija, koja svojim fresco-slikama prikazuje sve sakramente. Još od veće umjetničke vrijednosti je skulptura. Ova je osobito otmena i dokazom je negdašnjeg vrlog umjetnika. Od sveg ovog lijepog najljepši je veliki žrtvenik, propovijedaonica i balustrada kora. Crkva je puna grbova, kako spomenuh, okolišnih plemićkih obitelji, kojih su loze muških članova izumrle. Tuj vidimo grbove: Pattačića, Najšića, Keglevića, Bedekovića (primus vicebanus regni Croatiae et Slavoniae), Gottala. Nije poznato kako dolazi grb nad žrtvenikom Sv. Josipa grofova Chikulini (de Szomszedvar) Susjedgradski, koji u ovoj županiji nijesu imali posjeda. Ovo je uostalom veoma stara obitelj. Leopold Chikulini, učenjak u pravu i filozofiji, bio je nakon smaknuća Zrinjskog i Frankopana zamjenik banske časti i uživao povjerenje cara Leopolda I. te bude nadaren nekojim djelovima Zrinskijevih dobara, tako i Susjedgradom, odakle i predikat Szomszedvar (Susedgrad).

Ivan Franjo Chikulini zadobi 1746. god. grofovsku čast, kao i primus et postremus comes sui generis. Jedina kći mu Marija Elizabeta, udala se je za Ivana Herberta baruna Moskony-a, koji po njoj dobi predikat Szomszedvar et Neuhof te umre 1736. god. kao posljednji indigenirani član bivše loze u Hrvatskoj. Njihova kći Marija, Hiacinta Julijana udala se za Petra Josipa Sermage-a, koji je tek kasnije dobio grofovstvo i koji tom ženidbom primiše jedan dio grba i predikat Susedgradski (de Szomsbedvar). Lijepi ovaj pavlinski spomenik bio je već na putu propadanja, nu velika ljubav za ljepotu ove crkve probudila je blage uspomene pokojnom župniku Franu Cesarcu i brigu, da se ova krasna crkva uzdrži, te je njegovim nastojanjem 1910. god. temeljito popravljena, a da se u original starine nije diralo, pak je time za duga vremena spašena od propasti. Župa Belec spominje se već 1258. godine.

Stara župna crkva sagrađena 1331. godine — današnja kapela Sv. Juraja — spominje se već u XIII. vijeku. Čini se, da je dograđivana više puta u najranijoj i kasnijoj gotici. Najstariji je toranj.

Od Šćerbinca sjevero-istočno, u gori Ivančici iza župne crkve, stoji danas razvalina starog g r a d a B e l c a. Stari

grad Belec spominje se prvi put 1334. god., kad ga je (Bieltz) imao grof od Sanecka predati u vlast magistra Petra Gissingovca, kasnije je ovaj grad kao i svi ostali gradovi županije varaždinske bio u posjedu knezova Celjskih, zatim Jana Vitovca, Ivana Korvina, dok je u XVI. vijeku dospio u ruke porodice Gyulay, a po ovoj, obitelji Turoczy. Dodine 1635. dobio ga je Toma Mikulić. Poznati prvak hrvatske historije, učeni zagrebački kanonik Adam Baltazar Krčelić (umro 1778. god.) u svojoj historiji spominje, da se je u starom gradu Belec u XVIII. vijeku pravio »pulvis pireii« — pušćani prah. Dobro i grad Belec promijenivši opeta nekoliko gospodara, prošao je kasnije na plem. obitelj Matačić, od koje se je jedna kći udala za podbana Najšića. Adam Najšić bio je hrvatski protonotar 1755. god.

Izumrćem muške loze Najšića prelazi u vlasnost plem. obitelji Jurenić, a kad je muška loza Jurenića izumrla, udajom na plemiće Rukavina. Rukavine potječu starinom iz Like, ter im je kralj i car Franjo II. (1792.—1835. god.) podijelio austrijsko plemstvo 1800. god. s predikatom Vidovgradski. Ugarsko plemstvo dobiva pukovnik Juraj Rukavina poveljom od 10. septembra 1824. god., a barunstvo 1841. god. kao general topništva. Ovaj Gjuro barun Rukavina oženio je Ceciliju rođ. Wohlgemuth. Sagradio je 1800. god. sadanji zidani dvor na imanju Belec, te 1848. god. igrao kao general topništva odličnu ulogu uz bana Jellačića, umro u Temešvaru god. 1848.

Njegov sin Alfred, podžupan županije varaždinske, oženio je Ljudmilu pl. Pirkmayer od Püchelberga i dobio s njom dobro Trnovec kraj Krapinskih Toplica. Supruzi Alfred i Ljudmila baruni Rukavina imali su četiri sina i tri kćeri:

G j u r u, koji bijaše najprije časnik, a zatim je preuzeo dobro Belec, bio više godina narodni zastupnik kotara zlatarskog od 1881. god. na saboru kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i predsjednik »Hrvatske stranke prava«. Oženio je Mariju rođ. Pečnig, te umro na svom dobru Maretić 30. decembra 1915. god. Iz ovoga braka rodili su se sinovi Amon i Juraj te kćeri: Zdenka, udata za sveučilišnog profesora Dr. Milivoja Šrepela, Zamira udata za pukovnika

Stjepana pl. Delića, Ivka udata za artil. kapetana Vilima pl. Pickela, Ida i Marija, udata prvi put za žandarmerijskog časnika Ivana pl. Rizoffy, a zatim za Franju Pogačara. Sin Amon otkupio je dobro Belec od oca, te na istom danas gospodari, oženio je Elzu pl. Reisner iz Osijeka.

Ladislava, koji bijaše major te je bio oženjen sa Paulom rođ. Unger. Ovi su imali dvije kćeri: Jelu i Adelu udatu za Dr. Janka Jambrišaka.

Mirka, oženjenog s Marijom Rukavina, koji su imali tri kćeri: Mariju, Ceciliju i Anu te sina Matiju;

i Konstantina, koji bijaše časnik, oženjen s Anom rođ. Polet, koji je preuzeo dobro Trnovec. Ovi su imali kćer Anu, koja se je udala za Mirka pl. Igalffya te su preuzeli dobro Trnovec.

Tri kćeri: Adelu, Augustu i Izabelu.

Dobro Belec izvršiva patronatsko pravo župe Belec.

Od Belca 4 kilometra istočno, bilo je dobro Završje, nekad plemića Završkih. Od obitelji Završkih, koja je izumrla, prošlo je na plemiće Orehoci de Orehocz i udajom Uršule Orehoczi za Ivana Ceboci na plem. obitelj Ceboci Cebovečki, konačno na Juraja pl. Ceboci, kr. sudbenog vijećnika, koji bijaše u 60. god. prijašnjeg stoljeća narodni zastupnik na saboru kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Ovaj Juraj Ceboci bio je oženio Rozaliju rođ. Seljan, koji su imali dva sina: Dušana, koji umre 1814. god. kao neženja i Želimira oženjenog sa Olivijom Balagović iz Krapine. Supruzi Želimir i Olivija imali su kćer Olgu, koja se je udala 1919. god za konj. časnika Hugu Wolffa. Pošto je Želimir pl. Ciboci umro 1916., a supruga 1919. godine, to su dobro Završje baštinili supruzi Wolff, koji su isto rasprodali seljacima.

Iza kurije u Završju stoji još danas starinski drveni dvorac plemića Jambrešić, u kojem se je rodio poznati lexikograf isusovac Andrija Jambrešić. »Croata Zagoriensis«, koji je napisao latinsko-hrvatski rječnik tiskan 1742. god. Danas je vlasnik ove stare kurije Gabor pl. Jambrešić.

Kao što spomenuh supruga Rozalija Juraja Ceboci Cebovačkoga bijaše rođena Seljan, sestra ubijenog Ivana Seljana, dne 29. jula 1845. na Markovom trgu u Zagrebu, prigodom kobne restauracije županije zagrebačke pod okrutnim banom Franjom grofom Hallerom (1842.—1845. god.) i sestra odličnog ilirskog pisca Dragutina Seljana, koji bijaše neko vrijeme kapelan u Beču, a kasnije prefekt u plemićkom konviktu u Zagrebu. Ovaj napisa patriotičnom ljubavi prožetu knjigu 1840. god. pod naslovom: »Početak, napredak i vrednost literature ilirske« s kratkim geografskim statističkim opisom ilirskih država, uz geslo ilirskog pjesnika Pavla Stoosa:

»U ilirsko kolo mili
Vratite se srodni puci,
Što su stari gvožđem bili
Nek su duhom sad unuci«.

U obitelji Ceboci-Cebovečkoj-Wolff čuva se tada po cenzuri konfiscirani primjerak kao uspomena, na Ivana Seljana, — osmrtnica palih žrtva 29. jula 1845. god. koja doslovce glasi: »Roditelij, bratja, sestre i svi ukupno domorodci s rastuženim sàrdcem javljaju prežalosnu viest, da su im rodjena djeca, bratja, rodjaci, vjerni drugovi i jedne zemlje sinovi na dan 29. srpnja t. g. koje odmah pali, koje pako od smàrtnih ranah sliedeće dane ovaj sviet sa boljim promijenili. Tielesa pokojnih do 16 na broju, pokopat će se posle podne u 5. ure na Jurjevom groblju, k ćemu se svi rodjaci pokojnikah i domorodci pozivaju. Zadušnice će se obdaržavati na dan 8. kolovoza i. l. u župnoj carkvi Sv. Maarka.

S desne strane stoji napis: »Viekom živi
koji slobodu,
Kervju steče
Svom narodu«.

S lijeve strane: »Prve žrtve
Bogu mile,
Duh slavjanski
Probudile«.

Ozdo: »Žrtvom Ti si moj Ivane pao
Za svoj narod mlad Tvoj život dao«.

O skrajnoj aroganciji naduvenog tuđinca i nasilnika bana Franje Hallera pripovijedao mi je moj otac slijedeće: Nakon njegove instalacije mjeseca oktobra 1842. god. pred-

staviše se novom banu in corpore svi javni zvaničnici. Nakon pozdravnog govora zagrebačkog velikog župana Nikole pl. Zdenčaja od Zahromićgrada, odgovorio je ban Haller, dakako njemački: »Ja ću biti neumoljivo strog sa svakim, koji ne bi vršio svoje službene dužnosti i udovoljavao mojim odredbama. Ponajviše će izazvati moje potpuno negodovanje takovi, koji bi se usudili pačati u političko prevratne ideje i nastojanja stanovite pogibeljne partaje. Nadam se, da su me gospoda razumjela«. Kao p o l i t i č k u p r e v r a t n u i d e j u aludirao je svakako na ilirski pokret.

Godine 1843. održavane su u Zagrebu više dana skupštine. Tom zgodom pozvao je ban Haller više članova skupštine i ine odličnike na neki diplomatski diner. Kad su se gospoda u određeni sat sastala, zamoli dežurni časnik gospodu, da izvole dočekati bana kod svog mjesta. Sjedala nijesu bila označena imenima pozvanih. Ban uđe u dvoranu, pozdravi goste i sjedne na pročelje. Svi posjedaše, nu s desne strane od bana osta mjesto prazno, dok jedini dežurni časnik nije više našao svog mjesta. Haller se namrgodi, pogleda okolo i reče tom poručniku: »Ajde poručniče, sjedite samo k meni s desne strane, ta i onako je posljednje mjesto gdje Vi sjedite«. Taj diner bio je više sličan karminama, pak je svoj gospodi odlanulo, kad su nakon svršenog objeda otišli od tog prostaka.

Nedaleko od Završja sjeverno prema Ivančici stojao je M i l e n g r a d (Melengrad), prava sredovječna građevina. Taj grad bio je nekad u vlasnosti obitelji Herkffy, od koje je ženidbom prešao na grofove Pattačić. U XVII. vijeku bio je razvalina.

III. K o t a r g o r n j o p o l j s k i, (superior campastris) sada veći dio kotara ili sreza Ivanec.

Upravo na razvođu visikog brijega Veternice, pruža se prekrasan vidik na Zagorje, prema jugu do zagrebačke gore, a prema sjevero-zapadu do pohinjskih Alpa. Pred nama se nižu maleni brežuljcoi, zelene livade, zlatne njive i voćnjaci. Ravne ceste svijetle se, a uski puteljci uzvijaju se do lijepih sela, mnogih crkava, dvorova i gradina, dok se s lijeve strane uzdiže na glavici vinorodnog brijega »Komor« ponosno kapela Sv. Vida.

Ponajviše u proljeće, kad zapjevaju ptičice bjelo-danke. livade se okite nebrojenim cvijećem, napjevom ševe, kosa i kukavice, cijeli kraj oživi, pričinja se sva ova dražest motriocu, da je ugledao u neviđeni bajni kraj. To je naše milo Zagorje!

Od kotarske ceste s lijeve strane, leži d o b r o V e t e r n i c a, u kojem su nekad Pavlini imali svoj Tusculum — kojem je sada vlasni zborni kaptol čazmanski u Varaždinu. Ovo ponajviše vinogradsko dobro, dobio je čazmanski kaptol uz imanje Lepoglavu za izgubljen posjed Čazma

Zborni kaptol čazmanski Duha Svetoga, utemeljio je god. 1232. Stjepan II. Babonić, biskup zagrebački, sagradio crkvu na čast Sv. Duha u Novoj Čazmi, nedaleko od Dubrave.

Kanonici čazmanski zadržali su svoju rezidenciju u Čazmi do po prilici 1536. god. Provalom Turaka u Hrvatsku izgubiše čazmanski kanonici nesamo svoja imanja i zemlje svoje, što su im poklonili biskupi i privatnici, već su Turci spalili crkvu i kanoničke kuće.

Nakon mnogih molbi i predstavka na hrvatske sabore bi 1715. god. stvoren zakon, da se kaptolu imadu vratiti sva imanja, nu do provedbe tog zakona nije došlo.

Početkom vladanja Marije Terezije na saboru 1741. god. stvoren bi zakon u istom smislu, koji također nije proveden.

Odlični i opće visokocijenjeni zagrebačko biskup Maksimilijan pl. Vrhovac od Rakitovca, biskupovao od 1787.—1827., zauzeo se je i za čazmanske kanonike, — koji su životarili u Zagrebu, — 1796. god., te je i nadalje neumorno o tom nastojao, da se čazmanskom kaptolu dade pravedna otšteta za izgubljeni posjed Čazmu.

Tek 1806. god. pod kraljem Franjom II. dobio je čazmanski kaptol u ime otštete za čazmanski posjed i odmah preuzeo imanje Lepoglavu s Veternicom, nu morali su se 1807. preseliti u Lepoglavu.

Godine 1811. premjestio je zborni kaptol čazmanski svoje sjedište u grad Varaždin, a arkiv kaptolski i knjižnica, smješteni su nad sakristijom župne crkve, gđe drži danas kaptol čazmanski svoje sjednice.

Pošto je kaptol čazmanski bio, locus credibilis (povjer-

ljivo mjesto), to je poput drugih kaptola obavljao pravne poslove. Kaptol čuva sada u svojem arkivu obiteljske isprave pojedinih obitelji, razne darovnice, plem. novele itd.

U posve uređenoj knjižnici najviše su djela bogoslovna, filozofska, povjesnička te klasika. U toj knjižnici čuva se na debeloj pergameni rukom pisani latinski pjevnik s kajdama, kojim su se u koru služili Pavlini, koji su ga napisali. Bit će iz XVI. vijeka. Rukom je ispisan i jedan rimski misal iz XV. vijeka, pripadao je nekad oltaru Sv. Pavla apoštola.

U knjižnici čuva kaptol i dva otiska misala crkve zagrebačke, štampana u Mlecima u godinama 1509.—1511. Nadalje se u knjižnici nalazi spis, odnosno iskaz, iz kojeg se vidi, koliko i kakove dragocjenosti je odnio kraljevski fiscus iz lepoglavske crkve, kapele i samostana nakon ukinuća pavlinskog reda 1786. god. Procjena je bila na 5387 forinti i 6 i 5/8 novičća, ali je vrijednost odnesenih stvari bila kud i kamo veća, jer je odneseno samo suhoga srebra 1 cent i 41 funta. Jedno misno odijelo procijenjeno na 550 forinti, a po općem mnijenju vrijedilo je tada do 4000 forinti.

Sve te dragocjenosti, koje su radi provale Turaka bile pohranjene u Lepoglavi, otpremljene su u Budim.

Među inim i plašt kralja Matije Korvina, što ga je njegov sin oporukom ostavio, a po njegovoj smrti supruga njegova Beatrica iz porodice knezova Frankopana crkvi predala. Taj plašt bio je od velike dragocjenosti.

Nastojanjem i troškom zagrebačkog nadbiskupa kardinala Jurja pl. Haulika, nabavljeni su 1854. za članove kaptola znakovi (insignija), koji se nose na svečane zgode. To je križić u emajlu ocakljenom, sa zlatnom krunom. Na jednoj strani križića je lik Duha Sv., jer je zborna crkva u Čazmi bila posvećena Duhu svetomu, a na drugoj napis: »Insigne coell. cap. Csasmen: ex 1854.« Tu je istaknut stari naslov čazmanskog kaptola.

Kada siđemo od visine veterničke do mjesta Golubovec, vodi istočno kroz romantični klanac gore Očure, — kojim tik uz cestu protiče gorski potočić — dobra kotarska cesta tri kilometra u mjesto Lepoglava.

U Lepoglavi sagradiše crkvu i veliki samostan Pavlini te osnovaše još 1582. god. pučku školu i gimnaziju, nu koju su

kasnije skoro sasvim potisnuli zagrebački Isusovci, koji 1649. god. su osnovali školu u Varaždinu.

Kada je car Josip II. 1782. dokinuo samostane u Hrvatskoj, došao je naravno red i na pavlinski samostan u Lepoglavi 1786. god.

Pavlini bavili su se osim učenja raznih humanističkih disciplina, pučkom nastavom, ponajviše obučavanjem latinskoga jezika, te je Pavlin Ivan pl. Belossevich izradio veliki latinsko-hrvatski i nešto manji hrvatsko-latinski rječnik — još i gospodarstvom, koje im bijaše svakako unosno, pak su suvišak dohodka u novcu te od milodara posuđivali zagorskim vlastelinima, trgovcima i seljacima. Kada su doznali, da će doći carski komesar iz Beča te konfiscirati svu movinu Pavlina, odnese glavar samostana sve zadužnice i obveznice u dvor, sazove braću te sve obligatorije budu spaljene, a carski komesar našao je od toga samo pepeo.

Ovu legendu je prekrasno opjevao hrvatski pjesnik neumrli August Šenoa u svojoj baladi: »Fratarska oporuka«.

Kasnije su bivšem samostanu dograđene potrebite zgrade te od pavlinskog samostana ustrojena 1855. god. zemaljska kazniona uz trošak od jedan milijun forinti.

Temeljem ugovora od 22. juna 1854. god. prepušta kaptol čazmanski na vječna vremena u puno i neograničeno vlasništvo uz vječnu rentu od godišnjih 1500 forinti pavlinski samostan zemlji. Od 1855. do 1878. god. bila je Lepoglava robijašnica (Zuchthaus). Za nekoliko godina sagrađene su posebne kuće za stanove ravnatelja i činovnike s vrtovima.

Godine 1854. kupljene su samo zgrade, dok su oranice i vinogradi i gospodarske zgrade nabavljene od čazmanskog kaptola 1907., a šume 1910. U godinama 1910.—1911. izgrađen je na zemljištu, koje je kr. hrv. slav. dalm. zeml. vlada kupila od čazmanskog kaptola zvanom »Čret« 4 kilometra udaljeno od kaznione — novi posredni zavod u kojem su smješteni ponajviše kažnjenici seljačkog stališa, koji se ondje bave racionalnim obrađivanjem kaznioničkog zemljišta i marvogojstvom.

Prije uvedenja irskog progresivnog sustava 1878. god. po ravnatelju Emilu Tauferu, ležali su kažnjenici u okovima, a nijesu ništa radili. U tu svrhu sagrađen je uz kaznionu iste go-

dine posredni zavod i uređen sistematski rad. Od sviju teorija dvije su najglavnije: disciplina rad. Taj veoma zaslužni ravnatelj udario je temelj svem kasnijem radu njegovih nasljednika, a ti su: Josip pl. Mraović-Grički, Dr. Nikola Ogorelica, Mirko pl. Koščec, Dr. Franjo Seifert i Dr. Josip Šaban.

Na tridesetgodišnjicu uvedenja irskog sustava t. j. na 28. februara 1908., imenovan je od kr. zem. hrv. slav. dalm. vlade ravnateljem zemaljske kaznione u Lepoglavi Dr. Josip Šaban. Muž energičan, strog, pravedan i odlučan kriminalista, oženjen s Ladislavom pl. Kukuljević-Sakcinskom iz Ivanca, upravljao je ovim zemaljskim zavodom preko 17 godina.

Godine 1913.—14. sagrađena je još nova velika kazniona po modernom sustavu. God. 1916. kupljen je posjed Pahinsko nad mjestom Ivanec, gdje je sada smješteno uzgojilište. Znatni trošak za sve gradnje od 1910. god. i kupovnina za Pahinsko, namaknut je po ravnateljstvu kaznione, a država nije tomu pridonijela niti pare. Poslije rata radi se mnogo na kulturnom i prosvjetnom polju.

Uz stalno pozorište — glumci su sami kažnjenici —, ima i dva kinematografa, izvrsnu stražarsku glazbu i odličan kažnjeničik orkestar.

U župi Lepoglava bave se seljakinje pletenjem upravo krasnih čipaka i umetaka. Radnje ovih seljačkih čipkarica mnogo su tražene radi svoje ljepote i originalnih uzoraka, koje si seoske djevojke same — većinom na paši — napamet sastavljaju, te se dapače u velike izvoze u Austrijske provincije i Njemačku.

U župama Bednja i Kamenica razvila se gotovo domaća seljačka industrija pravljenjem razne drvene robe: naime: škrinja, škafa, kaca, žlica, drvenog i lončarskog suđa za kuhinju kao i pletenjem rogožara, obrisača iz rogoza i slame itd.

Bivša pavlinska lijepa crkva u Lepoglavi služi sada kao župna crkva, kojoj je prigrađen župni dom.

Od mjesta Lepoglava desno sjevero-zapadno vodi cesta u 8 kilometara udaljeno mjesto Bednja — ubavom bednjanskom dolinom, gdje se ne brežuljku već s daleka vidi krasna župna crkva, sagrađena oko 1334. godine, župni dvor, jednokatna pučka škola i gdje je sada sjedište opć. poglavarstva.

God. 1883. imalo je opć. poglavarstvo svoje uredske prostorije na susjednom brežuljku u majuru vlastelinstva Trakošćan zvanom Sajčevo. Kada su mjeseca septembra 1883. buknuli u Hrvatskoj poznati nemiri povodom dvojezičnih grbova na t. zv. žajedničkim kr. financijalnim uredima, došla je prvih dana septembra u jutro oveća gomila bednjanskih seljaka, tražiti i pitati za te nesretne dvojezične grbove. Općinski bilježnik bio je tada u Bednji neki Jurković, stariji čovjek i napola slijep. Da se riješi uzrujanih seljaka a misleći, da će ih time primiriti odgovori im Jurković: »Ovdje ne ima nikakovih bedasth dvojezičnih grbova. Pitajte Davida, on će vam moći kazati, gdje su ti grbovi«. Bednjanski seljaci nijesu naime imali ni pojma, tko je taj David, nu čuli su više puta kako žena seoskog sitničara i krčmara, koji je imao i trafiku u mjestu Bednji, nešto niže ispod župnog dvora, Davida Fritza, svog supruga, zove imenom »David«. Sada se zametne razgovor među već prilično uzrujanom svjetinom o tom odgovoru bilježnika Jurkovića te se začuđeni pitahu, a za kaj vraga hoće baš naš krčmar David Fritz te dvojezične hrvatsko-mađarske grbove, s kojima bi se imale uvesti još nekakove nove daće. Seljaci još većma uzrujani i ozlojeđeni, krenuše od Sajčeva u mjesto Bednju, odnosno u dućan i krčmu Davida Fritza, koji ih ne znajući, što je seljacima opć. bilježnik kazao, primi kao obično prijazno i na njihov zahtjev podvori vinom i duhanom. Čim su seljaci više pili, postali su sve većma osorni i drzovitiji. Vdjevši krčmar Fritz, da situacija za njega i njegovu obitelj nastaje svakim časom kritičnija, otpošalje pojedince svoju suprugu, punicu i djecu u župni dvor kamo se pod večer i sam sklonuo u malu sobicu. Objesivši na vrata razne haljine k vratima primaknuo stol, a ispod stola smjestio pređu. Kod tadanjeg bednjanskog župnika opće omiljelog Ladislava Vojske boravio je na dopustu njegov prijatelj ravnatelj zagrebačke realke Josip Torbar, pak da ne dospiju u težak položaj, da bi morali razjarenim seljasima izdati Davida Fritza i njegovu obitelj, otputiše se prečkim putem u Višnjicu. Međutim su seljaci ponapivši se Fritzovim vinom i rakijom, istome sve uništili, do česa su došli. Razlupali Wertheimovu blagajnu, sve spise, knjige i vrijednosne papire spalili. Novu kočiju na komadiće

sasjekli te pobacali i satrli crijep sa zgrada. Prodrli su zatim u podrum, čepove od bačva odbili, pak su prazna bureta plivala u vinu. Seljaci su Davida Fritza i na župnom dvoru tražili, ali ga nijesu našli. Oko 8 sati na večer stigla je na Bednju vojnička asistencija, dvije kumpanije pješadije iz Krapine i uspostavila red.

Do tri kilometra od mjesta Bednja iza brda na ovisokom brijegu u lijepom parku stoji ponosni grad Trakošćan, sijelo grofova Drašković-Trakošćanskih. Trakošćan je danas najljepši vlastelinski grad u Hrvatskoj, iza kojeg se okruženog visokom šumom oko 30 jutara, prostire veliko jezero.

I taj grad dobili su knezovi Celjski, zatim je vlasnost Ivana Vitovca, pa Ivana Korvina, koji ga pokloni podbanu Ivanu Gjulay. Kralj Maksimilan II. dao ga je s posjedom Gašparu grofu Draškoviću. Od grofova Drašković-Trakošćanskih postojale su u XIX. vijeku četiri loze:

Loza I.

Teodor grof Drašković, oženjen s Amalijom pl. Tomeković, vlasnik dobra Božjakovina i Dugo selo u županiji zagrebačkoj. Njegov sin Teodor oženio je Feliciju rođenu groficu Romer, iz kojeg braka rodio se sin Janko, koji je danas vlasnik dobra Dugo selo i kći Margota, koja se udala za Karla pl. Balogha od Galante, bivše artil. natporučnika, koji je poginuo u svjetskom ratu.

Loza II.

Karlo grof Drašković oženjen s Jelisavom groficom Batthyany-Strattman, vlasnik dobara Bisag sa majurima Butkovec i Tomaševac i Veliki Bukovec s majurima Mali Bukovec, Marindvor i Lizindvor, Molve umre 1858. god. Njegova udova Jelisava uda se god. 1872. za Ljudevita Wocher, c. i kr. generalmajora i. s. Karlo i Jelisava Drašković imali su četiri sina i to:

Ivan, koji je po stricu podmaršalu Jurju grofu Draškoviću dobio vlastelinstvo Trakošćan, oženio je Juliju rođ. groficu Erdödy iz Novog Marofa. Iz ovog braka rodila su se dva sina: Karlo, na odgoj kojega je u hrvatskom duhu veoma povoljno utjecao Dr. Jakša Pliverić, koji je bio više godina

župnik u Bednju, a sada pronotar apoštolski ,kanonik pojac stolnog kaptola biskupije đakovačke i srijemske. Karlo je stradao u lovu te umro 1900. god. u 27. godini života.

Ivan, koji je danas vlasnik ostatka vlastelinstva Trakošćan, dok je majure Sajčevo i Šašu rasprodao prije više godina seljacima. Isti je oženio Noru groficu Lützow, a kasnije groficu Montyoye O'Donell.

Josip oženio se s Idom groficom Cavrijani. Imali su dva sina Ljudevita i Josipa i kćer Jelisavu. Dobio je u dio vlastelinstvo Bisag sa majurima, koji su sasvim rasprodani seljacima prije više godina, dok je starinski lijepi grad Bisag većim dijelom porušen.

Pavao, oženio se s Marijom groficom Festetić od Tolne. Od njegova dva sina bio je Dioniz veoma zauzet kao potpredsjednik županijskog marvogojskog odbora za unapređenje konjo- i marvogojstva, te omilio kod seljaštva. Bio oženjen sa Julijom kneginjom Montenuovo, nu umre na žalost 1909. god. Mlađi sin Pavao koji je oženio Elisu starogrofinju Salm Reifferscheit-Raitz naslijedio je uslijed toga po ocu vlastelinstvo Veliki Bukovec s majurima, nu od kojih uživa samo šume i vinograde i agrarnom reformom ostavljeni maksimum. Supruzi Pavao i Eliza Drašković imadu tri sina: Pavla, Karla i Aleksandra. Kći Jelisava udala se za grofa Aleksandra Erdödy u Ugarsku.

Juraj, dobio imanje u Ugarskoj, oženio je Paulu groficu Wrbna-Freudenthal.

Loza III.

Juraj grof Drašković, podmaršal, oženjen s groficom Sofijom Bailet-Latour, umro 1889. bez zakonitih nasljednika, te je s njime ova loza izumrla. Posjedovao je vlastelinstvo Trakošćan, Klenovnik, dobro Čalinec i dvije palače u Varaždinu. U 50-tim godinama prijašnjeg stoljeća, dao je Juraj grof Drašković grad Trakošćan temeljito popraviti u čistoj gotičkoj renaisanci, koje su radnje tada stajale znatno preko milijun forinti. Jer nije imao gotovine, prodao je jednu od od svojih palača u Varaždinu, dobro Čalinec, a svoje tada veliko dobro Klenovnik bivšem austrijskom ministru financija Karlu barunu Brucku. Kad se je

rečeni kupac ubio, jer su ga protivničke novine radi kupa tog vlastelinstva sumnjičile zbog nečistih poslova, napisao je ravnatelj tadanjeg bečkog Burgtheatra Hinko Laube dramu pod naslovo: »Die bösen Zungen« »Zli jezici«, koja je davana i u starom zagrebačkom teatru 1874./1875. god. na Markovom trgu, a kojom je nastojao baruna Brucka rehabilitirati. Od nasljednika rečenog baruna Brucka kupili su Klenovnik supruzi vitezi Wittgenstein, koji su na istom htjeli osnovati razne industrije, nu pošto su ove bile posve pasivne, prodali su Klenovnik Klotildi grofici Drašković rođ. barunici Kulmer, udovi Franje grofa Draškovića vlasnika vlastelinstva Zelendvor—Opeka i majci Ferdinandine grofice Drašković. Iza njezine smrti preuzeli su Klenovnik Ferdinand grof Brandis sa suprugom si Sofijom rođ. groficom Bombelles, unukom prijašnje vlasnice. Nakon nekoliko godina prodali su supruzi Brandis Klenovnik Sigismundu i Olgi grofovima Batthyany, koji su iz šuma izvadili mnogo vše novaca, nego što su za Klenovnik platili. Zatim su se prilično brzo mijenjali razni vlasnici inostranci, od kojih je svaki rasprodavao zemljišta i šume ponajviše seljacima, dok nije ostatak tog vlastelinstva kupio 1922. god. Josip grof Bombelles, koji je veliki grad i nešto zemljišta 1925. god. prodao »Središnjem uredu za osiguranje radnika« u Zagrebu, gdje će se ustrojiti »Oporavilište za bolezljive radnike«.

Loza IV.

Franjo grof Drašković oženjen sa Klotildom barunicom Kulmer. Iz ovoga braka rodila se je kći Ferdinandina grofica Drašković, kojoj se je 1852. priženio Marko grof Bombelles stariji. S Franjom Draškovićem, koji je preminuo 1857. god. i ova je loza izumrla.

Od ove odlične hrvatske porodice moram posebice spomenuti slijedeće članove:

Đuro grof Drašković, koji potiče od loze, koja je imala dobra Božjakovinu i Dugo selo, zagrebački biskup, koji je bio podjedno poslije smrti Petra grofa Erdödya hrvatski ban od 1567.—1578. god.

Za njegova banovanja pobuniše se zagorski seljaci zbog užasnih nasilja i traženja nezakonitih daća tuđinca Franje

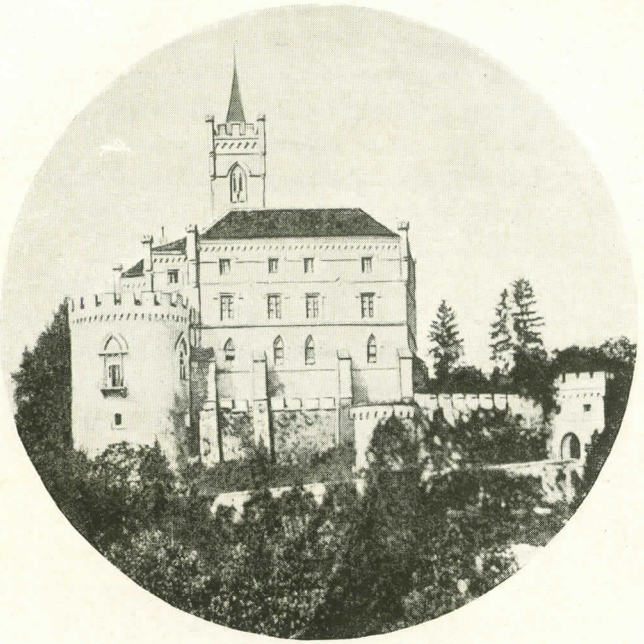

GRAD TRAKOŠĆAN

GRAD IVANEC

Tahi=a, kr. savjetnika i velikog kraljevskog konjušnika (aga=zonum regalium magister) i vlasnika polovice Susedgrada i polovice Stubice Donje.

Ovaj Tahi i Ambroz Gregorijanec i njegov sin Stjepan — kasnije hrvatski podban — bijahu silni protivnici.

Sa svojim kmetovima osvojio je Gregorijanec polovicu Susedgrada i polovicu Stubice Donje. Neposredni uzrok po=bune bila je okrutnost i oholost Franje Tahi=a Susjedgrad=skog i mržnja i koristoljublje Ambroza i Stjepana Grego=rianca Medvedgradskog.

U Zagorju bijaše žarište čitave pobune, pak tuj prista=doše uz nju nesamo kmetovi, nego i prosti plemići, a i mnogi odlični vlastelini, koji bijahu neprijatelji Tahia.

Početkom februara 1573. god. osvojiše sakupljeni seljaci — kojih bijaše do 20.000 — Tahijev grad u Stubici Donjoj, gdje su držali svoj sabor i izabrali za svoga kralja Matiju Gupca, o kom se pripovijeda, da je bio špan — skraćeno ime od župana — odnosno upravitelj u gradu Bistri Krištofa grofa Oršića — inače čovjek veoma omiljen seljacima.

Tahi bijaše živi vrag, koji nije baš nikoga poštedio, pak je upravo zločinački izazvao »mušku puntariju«, koja se toli kobno svrši po nesretne buntovnike 1573. god.

Povodom tih žalosnih prilika u Hrvatskoj, dodijalo je Draškoviću banovanje nad nesretnom ovom zemljom. Kralj Maksimilijan dade mu na njegovu molbu za druga u banskoj časti Gašpara Alapića (1575.—1578.).

Ivana grofa Draškovića Trakošćanskog ime=novao je kralj Rudolf hrvatskim banom, koji je banovao od 1596.—1605. god. Isti se je junački borio proti Turcima kod Kupe, te 1596. spasio od Turčina grad Petrinju, a s njome i Hrvatsku.

Kralj Ferdinand III. imenovao je Ivana grofa Dra=škovića, muža ozbiljna, puna nauke i znanja, hrvatskim banom. (1640.—1646.). On je po svom pravu kao ban sazivao opetovano hrvatski sabor u svom gradu Klenovniku, gdje su svi članovi bili banovi gosti. Ako je Trakošćan jedan od naj=ljepših, to je Klenovnik svakako najveći vlastelinski grad u Hrvatskoj. U četvrokutu na dva kata s 90 soba i 365 pro=zora. Godine 1646. izabrali su Ugri hrvatskog bana Ivana

grofa Draškovića nakon što je 6 godina banovao, za palatina. Hrvati su bili tim izborom ponosni i obradovani, što im je ban postao palatin Ugarske.

Podban Petar grof Drašković, bio je zapovjednik hrvatske vojske između Kupe i Une, pak je dana 29. juna 1689. god. ametom potukao Turke.

Junački grof Ivan Drašković bio je 1712. godine banski namjesnik i član hrvatske deputacije pred kralja Karla III., kojega je kasnije pozvao, da zastupa interese kraljevine Hrvatske kod sklapanja Požarevačkog mira 1718. god. nakon sjajne pobjede nad Turcima kod Beograda 22. augusta 1717. godine.

Godine 1732. imenovao je kralj Karlo III. carskog maršala banskog namjesnika ljubimca naroda Ivana Draškovića i branitelja hrvatskog državnog prava, banom. Ovo imenovanje obradovalo je Hrvate, jer dobiše »narodnog« bana. Njegova sjajna instalacija za bana bijaše obavljena u Varaždinu. Tom zgodom pokloniše mu stališi zastavu, na kojoj je kraljevstvu prisegao. Ovo veliko veselje bilo je kratkotrajno, pošto isti nekoliko mjeseci nakon toga 1733. god. umre, na žalost i nesreću svoga naroda.

U gradu Trakošćanu nalaze se još danas slike sviju časnika njemu podčinjenih pukovnija. U pokrajnoj dvorani, u kojoj su smještene slike, bila je preko kuta postavljena prilično velika etažera s tri reda, na kojoj su se nalazile prekrasne velike razne čaše i pokali ukrašeni grbovima mnogih hrvatskih porodica t. zv. bilikumi, od kojih su neki imali 1—2 litre. Takove bilikume običavali su si tadanji vlastelini za uspomenu međusobno poklanjati. Nad etažerom visjelo je preko ugla tri metra prekrasno mletačko zrcalo, pričvršćeno s gora s užetom. U zimi 1898. god. kada je Ivan grof Drašković s obitelju preko zime boravio u Požunu (Bratislavi), raskinulo se je uže, a ogromno zrcalo strovali se u dvoranu, razdrobi se u nebrojene komadiće, razbivši sve na polici postavljene pokale.

Među tim t. zv. bilikumima sjećam se ponajviše jedne manje bijele čaše od 2 dcl., na kojoj je bio u staklu utisnut originalan kajkavski napis u stihu, a poticao je od Regine

grofice Drašković, koja bijaše kći Krištofa Domjanića i supruge mu Rozalije rod. pl. Kukuljević-Sakcinski, te je glasio:

»Koji neće ovo spit,
Neka p... Regu v...«

Spomenuta grofica Drašković, koja je živjela koncem 18. vijeka, umrla 6. januara 1802. god. bijaše matrona izvanredne čovjekoljubivosti i prijaznosti i vrlo razborita, svakako veoma rezolutna dama, koja je više godina obitavala kao udova Josipa Draškovića u Trakošćanu ostavivši sina Josipa, koji je 1803. god. umro kao apsolvirani jurista u Beču. Ustrojila je među inim 1792. god. i župu Cvetlin, pak se je na svim samo hrvatskim ispravama vazda potpisivala: Rega grofica Drašković rođ. plem. od Domjanić. Vlastelinstvo Trakošćan vrši pravo patronata u župama Bednja, Višnjica i Cvetlin. Imanja Josipa Draškovića naslijedio je po diobi (in divisione) Franjo grof Drašković Klenovnik, a Trakošćan Juraj grof Drašković.

Od ove obitelji bila je Julijana grofica Drašković, glavarica uršulinskog samostana u Varaždinu, koja je umrla 1706. god. te je zakopana pod kapelicom prigrađenom kraj gimnazijalne crkve u Varaždinu. Ova velika crkva građena je 1656. god. pod pokroviteljstvom Gašpara grofa Draškovića na čast Uzašašća Bogorodice.

Konačno moram osobito istaknuti veterana velikaša hrvatskih grofa Janka Draškovića, koji bijaše nesamo hrabar vojnik, koji je ratovao pod junačkim maršalom Laudonom na Turke, a kasnije i proti Napoleonu, nu koji je i ako vremešni gospodin svojim patriotičnim idejama i srcem reći bi prednjačio mlađima. Njegova je neminovno velika zasluga uz vođu Dr. Ljudevita pl. Gaja, da je otadžbenički pokret ilirski i probuđenje naroda toli lijepo napredovalo počevši od 1832. god., jer je kao imućan i obrazovan muž, imao položajem roda svog veze s tada mjerodavnim ličnostima.

Janko grof Drašković odvažno je svagdje branio i zastupao i državna prava Hrvatske. Za svoj narod nesamo da je osjećao, nego i neumorno radio i žrtvovao gotovo sav svoj imetak, pak se može nazvati, da je bio pravi

stražar prava narodnoga, koji je žarko ljubio domovinu Hrvatsku. Slava mu! Janko Drašković počiva u arkadi iliraca na centralnom groblju u Zagrebu uz Gaja i ostalim drugovima, s kojima se je borio za narodni preporod hrvatskog naroda.

Od mjesta Lepoglave istočno 8 kilometara, vodi kotarska cesta u mjesto Ivanec ispod gore Ivančice. Ime Ivanec potječe od vitezova Ivanovci (Johanniter). Ovi su bili članovi oko 1100. god. u Palestini utemeljenog sveđeničkog reda, prozvani tako po kapeli posvećenoj Sv. Ivanu — kasnije na Cipru, Rodu i Malti, koji su koncem XIII. i u početku XIV. stoljeća dobili dobra Cerje, grad Belu i Ivanec. Franjevački samostan i crkva u Varaždinu spadala je također Ivanovcima.

Dobro Ivanec bijaše veliko s posebno utvrđenim samostanom i kapelom Sv. Ivana.

Vlastelinstvo Belsko bijaše tada jedno od najvećih u županiji varaždinskoj. Protezalo se je s obih strana Ivančice daleko u Zagorje do Štajerske. Pod grad Belu spadalo je i dobro Jurketinec. Grad Bela bijaše središte koje su držali Ivanovci, a prije njih god. 1063. Templari. Kralj Matija Korvin dao je 1480. god. oteti Ivanovcima Belu za sebe po Jakobu Szekelyu. Njegov sin Ivan Korvin založio je cijelo Belsko vlastelinstvo s Ivancem, Ladislavu Tomi i Franji grofovom Petheö de Gerze vulgo Petković, a 1564. god. poklonio je kralj Ferdinand I. grad Belu sa Cerjem, Ivancem i Jurketincem Benku i Ladislavu Petheö, koji sagradiše kaštel Ivanec.

Godine 1629. poklonio je kralj Ferdinand II. grad Belu velikom predstavniku kaptola zagrebačkog i prioru vranskom Benku Vinkoviću — koji je od 1637. do 1642. god. bio biskup zagrebački — i Cerje i Ivanec 1632. godnu isti nije ih u istinu nikad preuzeo u posjed. Time je u vezi odredba kralja Ferdinanda III. — dekretom 1625. god. — da Benko Vinković i svi kasniji veliki predstavnici kaptola zagrebačkog dobiše naslov opata Sv. Margarete od Bele. Župna crkva u Beli odvajkada je posvećena Sv. Margareti.

Ivan grof Petheö bio je podžupan županije varaždinske 1607. god., a njegov sin Ivan — posljednji svog imena, — koji je umro 1682. god. pak je sva ova dobra uživala njegova udova rođ. plem. Faluši do 1730. god.

Nakon njezine smrti god. 1730. podpala su sva ova dobra pod kraljevskog fiskusa t. j. postala su kameralna.

Kraljevskom darovnicom dobio je 1740. god. sav Belski posjed s Ivancem, Cerjem i Jurketincem Ladislav grof Erdödy, koji uzima imanja u posjed, sagradi drugi sprat i opravi čitav dvor ivanečki. Isti Ladislav Erdödy premjesti i kapelicu iz dvorišta do kraj grada, te odstrani groblje iz dvorišta. Za njega uhvaćen je u ribnjaku (današnjem perivoju) ispod gradskih nasipa, jedan som od 2 metra duljine, kojeg je neki slikar bio naslikao na gradskoj stijeni i kojeg je pučanstvo kroz 100 godina gledalo kao neko čudo.

Godine 1763. podignuše potomci po ženskoj lozi grofova Petheö parnicu protiv Erdödya, te je zaslugom zagrebačkog kanonika velikog predstavnika, i priora vranskog M. K. Raffaya, — kasnijeg biskupa đakovačkog — ova parnica po tužitelje povoljno svršila.

Nakon 54-godišnje parnice 1817. god. dobili su dobra Ivanec, Belu, Cerje i Jurketinec natrag nasljednici po tankoj krvi grofova Petheö, naime 15 plemićkih obitelji.

Zato namjestiše isti na gradu Beli i Ivancu biskupu Raffayu spomenploče, koje se još danas na zidovima ovih gradova nalaze.

Kao nasljednici iza grofova Petheö dobili su:

Franjo pl. Kukuljević (1774.—1844.), majur Ivanečku Kanižu.

Antun pl. Kukuljević, koji je 17. kolovoza 1815. god. izabran za prvog podžupana županije varaždinske, na kojoj se službi zahvalio 1831. god. (1778.—1851.) Jurketinec i dio Ivanca.

Barun Peharnik, aliter Hotković grad Ivanec sa zemljištem.

Plemićka obitelj Fodroczy, dio u gori Ivančici.

Josip pl. Balogh od Galanthe, Cerje Gornje.

Plem. obitelj Kovačoci, Cerje Srednje.

Plem. obitelj Švagel Bogačevečki, Cerje Tužno.
Plem. obitelj Krajačić, Gečkovec.
Samojlo pl. Bužan, zemljišta u Ivancu i gori Ivančici.
Nadalje plem. obitelji: Dominić, Kanotay, Bedeković, Josipović, Lovinčić i Barabaš, potonje tri obitelji dijelove vlastelinstva Bela.

Genoveva barunica Peharnik umre 1840. god., nju naslijedi njezina kći Katarina, udata za Nikolu pl. Fallera odvjetnika u Ivancu. Iz ovoga braka rodila se kći Marija, koja se je udala za Filipa pl. Šarlaya. Nikola pl. Faller dao je 1841. god. u ime svoje obitelji (nasljednike baruna Peharnik) sagraditi oratorium u župnoj crkvi.

Godine 1844. naslijedio je Ladislav pl. Kukuljević-Sakcinski svog oca Franju u ivanečkoj Kaniži, otkupljuje 1859. god. dijelove obitelji Dominić, Kanotay i Bedeković, a 1867. sa suprugom si Josipom rođ. pl. Žbull, koja je posjedovala lijepo dobro Dubovicu u kotaru ludbreškom — dio Marije pl. Šarlay i ujedini time plemićko dobro s Kanižom. Nikola pl. Faller sagradio je na svom dijelu dvor u Pahinskom ispod Ivančice. Kasnije je dijelove obitelji Fodroczy i Nikole pl. Fallera kupio Gustav Taussig. Dobro Pahinsko kupila je Kr. zem. kazniona u Lepoglavi god. 1916. te je ondje smješteno uzgojilište.

U gradu Ivancu živio je do god. 1896. Ladislav pl. Kukuljević, bivši veliki župan postojale županije križevačke od 1867.—1871. god., koji je svoja dobra Ivanec i Dubovicu oporučno ostavio nećaku si Božidaru pl. Kukuljević-Sakcinskom, bivšem kotarskom predstojniku i pjesniku, koji se je 1885. god. oženio sa Klarom rođ. barunicom Maroičić od Madona del Monte. Od ovoga braka proizađoše četiri kćeri i dva sina, naime Marina, Zlatka udata Milić, Ivana udata za Rudolfa Balogh od Galanthe i Ladislava udata Šaban. Sin Branimir, koji je bio oženjen s Bačićevom i Radovan oženjen sa Natalijom rođ. barunicom Jordis od Lohausena, koji je danas sa sestrom si Marinom vlasnik dobra Ivanec i moderno uređenog mlina na potoku Bistričici.

Jur prije, više od 100 godina ustrojena je u Ivancu — svakako prva i jedina u Hrvatskoj — tvornica burmuta, u

kojoj je na veliko proizvađan svojedobno dapače glasoviti i veoma omiljeli burmut (šnofanec). Tada su većina gospode, a i mnoge gospođe šnofale.

Ovu tvornicu osnovao je početkom XIX. vijeka neki Mirko Markić, koja je 1831. god. prošla na tvrtku Franjo Pust i drugovi. Tvornica radila je veoma uspješno do 1848. god. Uvedenjem austrijskog apsolutizma, preuzeo je proizvodnju burmuta državni monopol, a privatna tvornica varaždinskog burmuta je dokinuta. Zbog toga je udova Franje Pusta 1849. god. dala preudesiti na istome mjestu svoju tvornicu burmuta u umjetni mlin na valjke. Veliki valjak — jamačno prvi u Hrvatskoj — koji je god. 1849. dobavljen u ivanečki mlin iz Beča od tvrtke L. Nemelka, čuva se sada u istom mlinu za uspomenu. Taj umjetni mlin vodio je kasnije njezin sin Antun Pust. Isti tjera 8 metara visoki nadlijevak od potoka Bistričice, koji izvire ispod Ivančice. Godine 1895. preuzeo je mlin sin Antuna, Franjo Pust, koji ga je rekonstruirao i svim novim strojevima opskrbio. Godine 1923. uveden je u istom mlinu električni pogon i električna rasvjeta s turbinom sagrađenom 453 metara povrh mlina. Sada je dnevni kapacitet tog mlina do 80 metara pšenice.

Ovo industrijalno poduzeće vodi se još sveudilj pod tvrtkom Antun Pust, stoji do sto godina u posjedu obitelji Pust, kojeg je danas jedini vlasnik veoma napredni i opće štovani i uvaženi industrijalac Franjo Pust u Varaždinu.

Sjeverno od Ivanca 5 kliometra uz selo Kuljevčica te majur Horvatska, vodi općinska cesta, a tek jedan kilometar pred mjestom Klenovnik s župnom crkvom, župnim domom i školom, vidi se na ovisokom brijegu, po grofovima Drašković sagrađeni v e l i k i g r a d K l e n o v n i k, nekad vlasništvo loze III.

Klenovnik se rano spominje. 1244. god. oduzimlje kralj Bela IV. grad Puchini i daje ga zajedno s Loborom, i Zlogonjom Mihalju, županu varaždinskom. Kasnije dao ga je kralj Maksimilijan (1564.—1576.) Gašparu grofu Draškoviću.

Od mjesta Ivanec dalje istočno tri kilometra s lijeve strane kotarske ceste prostiralo se lijepo d o b r o D r u š k o v e c, kojemu su spadale osobito izvrsne livade uz potok Bednju. Ovo dobro bilo je polovicom XIX. vijeka vlasnost

Ladislava pl. Konyarya, a baštinila ga je kći mu Josipa udata pl. Doroghy. Njezini sinovi razdijeliše si imanje, koje sada u pretežnoj je većini rasprodano seljacima, a dvor se je porušio. Od mjesta Stažnjevca, gdje se nalazi nova pučka škola odmah iza brijega, bila su s desne strane kotarske ceste tri dobra Cerja, naime Cerje Gornje, Cerje Srednje i Cerje Tužno. Najstarije od tih dobara Cerje Gornje, koje je još god. 1651. bilo vlasnost grofova Petheö vulgo Petković de Gerze, prešlo je nakon dobivene parnice na rođaka po tankoj krvi ženidbom Josipa pl. Balogha od Galanthe, nadporučnika i supruge mu Cecilije rođene Kiss-Šalovečke. Poslije njihove smrti naslijedio ga je tadanji podžupan varaždinski Karlo Balogh, koji umre 1863. god., te su njegovi zakoniti nasljednici ovo dobro prodali 1864. godine Franji Formacheru. Više godina, dok nije sagrađena nova školska zgrada u Stažnjevcu, služio je stari dvor za pučku školu i stan učitelja. Kupac Franjo Formacher preselio se je naskoro u Druškovec k Josipi udovi Doroghy, gdje je i umro, a dobro rasprodano seljacima.

U neposrednoj blizini bilo je Cerje Srednje s novim zidanim dvorom, koje je dobila plem obitelj Kovačoci, a dva kilometra niže Cerje Tužno, koje je pripalo plem. obitelji Švagelj Bogačevečki.

Ova dobra kupio je Vinko Peschke i rasprodao seljacima.

Nasuprot ovih triju Cerja, a s lijeve strane kotarske ceste na brijegu, ležalo je dobro Cerje Nebojse, koje je pripadalo plem. obitelji Mattačić. Ovo imanje kupio je od udove Vjekoslava Mattačića, Antonije rođ. Hoffmann, sestre bivšeg gradskog načelnika zagrebačkog Dr. Josipa Hoffmanna 1892. god. Hugo Kitner, te osnovao u ravnici na svom zemljištu, tik uz Cerje Tužno, veliku parnu ciglanu s desne strane kotarske ceste. Nakon više godina prodao je Kitner dobro Cerje bez vinograda i ciglane Franji Riedlu, koji ga je naskoro dalje prodao Ivani pl. Daubachy. Nakon nekoliko godina rasprodala je ona zemljište seljacima, dok je bivši vlastelinski dvor kupila od nje Kitnerova parna ciglana d. d. za svoje poslovnice i stanove tvorničkih namještenika.

Od mjesta Stažnjevca sjevero-istočno vodi cesta do vlastelinstva Maruševec. Ovo su dobro neko vri-

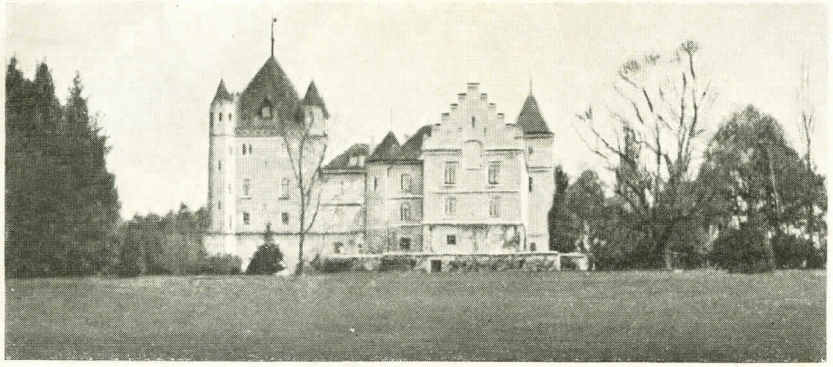

GRAD MARUŠEVEC

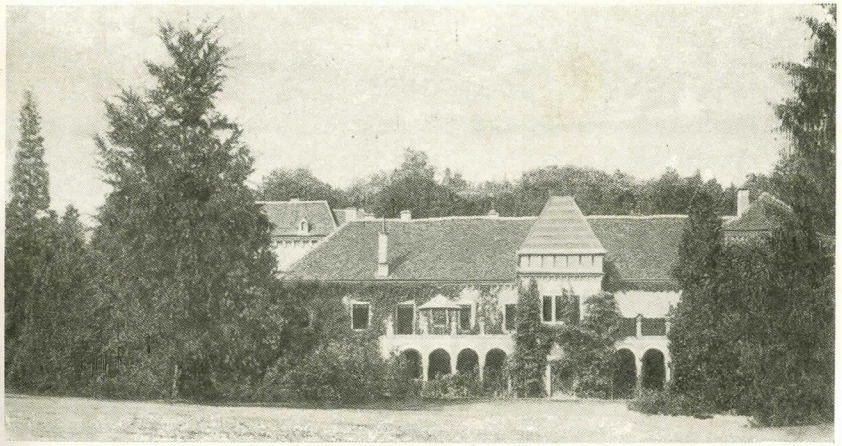

DVOR OPEKA

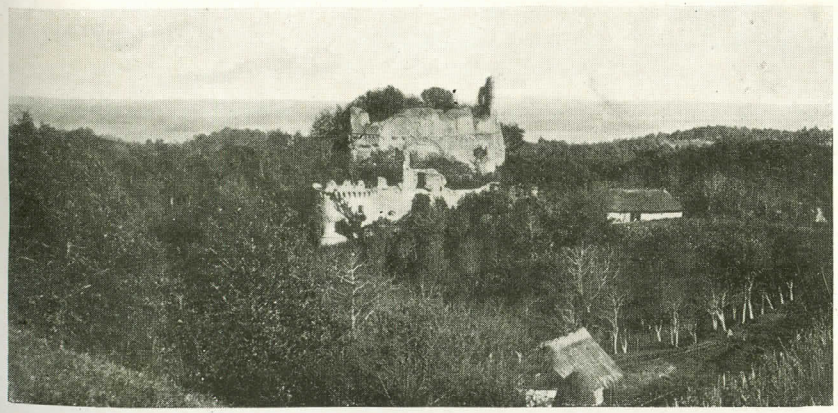

RAZVALINE STAROG GRADA VINICA

jeme posjedovali grofovi Pattačić, odnosno i plemići Pasztory. Najstariji dio dvora sagradio je Baltazar Vragović 1618. godine.

God. 1873 kupili su ga od baruna Simbschen Artur grof Schlippenbach i supruga Luisa rođ. Drasche od Wartenberga. Ovi su dali vlastelinski dvor upravo sjajno restaurirati i dograditi velikim tornjem uz znatan trošak od mnogo tisuća forinti. Može se reći, da je danas Maruševec — osim Trakošćana, — jedan od najljepših vlastelinskih dvorova u Hrvatskoj.

Pripovijedao mi je dični naš Vladislav Vežić, kr. javni bilježnik i odvjetnik u Varaždinu, koji bijaše pravni zastupnik senioratskog dobra grad Varaždin, da se je 1872. god. na njega obratio bio Artur grof Schlippenbach zamolbom, neka mu pomogne kupiti posjed stari grad Varaždin, ma za koju svotu. Tim povodom priopćio je Vežić tadanjem senioru Ivanu Nep. grofu Erdödyu želju grofa Schlippenbacha. Odgovor je primio kratak u njemačkom jeziku doslovce: »Sagen Sie, lieber Vežić, dem Schlippenbach, dass ein preusischer Graf nicht das Geld hat, um ein Erdödysches Seniorat Schloss zu kaufen«. Nakon toga kupili su supruzi Schlippenbach dobro Maruševec. Artur Schlippenbach umro je 1881. god. u Kairu od sušice, a njegova udova Luisa udala se je 1883. god. za Rudolfa grofa Erdödya, vlasnika dobra Greben-Novi Marof, dok je dobro Maruševec prodala Dr. Oskaru pl. Pograntzu. Ako gledamo danas sjajni dvor Maruševec i stari zaputšeni grad Varaždin, žao nam je, što zbog oholosti Ivana Nep. grofa Erdödya, naš stari grad ne će predvidivo nikada biti toli temeljito i umjetnički opravljen i uređen, kao što je dvor Maruševec. A što bi bili tek supruzi Schlippenbach stvorili od našeg starog grada, koji bi bili dali restaurirati sjajno, na ures grada Varaždina.

Kasnije je Oskar pl. Pongratz kupio k Maruševcu još dobro Čalinec i malo dobro Kalinovec, nekad vlasništvo obitelji plem. Körveskeny, pak je tim znatno povećao Maruševec, na kojem je osnovao uzorno gospodarstvo.

Sada uživa šume i vinograde, a od oranica i livada t. zv. maksimum, jer su sva ostala zemljišta agrarnom reformom dana u zakup seljacima.

Nedaleko iza Maruševca leži mjesto Novaki, u kojem je stajala kolijevka poznatog i visoko štovanog odličnog Ilirca Dr. Matije Smodeka, koji je mjeseca januara 1832. god. kao mladi profesor uzeo predavati jezik hrvatski na akademiji zagrebačkoj. Tada se je madžarski jezik već nekoliko godina predavao kao obvezatni naučni predmet, pak su sada »hrvatskom« stavljali »madžarski« profesori sve moguće zapreke, da bi se kao neobvezatan predavao, nu mladež hrvatska željna nauke, pobijedi.

Na predavanje Dr. Smodeka pohrliše nesamo đaci, već i stariji fiškali, jurati i sva izabrana inteligencija. Dr. Matija Smodek bijaše kasnije mnogo godina profesor na pravoslovnoj akademiji u Zagrebu, na kojoj je uz rudarsko pravo predavao i statistiku.

IV. KOTAR (srez) VARAŽDIN DONJOPOLJSKI (inferior campestris)

Od križanja u Gredi vodi lijevo sjeverno kotarska cesta prema Vinici, odakle 5 kilometara udaljeno leži s lijeve strane dobro Brezje, nekad vlasnost obitelji Weidinger, a sada rasprodano. Do 2 kilometra dalje također s lijeve strane na brijegu leže ostatci dvora vlastelinstva Banjski Dvori, koje je utemeljeno 1610. god. od plemića Bot de Bajna, pak je narod ovo dobro prozvao »Banjski dvor«. Andrija Bot-Banjski bio je hrvatski ban 1492. god. Isto dobro prešlo je kasnije ženidbom na grofove Batthyany. Burne god. 1848. bio je vlasnik Ljudevit grof Batthyany od Nemet-Ujvara, koji je stradao za revolucije, pak je ovo dobro sekvestrirano i postalo kameralnim. Kasnije 1858. god. dopušteno je njegovoj udovici rođ. grofici Zichy, da je isto od države natrag kupila. Godine 1864. kupio je Banjski Dvor od Antonije grofice Batthyany Ivan Nep. grof Erdödy, nasljedni veliki župan, kao posljednji Erdödijevac, koji je ovu čast opravljao do god. 1845., a tada bi na molbu županije varaždinske za upravitelja časti velikog župana imenovan vrijedni Mirko pl. Lentulaj, koji ju je opravljao do 30. maja 1848. god., a poslije ostavio Varaždin.

Ivan grof Erdödy oženio se je 1840. s Poljakinjom Terezijom groficom Raczysky, rijetko obrazovanom damom.

Bavila se je slikarstvom, te bijaše odlična vještakinja umjetnosti. Prodavši 1887. god. svoje veliko vlastelinstvo u tadanjoj Ruskoj Poljskoj za 1,500.000 zlatnih rubalja, dopremila je svoje umjetnine svake vrsti u Hrvatsku, smjestivši ih u Banjski Dvor. Njezin suprug Ivan Nep. grof Erdödy, koji je rasprodao svoja dobra $^{2}/_{5}$ Novi Dvori i Moslavinu, dao je prenijeti tamo također svoje umjetnine, pak bijaše zbog toga Banjski Dvor krcat originalnim slikarskim umjetninama prvih svjetskih umjetnika kao: Murilla, Ant. van Dyckena, Rubensa, Dürera, Rembrandta, Kaulbacha, Lembacha, i nekih poljskih slikarskih prvaka, pak divnim sućem Sever-porcelana i Alt-Wien, perzijskim sagovima. Prekrasno bijaše pokućtvo u svim sobama i hodnicima prvog kata. Naročito osam masivnih ormara na hodnicima od mahagovine, a u sobama od ebanovine s inkrustiranim slikama, toli umjetnički izvedenim, da se je na prvi pogled pričinjalo, da su to uljene slikarije. Osobito krasan bijaše njezin pisaći sekretar iz ebanovine s uloženim figurama iz čelika. Sa stropova visjeli su venecijanski lusteri, a u sobama bile su smještene nebrojene starovječne škrinje iz hrastovine s umjetnim rezbarijama i uloženim figurama. Razne ine sitne umjetnine iz srebra i bronza. Figure iz mramora, porculana i alabastra. Sve većinom unika prve vrsti. Bez pretjerivanja mogu ustvrditi: saloni, sobe i hodnici Banjskoga Dvora bijahu maleni umjetnički muzej od neprocjenjive vrijednosti.

Ivan Nep. grof Erdödy umro je 1879. god. a njegova supruga Terezija grofica Erdödy-Raczyska u januaru 1909. god. te je Banjski Dvor s posjedom Kelemen naslijedio njezin nećak, Samuel grof Festetich od Tolne, oženjen s Idom barunicom John. Nervozan i neskladan čovjek in optima forma. Podružno pučanstvo, kako je visoko štovalo i ljubilo svoju dobrotvorku i darežljivu Tereziju Erdödy-Raczynsku, koja je o svom trošku dala sagraditi u Vinici posebnu pučku školu za žensku mladež, utemeljila je 9. jula 1897. još posebnu zakladu za uzdržavanje ove školske zgrade u iznosu od 2.600 kruna, pak obilato godimice nadarila siromašniju školsku mladež odijelom i obućom, — tako je zamrzilo nesnosnog Samuela Festeticha.

Prigodom preokreta mjeseca novembra 1918. god. —

supruzi Festetich bijahu s djecom otputovali preko zime u Graz, a upravitelj vlastelinstva bio je slučajno također odsutan — provališe seljaci, ponajviše rudarski radnici iz obližnjeg ugljenokopa Ladanje donje u Banjski dvor, koji su već otprije zamrzili Festeticha. Najprije razbivši vrata uđoše u veliki podrum, a kad su se dobrano pripili, zapališe grad, koji je naskoro bio cijeli u plamenu, pak dinamitom skoro sasvim razoren i uništen.

Za nekoliko časova propadoše sjajne umjetnine i razletiše se u atome. Umotvorine, dragocjene knjige i umjetnine, što su ih tečajem stoljeća prikupljali hrvatski grofovi Erdödy, odnosno poljski grofovi Raczinsky sa svojim porodicama, pretvoriše se u prah i pepeo.

Posjed Kelemen s mlinom na Plitvici prodali su supruzi Festetich jur prije nekoliko godina, te je isti rasparceliran seljacima. Dobro Banjski dvor kupio je Janko Bonjeković iz Varaždina 1922. god. te od istoga uživa maximum, šume i vinograde, dok su ostale oranice i livade agrarnom reformom dane seljacima u zakup.

Dva kilometra dalje stoji u krasnom perivoju s lijeve strane kotarske ceste vlastelinski dvor Opeka, sagrađen koncem XVIII. stoljeća po grofovima Drašković. Ime »Opeka« potiče valjda od toga, jer je tamo svojedobno bila ciglana, u kojoj su se na veliko proizvodile opeke, pak je narod taj grad prozvao Opeka.

Posljednji muški potomak ove IV. loze bijaše Franjo grof Drašković, koji je umro 1857. god. u Višnjici. Njegovoj kćeri jedinici Ferdinandi priženio se je 1852. god. Marko grof Bombelles, koji proishodi od starog francuskog grofovskog roda, kojem je podijeljen 1880. god. indigenat. Iz ovoga braka rodile su se dvije kćeri: Klotilda, udata za Aladara grofa Jankovicha od Pribera i Vučina i Sofija udata za Ferdinanda grofa Brandisa te sin Marko ml.

Marko grof Bombelles ml. bio je prvi puta oženjen s Marijom starogrofinjom (Altgräfin) Salm-Reiferscheid-Raitz, iz kojeg braka rodio se je sin Josip, a iz drugog braka s Marijom groficom Mitrovsky od Mitrowicza kći Ferdinandina.

Nekada su grofovi Drašković ove loze stanovali u starom prizemnom dvoru Zelendvor, istočno ravnim pravcem jedan kilometar od Opeke. Pošto je vlastelinski grad Opeka mnogo veći i u svakom pogledu udobniji, preselili su se tamo, a stari dvor u Zelendvoru upotrebljen bi u gospodarske svrhe.

U Zelendvoru nalazi se lijepa kapela ispod i oko koje je ugrađena grobnica ove loze Draškovića odnosno Bombellesa.

Marko grof Bombelles ml. — pravi gentlemen — dobrotvor i očinski prijatelj seljaka i hrvatski patriota, koji je iskreno ljubio svoju hrvatsku domovinu i doprinio kao mnogogodišnji predsjednik županijskog marvogojskog odbora uz neumornog banskog savjetnika Dr. Ive pl. Malina od Ksavera, najviše k unapredjenju marvo-, a ponajviše konjogojstva u županiji varaždinskoj. Tim njegovim ustrajnim radom znatno su ojačane imovinske prilike seljaka županije varaždinske. Kao uman i praktičan gospodar dao je stari dvor u Zelendvoru pregraditi u pecaru žeste.

K vlastelinstvu Zelendvor-Opeka spadaju i dobro Petrijanec i majuri Majerje i Komar, a nekad i malo dobro Kaštelanec, koje potonje je prije više godina rasprodano seljacima.

Na ovomo vlastelinstvu je Marko grof Bombelles uz svog šumarnika Pavla Wittmanna podignuo upravo odlično lovstvo na sve vrsti korisne divljači. Njegovim nastojanjem, troškom i trudom uvedeni su u županiju varaždinsku ponajviše gnjetlovi, koji su se naskoro i u susjednim lovištima udomili. I ako je korisna divljač u ovom lovištu bila tada veoma mnogobrojna, to područni seljaci nijesu trpjeli baš nikakove štete na svojim usjevima, pošto je vlastelinstvo svaku prijavljenu štetu po korisnoj divljači, prema procjeni naknadilo dotičnom vlasniku usjeva. Naknade radi štete počinjene po divljači ponajviše po zecevima i gnjetelima, koje su isplaćivane iz vlastelinske blagajne, iznosile su popreko na godinu 18.000—20.000 kruna.

Sada je broj korisne divljači upravo neznatan, prema onom do god. 1918., kada je u jednom danu lova ubijeno preko 1000 komada razne divljači. Za to su na lovove vlaste-

linstva Zelendvor-Opeka godimice običavali dolaziti uz ine odlične goste i članovi kraljevske porodice.

Mjeseca oktobra 1925. god. blagoudostojalo je također Njegovo Veličanstvo naš Kralj Aleksandar I. s Njezinim Veličanstvom našom Kraljicom Marijom i svitom počastiti svojim visokim posjetom sadanjeg vlasnika Josipa grofa Bombellesa, pak provesti tri dana u lovištima vlastelinstva Zelendvor-Opeka, kojom su prigodom koli Njegovo Veličanstvo tako i Njezino Veličanstvo bili osobito zadovoljni s lijepim uspjehom lova.

Marko grof Bombelles ml. umro je u Opeki mjeseca rujna 1912. god. u 54. god., pak je na njegov prerani grob kapnula uz ožalošćene članove porodice, prijatelja i mnogobrojnih štovatelja i mnoga seljačka suza.

Na vlastelinstvu Zelendvor-Opeka nalazi se uz pecaru u bivšem vlastelinskom dvorcu Petrijancu i rafinerija žeste.

Zbog agrarne reforme uživa sadanji vlastelin Josip grof Bombelles uz šume i vinograde samo maksimum, dok su ostala zemljišta dana u zakup seljacima.

Vlastelinstvu Zelendvor-Opeka pripada patronatsko pravo župa: Vinica, Petrijanec i Voća.

Jedan kilometar od Opeke dolazimo u trgovište Vinicu, koje je to ime dobilo od starog grada Vinice, koje je svakako postojalo već u XIII. stoljeću.

Samo ime Vinica nastalo je jamačno od imenice »vinika« (Wilde Rebe) koja je u onom kraju bujno uspijevala, a kad su je oplemenili, rodila je vazda izvrsnim vinom ili vincem, pa su i danas odlična vinička vina tražena, te se godimice na veliko izvoze u susjedne pokrajine.

Mjesto Vinica je trgovište, kojem se poveljom od 24. februara 1580. god. kralja Rudolfa »oppido Vinicza« podijeljuju (tres mundinae) tri godišnja sajma. Ne ima isprave, da bi do god. 1848. trgu Vinici pripadala jurisdikcija. Još se danas nalazi doduše u dvorištu općinske kuće t. zv. Pranger (sramni stup ili kara) s latinskim napisom »Justam mensuram temere«) 1693. god., koji je do 1903. bio namješten kraj ulaza u park dvora Opeke. Uz ovaj stup bili su vezani, koji bi varali na mjeri i vagi, a često i svadljive, jezičave zlobne

ženskinje. Vjerojatno će ovaj sramni stup potjecati iz starog grada Vinice.

Stara derutna župna crkva vinička — osim tornja —, porušena je za župnika Emer. Vojskeca 1808. god. i sagrađena sadanja s pročeljem prema istoku za pet mjeseci. U tu je svrhu ostavio njegov predšasnik župnik Ivan Ivanović ujedno kanonik čazmanski — za onda veliku glavnicu — od 4350 forinti, u neposrednoj blizini na malenom brežuljku pred mjestom naime u poreznoj općini Marčan. Do god. 1875. bilo je na Vinici sjedište županijskog kotarskog suda, koji bijaše podjedno upravna oblast. Od god. 1912. ustrojena je u Vinici ekspositura kr. kotarskog suda varaždinskog. Imade dječačku dvorazrednu i posebnu djevojačku pučku školu, općinsko poglavarstvo, dobro vođeno vatrogasno društvo s gasilanom, Hrvatski Sokol, poštanski ured i ljekarnu.

Iza trga Vinica sjevero-zapadno ugledamo razvaline nekad velikog starog grada viničkog.

Stari grad Vinica bio je 1391. god. u rukama kralja Sigismunda, nu već 1397. godine vlasnik mu je Herman grof Celjski, a zatim sin mu Ulrik. Poslije izumrća knezova Celjskih 1456. prelazi na Ivana Vitovca s njegovim sinovima, onda Ivana Korvina, koji ga je kao i grad Trakošćan poklonio podbanu Ivanu Gyulayu. Početkom XVI. vijeka dobio je jedan dio grada glasoviti historičar Nikola pl. Istvanffy od Szüszaszonyfalve, koji je porijeklom doduše Madžar, nu živio je i radio dosta dugo u Hrvatskoj, te o našem kraljevstvu pisao s ljubavlju i u njem umro. Više godina posjedovali su Vinicu zajedno Nikola Istvanffy i braća Gyulay. U popisu vlastelinstva, kojim je priznana 1767. moć jurae gladii, spominje se dominium »Vinica duorum conportionatorum Gyulajano-Istvanffyanorum«. Od god. 1532. odnosno 1581. sačuvane su isprave Nikole pl. Istvanffya i Stjepana i Vuka pl. Gyulaya, kojima se urđuju odnošaji s njihovim podanicima.

Iza njih dobiše dio Vinice Turoczijevi. Ban Benko Turocz (1615.—1616.) umre u Vinici, te bje zakopan ispod župne crkve. Kasnije pređe sasvim u posjed grofova Keglevića, Malakocijevih i Erdöda, a zatim grofova Drašković, a po istima je danas vlasnik Josip grof Bombelles.

Odmah kraj trga Vinice leži istoimeno dobro Vinica Gornja, nekad plemića Mattačić, koje je ženidbom prešlo u vlasnost Vjekoslava Dolansky. Sada tamo živi i dobro gospodari udova njegova sina Ladislava rođena Risek s djecom.

Između dobara Vinica Gornja i Donja bilo je maleno imanje plemića Nyczky, koje je rasparcelirano seljacima.

U neposrednoj blizini dvora Nyczkya, nalazi se dobro Vinica Donja nekad plemića Köröskeny, od kojih je isto kupio Vinko Peschke stariji i stavio svom sinu Ivanu. K njegovoj jedinici kćerki Minki priženio se je bivši oružnički major Matija Rupčić, koji uživa vinograde i šume, pa na maksimumu istoga ako i mučno vodi veoma racionalno gospodarstvo.

Dalje sjeverno bio je majur Babinec, koji je spadao djelomice vlastelinstvu Zelendvor, a djelomice Vinici.

U selu Vratno posjedovali su plemići Kovačoci dobro Čargovec, na kojem su živjeli i umrli August pl. Kovačoci i supruga mu Ljubica rođ. pl. Vinković iz Ladislavca kraj Zlatara. Ovi su imali kćer Darislavu udatu za Vjekoslava pl. Mirtla. Iz ovog braka potiču dvije kćeri: Lujza, koja se uda za Franju Ivića, gradskog narodno-gospodarskog i šumarskog nadzornika u Varaždinu i Jelenu udatu za Žigu Križana, kr. finansijskog ravnatelja u Varaždinu, koji si ovo dobro razdijeliše.

Uz kotarsku cestu Vinica-Saurić je sjedište župe Križovljan, a tri kilometra sjeverno-istočno s lijeve strane uz kotarsku cestu Križovljan-Ormuž leži lijepo vlastelinstvo Križovljan sa starim dvorom, nekad plemića Bakić de Lak, kojoj se je priženio Šandor pl. Paszthory te je time isto prešlo na plem. obitelj Paszthory. Mirko pl. Paszthory bio 1773. god. podžupan županije varaždinske. Pošto su muški članovi ove porodice također izumrli, to je udajom Elizabete rođene Paszthory za Aleksandra pl. Varadya ovo dobro prešlo na plemiće Varady. Supruzi Aleksandar i Elizabeta pl. Varady imadu dva sina Aleksandra i Josipa i dvije kćeri Mariju sada udovu iza Ervina grofa Beroldingena i Franjicu. Od ovog dobra uživaju sada vlasnici koji su vazda vodili uzorno gospodarstvo, samo t. zv. maksimum te vino-

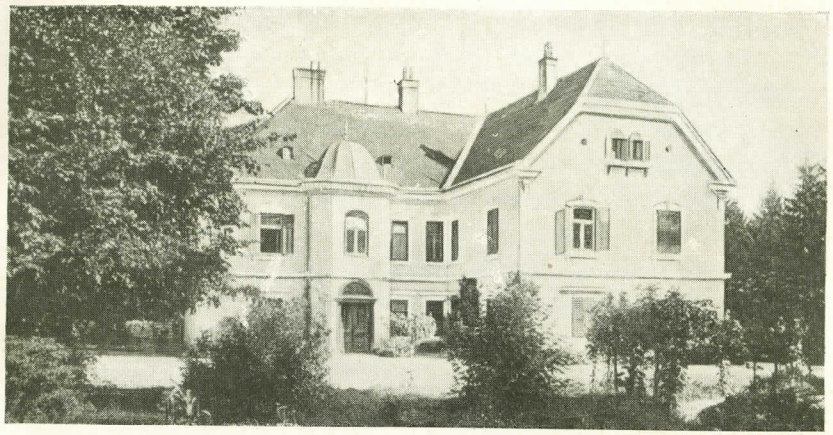

DVOR VIDOVEC

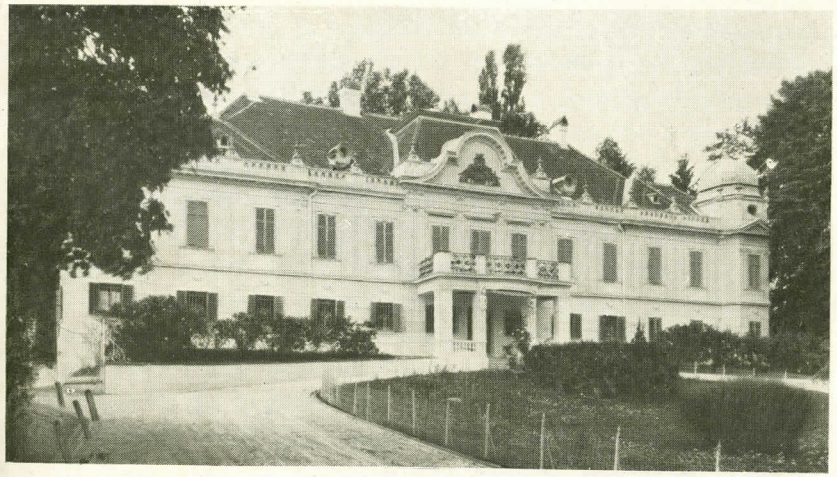

DVOR ŠAULOVEC

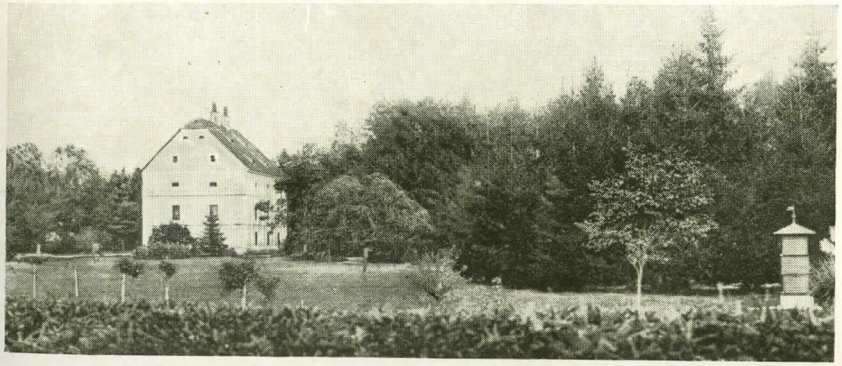

STARI DVOR JALKOVEC

grade i šume, dok su sve ostale kulture dane agrarnom reformom u zakup seljacima.

Od plemića Paszthory bio je Karlo poznati šaljivdžija koji je ponajviše s varaždinskim fratrima upriličivao objesne šale. Tako je jednom sastao jednog fratarskog laika u Varaždinu, pozvao ga na čašu vina u gostionu k Slonu, pak istoga i novog kućnog slugu Štajerca Janeza totalno opio. Oko 2 sata noću obukao je slugu Janeza u fratarski habit, pak ga tako posve pijanog sa svojim kočijašem dao odvesti do franjevačkog samostana, oštro pozvonio, a kad je vratar samostanski otvorio, porinuo je pijanog slugu u naručaj vratara i odvezao se kući. Franjevački vratar smjestio je Janeza u sobu za strane, pak u jutro prijavi gvardijanu, da je kasno u noći nadošao nepoznati fratar u samostan, koji još spava.

Franjevački laik je također mirno spavao u Janezovoj sobi kod Slona. Gvardijan s još nekolicinom samostanaca uputi se u sobu za strane, gdje nadjoše Janeza obučenog u habitu, kako tvrdo spava. Napokon ga probudiše, a gvardijan ga upita: »otkuda je i što želi?« Janez se silno prestraši opazivši oko sebe u sobici Franjevce i onako mamuran reče: »Popitajte prosim v gostilni k elefantu, jeli hlapec Janez doma, ak ne bi bil doma, onda sem jaz taj Janez, če je pa Janez res doma, onda pa ne vem, kdo sem jaz.« Tableau.

Jednom mu je neki Franjevac kazao, da bi silno želio vidjeti Graz. Paszthory mu reče: »Dobro ja imam upravo posla kraj Graza pak ću vas sobom povesti i pokazati vam Graz.« Prema dogovoru krene Paszthory s tim Franjevcem na put, pak kada su nakon četiri dnevne neugodne vožnje napokon stigli do blizine Graza, odakle su ugledali Graz, reče Paszthory: »Gledajte dobro to vam je Graz«. Paszthory okrene nakon nekoliko časa svoja četiri konja, kojima je sam upravljao, potjera ih i odjuri natrag. Franjevcu, koji je uzalud molio, da si barem dva tri dana razgleda Graz, odvrati: »Vi ste željeli vidjeti Graz, ja sam vam molbu ispunio, što hoćete još od mene«. Natrag su naravno s umornim konjima putovali 8 dana.

U svom dvoru križovljanskom imao je glasovir, koji bijaše neskladan. Dade si sastaviti splav, namjesti na nj svoj

glasovir i odveze se svirajući razne vesele skladbe po Dravi do Varaždina u svrhu opravka svog glasovira.

Vratimo se natrag do križanja u Gredi, od kojeg je desno na kotarskoj cesti prema Varaždinu jedva dva kilometra udaljeno bilo imanje Jurketinec, nekad grofova Petheö, zatim Antuna pl. Kukuljevića-Sakcinskog, koji ga je prodao Robertu grofu Orssichu. Na tom lijepo uređenom dobru sa zidanim prizemnim dvorom živio je više godina njegov najstariji sin Levin, koji je sa svojom suprugom Henrietom rođ. Aresin-Fatton lijepo gospodario do 1903., a imanje bi zatim naskoro rasprodano seljacima.

Do dva kilometra od Jurketinca istočno na zaokretu s desne strane kotarske ceste ugledamo baš lijepi vlastelinski dvor imanja Vidovec, kojeg su neka zemljišta također nekad spadala grofovima Petheö, a pripala su 1817. god. Samojlu pl. Bužanu. Kasnije je ženidbom Natalije rođ. pl. Bužan za Ivu baruna Kuševića od Samobora isto prošlo u posjed baruna Kušević, odnosno njihove kćeri Natalije, koja se 1891. god. udala za Kamila bar. Jordis-Lohausen. Iz ovog braka rodile su se četiri kćeri: Camilla udata za baruna Gemmingen, Yvona, udata za Nikolu pl. Kiepacha-Haselburg, vlastelina u Balagovom kraj Samobora, Hedda i Natalija, udata za Radovana pl. Kukuljevića-Sakcinskog, vlastelina u Ivancu.

Sadanji suvlasnici uživaju samo maksimum, ostavljen im agrarnom reformom, vinograd i šume, dok su ostala zemljišta predana u zakup seljacima. Ovo dobro imade djelomice patronatsko pravo župe Vidovec i Ivanec.

Od mjesta Vidovec desno jugo-zapadno bio je veliki dvor vlastelinstva Vidovec, koji je nekada bio vlasnost grofova Pattačić, a kupnjom po Karlu grofu Erdöry 1860. god. pripojeno velikom vlastelinstvu Greben-Novimarof — danas rasprodano seljacima. Ovom dobru kao »Bona Vidovec comite Pattachichiana i Curia Vidovec domini Lukavsky« priznata je 1767. potentia jurae gladii. Donat pl. Lukavsky bio je hrvatski podban i veliki župan županije zagrebačke. Rođen 1749. god. umre na svom dobru Vidovec 1832. god. Sahranjen u župnoj crkvi u Vidovcu veoma je zaslužan za novogradnju župne crkve vidovečke 1830. god. te je bio u opće odlična ličnost.

Dalje uz selo Tužno i pokraj kapele i škole u Bela-Radovanu dolazimo opet u bednjansku dolinu, a pred nama osvanu dva velika grada vlastelinstva Bela.

Povjest nekad velikog vlastelinstva Bela opisao sam podrobno kod imnja Ivanec, koje je s Belom sve do god. 1730. bilo u rukama grofova Petheö. Nakon dovršene parnice proti grofovima Erdödy 1817. god. dobivaju dobro Bela obitelji Josipović, Lovinčić i Barabaš.

God. 1858. kupio je Metel barun Ožegović-Barlabaševački i Belski dijelove od Josipovića i Lovinčića, a 1879. dio obitelji Barabaš te si time sastavio lijepo većinom šumsko imanje, s oba stara belska dvora.

Ovom zgodom ne mogu propustiti, a da ne posvetim nekoliko redaka sjajnoj pojavi ilrskog doba Metelu barunu Ožegoviću. Veoma je on zaslužan za svoj narod, koji je uz oca si pronotara Stjepana Ožegovića i strica Mirka Ožegovića, biskupa senjskog odličan pobornik hrvatskih prava. Uman muž, koji je bio posvema upućen u državno pravo, izabran bi po hrvatskom saboru uz Hermana pl. Bužana u svaku važniju deputaciju, a isto tako i na tadanji zajednički sabor u Požunu, 1842. i 1847. god. Početkom šezdesetih godina prijašnjeg stoljeća nakon listopadske diplome 1860. god., vršio je nekoliko godina čast kancelara, tada ustrojene hrvatske dvorske kancelarije u Beču. Metel barun Ožegović oženio se 1839. god. s Ivanom groficom Sermage od Susjedgrada i Medvedgrada. Iz ovog braka rodio se je sin Ljudevit oženjen s Olgom groficom Erdödy i kći Ida udala se za Alfreda baruna pl. Moscona, vlastelina u Pišecu u Štajerskoj. Danas je vlasnik vlastelinstva Bela Ivan barun Ožegović, odličan gospodar te veoma ljubljen i štovan od svojih seljačkih susjeda, koji ga visoko cijene kao svog svjetovatelja u narodno gospodarskim i imovinskim odnosima.

Kod takovih odnošaja među vlastelinom i susjednim seljacima nije niti agrarnom reformom današnjem vlastelinu belskom oduzet niti pedalj zemlje, jer su sami seljaci, kad je tamo stiglo agrarno povjerenstvo, jednodušno i odlučno

prosvjedovali, da se njihovom vlastelinu išta oduzme, te ma kome u zakup dade.

Ivan barun Ožegović oženio je 1896. god. Adelu rođenu Tomasi od Beroldinga stare patricijske obitelji iz Varaždina, koji imadu dva sina Ivana, artilerijskog potporučnika u našoj vojsci i Metela, učenika u križevačkoj gospodarskoj školi.

Od Bele desno iza mosta preko Bednje vodi cesta 6 kilometra do porezne općine Črešnjevo. Na brijegu iznad Črešnjevačke kapelice nalazi se uistinu krasan dvor plem. dobra Šaulovec.

Nekoje dijelove ovog imanja posjedovala je nekad obitelj Saloczy, koja je izumrla. Donacionalnom poveljom izdanom u Ratisboni (Regensburg u Bavarskoj) 25. jula 1653. priznaje kralj Ferdinand III. vlasnost dvaju plemićkih dvorova Črešnjevo i Šaulovec ili Šalovec, sa svim zemljištima, koje k istim spadaju, na sva vremena neopozivo plemićima Gabrielu, Ivanu i Petru Kiss, koje su prije njihovi stariji roditelji od starih vremena uvijek posjedovali, nu za burnih vremena po nepravdi i nesreći izgubili, kao i ostale posjede, koje su od nedavno prošlih vremena vječnim pravom dobili i stekli od nasljednika obitelji Saloczy. Pravi naziv ovog dobra bit će Šavlovec, kako sam ga češće čuo od tamošnjih seljaka. U ono prastaro doba, dok još nijesu bila uobičajena nazivlja mjesta, nazivali su se prečesto posjedi po imenu vlasnika.. Tako je valjda bilo ime jednog starog Kissa Šavel, pak je narod njegov posjed nazivao Šavlov ili Šavlovec. Nu moguće je, da je po njegovom latinskom imenu Saulus došlo do imena Šaulovec. Svakako je prezime Kiss novijeg doba,, a prije su se zvali Šaloczy de Šavlovec.

Ivan Kiss de Savlocz bio je 1667. godine judex nobilium županije varaždinske, a njegov sin Franjo Kiss de Savlovecz, notarius županije varaždinske 1697. god. Od 1780. god. opet je Antun Kiss judex nobilium županije varaždinske. Ovaj Antun sagradio je novi vlastelinski dvor u Šaulovcu, gdje je na uzidanoj kamenoj ploči napis »Sub Antonio surexi 1791.« god., koji dvor dali su supruzi Karlo i Ana rođ. Prelogg opetovano znatno dograditi i lijepo urediti 1902. god. Karlo Kiss umro je 1915. godine, te ga naslijedi njegova supruga Ana,

koja uživa maximum, šume i vinograde, a ostale kulture predane su agrarnom reformom u zakup seljacima.

Antun Kiss imao je tri sina: Ivana, koji bijaše otac Ladislava, bivšeg velikog suca, pak upravitelja časti velikog župana, a kasnije i veliki župan od 1870.—1874. god. Ladislav Kiss bio je oženjen s Hedvigom Vrhovec, iz kojeg braka rodila su se tri sina: Karlo, koji je sa suprugom si Anom rođ. Prelogg preuzme dobro Šaulovec, Marcela, koji je bio kr. državni odvjetnik u Petrinji, koji umre kao neženja i Stjepana oženjenog s Elzom Diviš, koji su imali dvije kćeri: Zoru i Marijanu i sina Slavka.

Drugi sin Antuna bio je Alojzij, koji je po drugoj supruzi svog oca Antuna rođ. Osterhuber preuzeo dobro Orehovčak u Međimurju kraj Štrigove. Bio je oženjen s Magdalenom Šparovec. Iz ovog braka potiču dva sina: Donat, koji bijaše banskostolni vijećnik, oženjen sa Zlatom Vrabčević i dr. Oskar, kr. javni bilježnik oženjen s Ivankom rođenom Stražimir i kći Hermina udata pl. Luterotti. Supruzi Donat i Zlata Kiss imali su dva sina: neženju Milana i Marcela oženjenog s Alicom Zandonatti i kćer Elzu udatu za Nikolu pl. Jellačića-Bužinskog, a supruzi dr. Oskar i Ivanka Kiss dva sina: Dr. Radoslava, odvjetnika oženjenog sa Vandom Šrepel i Kolomana (Borisa), kapetana oženjenog s Nadom pl. Kukuljević-Sakcinskom i kćer Beatu, udatu za Iliju Njegovana. Treći je sin Antunov bio Donat, koji je preuzeo dobro Šćrbinec u kotaru zlatarskom.

U tridesetim godinama prošloga stoljeća zavladala je bila neka manija u pijenju vode studenice, te su se pojedinci upravo natjecali, koji će veću količinu vode danomice konsumirati tobože u zdravstvene svrhe.

Bilo ih je, koji su se tako priviknuli na dan ispiti po 2—3 polića vode.

Povodom ove bezumnosti, sastavio je tadanji župnik Obreški (Sv. Ilija) šaljivu govoranciju u formi prodike za pokladnu nedjelju, kojom ovu glupost oštro žigoše.

Našao sam ju u knjižnici dvora u Šaulovcu, koja u kajkavskom narečju doslovce glasi:

Dictio jocosa.

Vu ime vina, punča i krampampule — stramen.

»Resurgite mortui«.

»Stanite se pijanci — hote na rakiju.« Tak čtejem vu zdihavanjih Kraljevića Marka, vu delo 8., redu pak 343. Prvle vendar, nek bum dale govoril, da zadobite vugodnu duhu, prosim vina sladkoga kupicu punu.

Prokšeni i kozlarijah puni vezda nastaju dani poslušitelji vu vinu zebrani, zato — od kud bi počel ponizno govorenje moje — neznam. Ar circumdederunt me guturis dolores, to je obstrli su me polići s vinom puni. Interim juxta chronologiam procedendo dico: Dendenešnji je veliki dan, koj je za šćerašnjem osvanul, i za kojem verujte mi tak ravno dan sutrašnji nadošel bude, kak goder za bankami Einlösungsanticipations-scheini nadošli jesu. Den denešnji je sve skupo i zato se ne treba začuditi, ako je za jeden groš moći samo tri jajec kupiti zmed kojih dve smrdiju. Odkud? Prav ti veli Vamprdi, vinosofije doktor, da na tom svetu sve smrdi! Ah jaj jaj ti je onomu človeku, koj si vezda nogu ftrgne, ar bole bi mu bilo, kad zdrav bi bil ostal. Zato pretermissis pretermitendis et servertis servandis, buccina oris mei clango, to je, bolše je vino kak voda svedoče to muži i gospoda.

I niti ne drugi zrok tak velikoga pokvarenja vezdašnjega červivoga sveta koj na gingavoj žnori visi, nego kajti se je vina ostavil, koje žilice krepi, tužno srce vrači i vsigdar veliku gjegjernost zadaje, i to je cil današnjega žežganoga govorenja mojega, kojega dok fulam al sgodim, prosim za navadni otpuh.

Spelavanje.

A Jove principium, — od juhe se obed počimle, to je vezdašnja navadna obćinska reč. Ali kak negdar bolše je bilo, kad se je isti ruček od vina počimal, pak su ludi tak jaki bili, da su se mogli i s istim vragom hrvati na tuliko, da dični predji naši zato ime Hrvatov zadobili jesu, kak to vnogi pokažuju kalendari, gde najvekše istine zadržavaju se. Ali vezda, o tempora o mores, o tuga o žalost, pristavi si ov narod samo kavu, čokoladu i bog zna kakve ne sve stranjske

oblizeke srčeće, koje aptotekarski zamusikanci pripravljaju. I zato ne čudo, da ovakov človek za ran po celom telu drhče, puklavo se drži i navek laksir ima.

Ne čudu, da vezda vnogi vodopijci po svetkih v cirkvu dojti i onda se jedno kratko vreme zadržavati vre im tak škodi, da sused suseda ne bi poznal, kad se na veliku hasen človečansku na komedijah, balih i pilearih zestajati ne bi mogli. Ne čudo, da vezda vodopijci svetka od petka, subote od nedele, postnoga od mrsnoga dana razlučiti ne znaju, da govedinu za stokfiš, ribe za mladinu, a devenice za piškore držiju ter tak brez svake vremena razlike jeju.

Ne čudo, da vnogi vodopijci od prekorednoga vode pila koze zadobavljaju i to ne naravske neg nekakve žveplene, pak to ne samo stari ludi neg i mlade od nature lepe devojke.

Poslušitelji vu vinu zebrani, verujte mi, da i od vode-pila rogi rasteju. Kajti pak od svakoga duguvanja vrednost najbole spozna se, ako suprotivna naprvo predpostaviju se, zato da se bute mogli bole koncertuvati prosim: Anda deca moja gjegjerno, kak sem Vas vre večkrat vučil, treskando poculis et mustačos zafrkando vojujte i nedajte si toga špota ut ista dealbata sepulchra bi vas preobladala i kak vam budu ovi vodopijci preponovali, tak vi kuražno retundujte.

Conclusio.

Naj vam to za onda dosta bude, po meni žesganim srdcem nasvešćeno najmre, da sve pokvarenje ovoga červivoga sveta koj na gingavi žnori visi ne od drugud neg od prekorednoga vode-pila dohaja. O voda o voda, ti najgorši elementum ovoga sveta, ni ti dosta, da polja naša kvasiš, da senokoše muliš, da žir pišiviti, da grozdje pucati v činiš, neg da još i pamet i svu jakost tela robiš, na stran anda s tobom na stran. Poslušitelji vu vinu zebrani, rajši se mi k vinu obernemo, vino prav obljubimo, vinu oči, vinu usta, želudec naš aldujmo, da tak pošteno ime Hrvatov zadobimo«. Si non Bacchi sed cultoris alinyus eus reus produceretur, sic fiat conclusio, post vocem aldujmo se. Tak po ovakovih putih idući ili v kutu čučeći ili ob pol noći zbudeći se navek veselo

spevajmo: Oj Kraljeviću Marko, pil je vino žarko, dok je pal na kamen včinil piću Amen!

Janko Vododurec de Vinopirad, plebanuš Sv. Ilijanski.

Tri kilometra od Šavlovca bilo je malo dobro Beretinec, nekad vlasnost Ane pl. Orešek, koje je adoptacijom pripalo Dragutinu Antolek-Orešeku. Od udove Slave Dragutina Antolek Orešek rođ. Bertić kupio je isto Antun Kussi 1895. te je nekoja zemljišta pripojio svom dobru Sv. Ilija. Ostatak je kupila 1899. god. Štefanija Rayman i nakon nekoliko godina rasprodala seljacima.

Isti Dragutin Antolek Orešek, rođen 1827. god. u Prelogu, isticao se je češće kao vatreni rodoljub, za svaki narodni pokret. Sudjelovao je više puta u dobrovoljačkim hrvatskim kazališnim predstavama još u Mekovčevoj kući u Varaždinu u bivšoj Starokazališnoj ulici (Theatergasse),

Godine 1848. istupio je iz zagrebačkog klerikata s više drugova i priključio se kao dobrovoljac vojsci bana Jellačića proti Madžarima.

Nakon listopadske diplome 1860. godine, kojom je opeta uveden ustav i u kraljevinama Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji izdao je 12. oktobra 1861. poziv na pretplatu, nakon što je dobio dopuštenje od varaždinske županijske oblasti 15. juna 1861. na prvi hrvatski šaljivi list pod naslovom: »Podravski Jež«.

Uspjeh ovog poziva bio je slab, nu Dragutin Antolek izdao je usprkos toga 17. marta 1862. prvi broj svog šaljivog lista »Podravski Jež«, na ogled u 2.000 primjeraka u kvart formatu na 4 strane u Platzerovoj tiskari, plativši za papir, klišeje i tisak 35 forinti.

Sadržaj prvog broja tog šaljivog lista bio je slijedeći: »Varaždin 17. marta 1862. »Podravski Jež«, ispod ovog bio je kliše prikazujući na strašnjim nožicama ježa kako stoji, koji u lijevoj šapici drži cilinder a s' desnom hvata žohare (Küchenschwaben), koje jede iz cilindra. Pod klišejem bio je motto: »Kume uzdaj se use i u svoje kljuse.«

Ovaj humoristični list izlazit će 10., 20. i 30. tri puta mjesečno u Varaždinu. Cijena za pol godine domaćima u

otpravničtvu 3 for. uz dostavu u kuću 3 for. 25 nov., poštom 3 for. 40 novč. Onda slijedi primjedba na strani: »Pak ste rekli, da ga nebu«; a zatim ponovni sarkastični poziv na pretplatu, koji bijaše namijenjen »Frajlici Agramerici« tadanjoj »Agramer Zeitung«, koja nije Antolekov poziv na pretplatu uvrstila. Time je bila cijela prva stranica ispunjena.

Na drugoj stranici bila je pjesma »Narodna podravska« i humoristična »Molbenica varaždinskih žohara na »Podravskog Ježa«.

Na trećoj stranici bile su razvrstane razne aktuelne dosjetke s klišejem »Mayer i Ježić«.

Četvrtu stranicu ispunio je veliki kliše s' natpisom: U Beču 26. veljače 1862. pretstavljajuć Nijemca u fraku s' cilindrom na glavi, stojeći pred kotlom s' frankfurterima, koje on nuđa dvojici Hrvata, koji mimo prolaze u narodnim surkama. Tekst ispod klišeja glasio je: »Izvolite, gospodo, to su posve svježe, upravo su stigle iz Frankfurta«. — »Hvala vam, mi smo si s' vašim kobasicama tako naš želudac pokvarili, da nam pozli, kad o njima samo što čujemo, a još većma, ako ih vidimo.«

Kao izdavatelj i odgovorni urednik Dragutin Antolek. — Do drugoga broja tog šaljivog lista nije došlo.

Dragutin Antolek-Orešek bi izabran godine 1864. u županijskoj skupštini pristavom žup. kotarskog suda varaždinskog, u kojem je svojstvu službovao do godine 1871.

Godine 1863. adoptirala ga je vlastelinska Ana pl. Orešek, te se je tada pisao Antolek-Orešek. Bio je u javnom i političkom životu u Varaždinu markantna ličnost, opetovano biran narodnim zastupnikom u sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije do godine 1881.

Nakon toga povukao se od javnog života i umro 30. aprila 1883. u Varaždinu. Zakopan je na župnom groblju u jugozapadnom uglu, a na nadgrobnom spomeniku nalazi se po njegovoj odredbi napis: »Tu u kutu — nikome na putu.«

Poldrug kilometra od Beretinca ugledamo lijepi zidani dvor imanje Sv. Ilija, nekad vlasnost obitelji Perko, od kojega je kupio N. Kramer. Ovaj to imanje za nekoliko godina uz doživotnu rentu preda osiguravajućem društvu

»Azienda«, a ovo opeta osiguravajućem društvu »Phönix«, od kojega je kupio 1884. god. ljekarnik Antun Kussi iz Varaždina, oženjen s Natalijom rođ. Halter. Oni su imali dva sina : Aleksandra doktora prava, koji je preuzeo bivši vinogradski posjed obitelji Halter u Varaždin-bregu i Antuna, koji umre kao mladi konjanički časnik. Ovi su više godina na istome odlično i umno gospodarili. Godine 1900. prodao je A. Kussi imanje Ferdi Sladoviću, koji je oženio Mariju Heckenast. Danas uživa vinograde i šume i ostavljeni mu maksimum, dok su ostale oranice i šume agrarnom reformom dane seljacima u zakup. Ovom dobru pripada osmina kolature župe Obrež Sv. Ilija.

Na visokom brijegu povrh župne crkve Sv. Ilije bilo je malo dobro Seketin, koje su god. 1918. od grofice Ane Schmiesing-Kerssenbrock-Korf rođ. barunice Suini kupili supruzi Stjepan i Melanija pl. Belošević, pak otkupivši jednu osminu patronata župe Sv. Ilija 1919. god. rasprodali seljacima, dok je zidani dvor s nešto vinograda kupio Rudolf Putar, bačvarski majstor u Varaždinu.

Od Sv. Ilije 5 kilometara cestom prema Varaždinu vidi se posve novi moderni dvor imanja Jalkovec, koje dobro je mnogo godina posjedovala plemićka obitelj Josijović.

Posljednji vlasnik tog dobra Mirko pl. Josipović bio je čelik značaj i dobar Hrvat, koji je doduše bio za uniju, nu samo za poštenu i ravnopravnu uniju s Madžarima. Kao hrvatski ministar u godinama 1889.—1897. pak prije i nakon toga kao narodni zastupnik grada Varaždina od 1887.—1906. god. — koje godine bio je opet izabran, nu naskoro položio mandat. Na saboru kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i na zajedničkom hrvatsko-ugarskom saboru, opirao se je proti prevrtljivosti, nasiljima i lukavštinama tadanjih madžarskih vlastodržaca, te je zbog toga bio često u zavadi i protimbi i s tadanjim hrvatskim banom grofom Khuen-Hedervaryem. Jedino njegovom zaslugom i mnogogodišnjim ustrajnim radom došlo je god. 1885.—1886. do gradnje zagorske željeznice od Zaprešića do Čakovca, s pobočnom prugom od Zaboka do Krapine, koja je dana 4. septembra 1886. god. predana prometu.

U ministarskim sjednicama, dok je bio hrvatski ministar, redale su se oštre zadjevice među Josipovićem i madžarskim ministrima. Ne mogavši si inače pomoći, pograbio je jednom tadanjeg madžarskog ministra pravosuđa Szilagya za bradu, jer mu je taj pravio najviše smutnja i rekao mu: »Ta ti si kurjak, a ne muž zakona. Ja ću izravno još danas otići kralju i demisionirati, jer ne mogu dopustiti, da se zajednički državni sabor miješa u autonomni djelokrug kraljevina Hrvatske i Slavonije«. Madžarski ministri namjeravali su naime tada, da zajednički ugarsko-hrvatski sabor stvori zakon o otkupu regalnog prava točenja, koji bi zakon u tom slučaju provodili u Hrvatskoj i Slavoniji činovnici t. zv. zajedničkih financijalnih oblasti u ime države, a zbog toga bi sudac i stranka, koja regalna prava otkupljuje, bio državni erar, naime ugarsko ministarstvo financija. Zastupao je i energičnim držanjem prodro, da su madžarski ministri morali popustiti. Tim povodom je sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije g. 1889. stvorio sličan autonomni zakon, koji su provele hrvatske upravne oblasti, naime kr. županijske oblasti, županijski upravni odbori i kr. hrv. slav. dalm. zem. vlada. Time je hrvatskim gradovima, općinama i regalistima spasio mnoge milijune kruna — za onda veliki novac.

Mirko Josipović u svom zvanju kao hrvatski ministar upoznavši podrobno Madžare, zazirao je od njihova šovinističkog nastojanja, što više, jer su htjeli suziti zakonom zajamčenu autonomiju kraljevina Hrvatske i Slavonije. Često se je za vrijeme zasjedanja hrvatskog sabora običavao sastajati s neumrlim Dr. Ante Starčevićem, kojeg je štovao kao hrvatskog rodoljuba, te bi s njime raspravljao dnevna politička pitanja. Prigodom politiziranja kazao je jednom Dr. Ante Starčević Mirku Josipoviću: »Exellencija, mi bi se mogli i sporazumjeti, nu među nama je zapreka, što vi vjerujete Madžarom, a ja upravo ništa.« Josipović mu odvratio: »Dragi doktore i ja im danas veoma malo vjerujem.«

Za desetgodišnje razdoblje od 1900.—1910. god. imala se je obnoviti financijalna nagoda među kraljevinama Hrvatskom i Slavonijom i Ugarskom, u koju su svrhu izabrala zakonodavna tijela ugarski sabor i sabor kraljevina Dal-

macije, Hrvatske i Slavonije regnikolarne deputacije. U tadanjoj regnikolarnoj reputaciji kraljevina Hrvatske i Slavonije tražio je M. Josipović kao član u jednoj od prvih zajedničkih sednica regnikolarnih deputacija, nakon što su pismeni nunciji izmijenjeni, za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju bezuvjetno samostalne financije.

Svi članovi madžarske regnikolarne deputacije bili su konsternirani tim Josipovićevim stanovištem, te je došlo do opetovanih oštrih sukoba. Vidjevši Josipović, da ne može svojim predlogom kod madžarske regnikolarne deputacije reusirati, a od svog stanovišta ne htjede ni za živu glavu odustati, istupio je 1903. god. sa članovima Rudolfom grofom Erdödyem i Markom grofom Bombelles ml. iz hrvatske regnikolarne deputacije. Tim svojim držanjem svakako je mnogo doprineo, da su članovi madžarske regnikolarne deputacije u mnogom znatno popustili zahtjevima hrvatske deputacije, pak je zbog toga za ondašnje prilike i odnošaje posve povoljna financijalna nagoda mjeseca juna 1904. god. po obim regnikolarnim deputacijama načelno utanačena, koju su prihvatili madžarski i hrvatski sabor. Za istu nagodu glasovao je primjerice i uvaženi član hrvatske regnikolarne deputacije opće visoko cinjenjeni patriota narodni zastupnik i odlični sveučilištni profesor Dr. Fran Vrbanić.

Još jednu karakterističnu epizodu za ondašnje prilike pripovjedao mi je Mirko Josipović iz svog zastupničkog rada na zajedničkom hrv. ugarskom saboru.

Kao što je poznato tražili su Madžari od 1893. god., da se i kod tadanje zajedničke ces. i kr. vojske uvede za područje kraljevine Ugarske kao službeni madžarski jezik, nu na taj zahtjev nijesu htjeli u svojoj gluposti nikako pristati bečki mjerodavni vojnički krugovi. To je izazvalo u madžarskom saboru, poznatu opstrukciju, koja je trajala preko deset godina. Napokon zaključi ugarsko-hrvatski sabor podnijeti izravno kralju shodnu pretstavku, u kojoj će obrazložiti svoje narodno stanovište. U tu svrhu izabra sabor odbor devetorice zastupnika, u kojem bijaše osam Madžara, a od strane Hrvatske Mirko Josipović. Kad je odbor tekst ove pretstavke raspravljao, tražio je M. Josipović, da se u tu pretstavku bezuvjetno uvrsti pasus, da će se u slučaju uvaženja ove pretstavke u području Kraljevine Hrvatske i Slavonije naime tadanjem 13. vojnom zboru uvesti isključivo hrvatski službeni jezik kod zajedničke vojske. Madžarski članovi odbora kazali su doduše, da se to samo po sebi razumije, i da će se to naredbenim putem još ustanoviti. Poznavajući M. Josipović Madžare nije im povjerovao i kategorički zahtijevao, da se to temeljem §§ 55. i 56. zak. čl. I. od god. 1868. naime hrvatsko-ugarske nagode, mora uvrstiti. Nakon oduljeg cenkanja popustiše madžarski članovi odbora kao i predsjedatelj istog, Albert grof Apponyi. To bijaše jedne subote 1904. godine. Predsjedatelj ureče konačnu sjednicu istog odbora, dok će naime bilježnik izraditi konačni sadržaj ove ominozne predstavke odbora za slijedeći četvrtak.

Mirko Josipović imao je neodgodiva posla na svom dobru u Jalkovcu, pak se stoga oprosti s Apponyiem, koji mu svečano obeća kod rastanka: »Nemaj brige, tvojoj će želji glede područja kraljevine Hrvatske i Slavonije biti točno udovoljeno.«

Međutim Josipović poznavajući nepouzdanost grofa Apponyia, odveze se ipak — svršivši svoj posao — buduće srijede na večer u Budimpeštu. Krene od kolodvora izravno u sabornicu u sobu rečnog odbora, u kojoj je već izvjestitelj sakupljenim članovima čitao sadržaj predstavke na kralja. Josipović sjedne odmah — da ne bi smetao — na obližnji stolac do vratiju nu tako, da ga Apponyi, koji je sjedio u naslonjaču, s leđima od vratiju, nije mogao opaziti. Mirko Josipović slušao je pozorno. Izvjestitelj svrši čitanjem saborske predstavke, nu o njegovom zahtjevu odnosno o kraljevinama Hrvatske i Slavonije niti spomena.

Predsjedatelj Apponyi upita, da li su gospoda sa tako sastavljenom predstavkom sporazumni ili želi li tko još govoriti. Svi su šutili, a Josipović otiđe razljućen do naslonjača predsjedatelja, pograbi obim rukama iza visokog naslona Apponyia za oba oka, pak mu glavu pritisne čvrsto na naslonjač. Svi članovi odbora gledali su podsmijevajući se znatiželjno, kako će se ova affaira svršiti. Ovakovu okrutnu šalu smio si je tada priuštiti jedini M. Josipović.

Apponyi se je naravno opirao, lomatao rukama i nogama, užasno psovao, nu nije si mogao radi visokog naslona kožnatog fotelja pomoći. Nakon nekoliko časova pusti Josipović Apponyievu glavu. Sad skoči Apponyi silno uzrujan od fotelja te opazi pred sobom Josipovića — tableau. Apponyi reče srdito: »To nije nikakova dosjetka«, a Josipović mu odvrati: »To doduše nije dosjetka, nu kakav naziv zaslužuje muž, koji ne drži zadanu poštenu riječ, srami se zbog Tvog himbenog postupka! Ta slutio sam ja, s kakvim političkim kavalirom imam posla, jer da se nisam slučajno danas povratio među vas, izostao bi iz predstavke moj zahtjev glede kraljevine Hrvatske i Slavonije«. Apponyi tarući si oči ispriča se, a želji M. Josipovića bude udovoljeno.

Mirko pl. Josipović bio je oženjen s Vilmom rođenom Sajler. Ovi supruzi imali su četiri sina: Gejzu, Belu, Ljudevita doktora medicine i podpredsjednika Prve hrvatske štedionice u Zagrebu i Žigu, konjaničkog časnika te kćer Sidoniju udatu pl. Boroviczeny.

Nakon smrti M. pl. Josipovića 1910. god. kupio je veći dio tog dobra 1911. god. Stjepan pl. Leitner od Varaždinbrega, oženjen s Marijom rođ. Bonn, od kojih potiče sin Dr. Alfred i kći Anina. Stjepan Leitner dao je starinsku kuriju, nad kojom se nalazio granarium, do temelja porušiti, te sagraditi lijepi prostrani dvor, pak uveo maleno ali uzorno gospodarstvo. Ostala zemljišta rasprodana su seljacima. Ovom dobru pripada također osmina kolature župe Obrež Sv. Ilija.

Tom prilikom ne mogu propustiti a da ne spomenem i oca Stjepana Leitnera, sada već pokojnog Vjekoslava Leitnera, koji je u Varaždinu na kraju Fabijanske ulice imao posjed (poznat u Varaždinu pod imenom Leitnerov marof), na kojem je Vjekoslav Leitner uveo u svakom pogledu uzorno gospodarstvo. Spominjem ga ponajviše zato, što je osim toga 1856. god. osnovao u Varaždinu i tečajem decenija vodio najveću veletrgovinu željeza na cijelom Balkanu, te je svojom robom opskrbljivao većinu trgovaca ne samo u Hrvatskoj i Slavoniji, već također u Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori, Južnoj Ugarskoj, Štajerskoj i Srbiji. Svojom koncilijantnom točnošću i ispravnošću, pribavio si je nesamo veliki broj kupaca, daleko preko granica svoje domovine, već osigurao svom imenu neograničeno povjerenje i štovanje u trgovačkim krugovima slavenskog juga. Danas je vlasnik veletrgovine »Vjekoslav Leitner« njegov sin Stjepan pl. Leitner, vlastelin u Jalkovcu.

Nedaleko od Jalkovca jedva kilometar istočno dolazi se u mjesto Biškupec, sada sjedište upravne općine, u kojem se nalazi lijepa trorazredna pučka škola i u kojem je zidani jednokatni dvor s novim prostranim 1917. sazidanim gosodarskim zgradama vlastelinstva B i š k u p e c, koje je odvajkada spadalo u vlasnost biskupije, odnosno od 1853. godine nadbiskupije zagrebačke.

Kako imena većine župa i sela oko Varaždina svršavaju na nastavak »ec« kao: Bartolovec, Knjeginec, Vidovec, Petrijanec pak sela: Beletinec, Beretinec, Budislavec, Cargovec, Črnec, Domitrovec, Gojanec, Krkanec, Ledinec, Nedeljanec, Papinec, Sračinec, Šemovec, Šijanec, Štefanec, Trnovec, i t. d., tako je narod i ovo biskupsko dobro, jer su posjednici istog bili biskupi zagrebački — prozvao »B i š k u p e c«. Kasnije su župa i porezna općina primile ime od vlastelinstva.

Sigurno je neki zagrebački biskup osnovao u mjestu Biškupec župu, dao sagraditi lijepu župnu crkvu na čast Uzašašća Blažene Djevice Marije koju je 1640. godine blagoslovio zagrebački biskup Benedikt Vinković i zidani župni dom, pak su također jedino zagrebački biskupi odnosno nadbiskupi vazda izvršivali patronatsko pravo ove župe.

Agrarnom reformom predano je 1920. godine 600 jutara oranica i livada s usjevima i košnjom sijena ovog vlastelinstva — do posve neznatnog t. zv. maximuma od 24 jutra — seljacima u zakup.

Godine 1925. dao je sadanji zagrebački nadbiskup Dr. Antun Bauer kao kolator župnu crkvu s temelja popraviti i podignuti oko crkve novu doličnu ogradu.

Od Varaždina istočno 10 kilometara prostire se veće vlastelinstvo J a l ž a b e t s majurom Š t e f a n e c, kojem je spadalo i dobro S z. M a r t o n u Zaladskoj županiji

nekad vlasnost Miroslava pl. Bedekovića-Komorskog. Ovo je dobro posjedovala nekoć obitelj Bakich de Lak, od koje je prešlo na Bedekoviće.

Iza smrti Miroslava Bedekovića preuzela je Jalžabet njegova kći Marija udata za generala topničtva Emila baruna Kuševića od Samobora, koji bijaše posljednji kancelar postojale do 1867. god. hrvatske dvorske kancelarije u Beču, a majur Štefanec i dobro Sz. Marton sin Koloman Bedeković-Komorski, bivši 1871.—72. god. hrvatski ban te od god. 1874.—89. hrvatski ministar. Pošto je Koloman Bedeković umro 1889. kao neženja, to je njegov dio do smrti uživala sestra mu Marija barunica Kušević, a dobro Jalžabet prepustila nekoliko godina svom sinu Ivi, a zatim svom unuku Emilu barunu Kuševiću. Supruzi Kušević imali su sina Ivu i kćer Emu udatu pl. Rayman, pak je nakon smrti Marije Kušević dobro Jalžabet preuzeo u vlasnost njezin unuk Emil barun Kušević i polovicu majura Štefanec.

Druga polovica Štefanca pripadala je njegovoj sestri Nataliji, udatoj za Kamila barun Jordis-Lohausen, nu zato je cijelo dobro Vidovec po majci Nataliji rođ. pl. Bužan baštinila samo kći Natalija. Dobro Sz. Marton u Ugarskoj dobila su djeca Eme pl. Rayman sin Miroslav i kći Olga udata pl. Zerboni di Sposetti.

Agrarnom reformom predane su sve oranice i livade koli dobra Jalžabet toli majura Štefanec u zakup seljacima. Od dobra Jalžabet i polovice Štefanca uživa danas udova Emila Kuševića, Marta rođ. Langé samo vinograde i šume kao i nasljednici Natalije barunice Jordis od druge polovice majura Štefanec.

Dobru Jalžabet priznata je u popisu od 1767. godine potentia jurae gladii s opaskom »Domine Backichianae consoritis«. Istom dobru pripada kolatura župe Suhodol ili Jalžabet.

V. KOTAR ILI SREZ LUDBREG.

Pet kilometara dalje istočno leži dobro Vrbanovec, koje pripada obitelji baruna Rauch od Nyeka, a tri kilometra dalje prostire se vlastelinstvo Martijanec.

TRGOVIŠTE LUDBREG

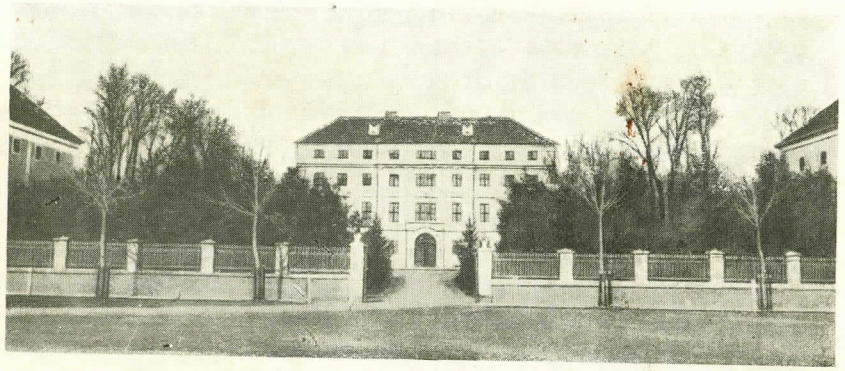

GRAD LUDBREG

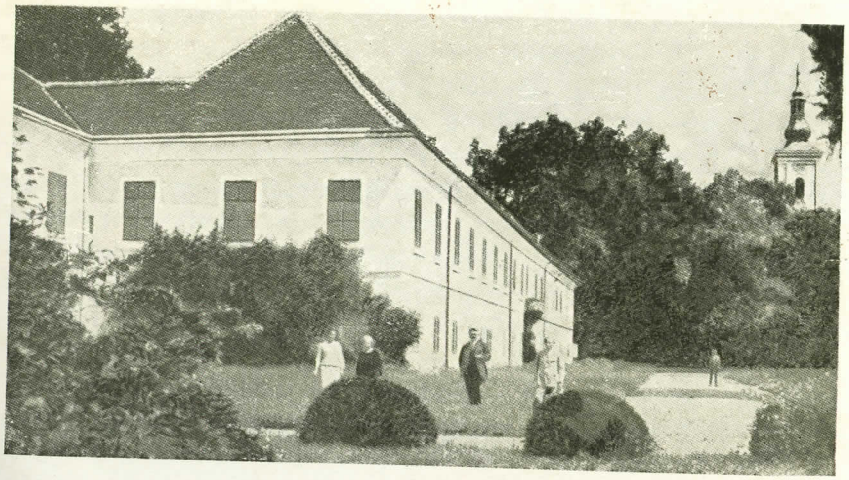

DVOR VELIKI BUKOVEC

Isto je nekad bilo vlasnost grofova Pattačić od Zajezde. Posljednji muški potomak ove porodice Bartol grof Pattačić umro je 3. aprila 1817. u Martijancu, pak je isto dao odmah okupirati general Pavao str. barun Rauch vlastelin u Lužnici kraj Brdovca. Naskoro iza smrti Bartola grofa Pattačića došao je u Martijanec fiscus regius te htio sekvestrirati dobro u ime države. Toj predaji opro se energično upravitelj baruna Raucha Jožef Forko, te s oboružanim svojim slugama i kmetovima protjerao tog fiscusa. Tri dana iza toga došao je Pavao str. Rauch i uzeo u posjed Martijanec, pa isto spojio sa svojim dobrom Vrbanovec. Zbog toga je nastala parnica među državnom komorom i Rauchom, koja se svrši tako, da je barun Rauch morao platiti državi 31.000 srebrnih forinti u ime kupovnine za Martijanec.

Poslije smrti Pavla str. Raucha naslijedio je dobro Martijanec-Vrbanovec njegov mlađi sin Đuro barun Rauch, poštenjak u pravom smislu riječi, čovjek golubinje ćudi, opće visoko štovan, koji je nadogradio prvi kat na zidani veliki dvor u Martijancu. Bio je neženja te mnogo godina na istom gospodario, a nekoliko godina prije smrti predao cijelo dobro uz doživotnu rentu svom nećaku Dr. Gejzi-Viktoru, starijem sinu svog brata Levina baruna Raucha, bivšeg hrvatskog bana od 1867.—1871. god. Kad je Levin barun Rauch 1890. godine umro u Lužnici, preuzeo je vlastelinsko Martijanec-Vrbanovec njegov mlađi sin Pavao, oženjen 1888. god. s Rozinom pl. Baechle.

Iz ovog braka rodio se sin Pavao, koji umre 1916. god., a k njegovoj jedinici kćeri Jelisavi priženio se je 1916. god. Dr. Vuk pl. Vuchetich Brinjski. Pavao barun Rauch, bivši hrvatski ban 1908.—1910. god. predao je 1919. god. dobro Martijanec-Vrbanovec svojoj kćeri Jelisavi i zetu Dr. Vuku pl. Vuchetichu uz stanovitu rentu, te se preselio u Hrvatsko Primorje. Supruzi pl. Vuchetich sagradili su 1921. god. u Martijancu veliki mlin i pilanu na električni i vodeni pogon. Supruzi Vuchetich imadu četvero djece: Jelku, Pavla, Huberta i Mariju. Sadanji vlasnici uživaju vinograde i šume i agrarnom reformom ostavljeni im maksimum, ostale oranice i livade predane su u zakup seljacima. Ovom dobru pripada patronat župe Martijanec.

Tri kilometra od Martijanca kroz selo Križovljan južno vodi dva kilometra općinska cesta do postojalog velikog ponajviše šumskog vlastelinstva Slanje, koje je 1850. god. posredovanjem Čazmanskog kaptola od nekog Ernušta kupio bio Pavao-Hektor grof Beroldingen za svog sina Pavla.

Dobro Slanje s lijepim dvorom i velikim parkom kupio je od Pavla grofa Beroldingena 1887. god. Stjepan pl. Daubachy od Dolja, koji ga 1895. godine proda Karlu grofu Lambertu iz Francuske. Taj novi vlastelin je po svom upravitelju Ivanu Lösewitzu, — svojedobno časniku vojske pape Pia IX. — upravo forsirao s raznim industrijama.

Dao je sagraditi do 5 kilometara šumske željeznice, osnovao tvornicu savijenog pokućstva, tvornicu škroba, paromlin, tvornicu celulose i t. d. Nu kako su sva ta industrijalna poduzeća veoma nespretno vođena, te stoga bila pasivna, to je grof Lambert imanje 1910. godine prodao nekom Spitzeru i Pristeru, koji su ga rasparcelirali seljacima, a lijepi dvor s tornjem bude porušen.

Sedam kilometara dalje istočno prostire se veliko vlastelinstvo Ludbreg, gdje je bilo nekad znatnije rimsko taborište zvano Castra Jovia, kako to razne rimske iskopine, koje se u mjestu Ludbregu još danas iskapaju, dokazuju.

Dobro Ludbreg bilo je početkom XVII. vijeka vlasnost Turoczijevih, a kasnije je prešlo na knezove Batthyany-Strattman. Veliki zidani dvokatni dvor u četverokutu stoji u trgovištu Ludbreg uz Bednju. Posljednji posjednik tog nekad fideikomisarnog dobra od knezova Batthyany-Strattman bio je Edmund knez Batthyany, koji umre 28. oktobra 1915. Dozvolom kralja prošla su fideikomisarna dobra knezova Batthyany na drugu lozu, koja time dobiva predikat »Strattman«. Naslijedio ga i preuzeo vlestelinstvo Ludbreg Dr. med. Ladislav knez Batthyany Strattman, koji ga proda 1923. god. tvrdci »Braća Berger« u Zagrebu, koji rasprodaju livade i oranice seljacima.

U Ludbregu je stara župna crkva sa cinkturom, u kojoj se prve dane mjeseca septembra svake godine održavaju znamenita proštenja u počast Sv. Krvi, koja se čuva u posebnoj »Theke« — malenoj staklenoj posudi — uloženoj u veoma skupocijenoj monstranciji, darovanoj 1712. god. od Eleonore grofice Scholler-Strattman u tabernakulu. U trgovištu Ludbreg je sjedište kotarske odnosno sreske oblasti, kotarskog suda, općinskog poglavarstva, kr. pošt. ureda. Imade lijepu novo sagrađenu četverorazrednu pučku školu, napredno dobrovoljno vatrogasno društvo s gasilanom, hram izraelitičke bogoštovne općine, dva novčana zavoda i ljekarnu. Dobru Ludbreg pripada patronat župe Ludbreg i Sv. Gjurgj.

Od Ludbrega pet kilometara istočno bilo je malo, ali veoma unosno dobro Dubovica, nekad Josipe pl. Žbull, koja se je udala za Ladislava pl. Kukuljevića Sakcinskog. I ovo dobro naslijedio je Božidar pl. Kukuljević-Sakcinski 1896. god., te ga naskoro prodao Toplaku iz Koprivnice.

Pet kilometara dalje istočno prostire se lijepo vlastelinstvo Veliki Bukovec s majurima Mali Bukovec, Molve, Marindvor i Lizindvor, vlasnost III. loze grofova Drašković Trakošćanskih s velikim krasnim zidanim dvorom, kojem je danas vlasnik Pavao grof Drašković, nu koji uživa samo t. zv. maksimum, vinograde i šume, a sve ostale kulture dane su u zakup seljacima agrarnom reformom. Pavao grof Drašković oženio se je 1920. god. s Elizom starogrofinjom Salm-Reiferscheid-Raitz, te imadu tri sina: Pavla, Karla i Aleksandra.

U krasno uzgojenoj i veoma čuvanoj šumi zvanoj »Križančija« sagrađena je kapela, ispod koje se nalazi obiteljska grobnica ove loze grofova Drašković. Ovo dobro izvršuje patronat župe Veliki Vukovec.

Pet kilometara dalje istočno uz Dravu nasuprot mjestu Legrad u Međimurju bilo je dobro Veliki Otok, koje je od plemića Szombor udajom njegove kćeri Paule za Roberta grofa Orssicha 1862. prešlo na grofove Orssich, koji su ga posjedovali do 1904. god. te sasvim rasprodali seljacima.

Od trgovišta Ludbreg 10 kilometara jugo-istočno cestom prema Koprivnici je sjedište nekad velikog vlastelinstva Rasinja. Ovom vlastelinstvu spadali su majuri: Kuzminec, Prkos, Gorica, Imbriovec,

Ferdinadovdvor, Gjelekovec, Grbaševec, Ludmilindvor i Gizelindvor, pak je bilo gotovo najveće vlastelinstvo opstojale županije križevačke odnosno varaždinske do 1895. god.

Od starog grada Rasinje sačuvan je samo jedan toranj, koji je sada iznajmljen za ured općinskom poglavarstvu. Rasinja je prastaro mjesto, koje se spominje već u XII. vijeku. Vlastelinstvo Rasinja mijenjalo je razne gospodare, dok ga nijesu stekli plemići Inkey de Pallin.

Petar pl. Inkey kupio je 1630. god. šumu Dubrava u Međimurju, zemljišta oko Kotoribe i grad Legrad. Njegov sin Franjo bio je 1681. god. kapetan (Capetaneus) ili zapovjednik grada Legrada i vojvoda od Kotoribe. Isti kupio je Koprivnički Ivanec, oženio je Doroteju Horvath od Zalabera. Iz ovoga braka rodi se sin Ivan također kapetan grada Legrada i vojvoda od Kotoribe, koji je kupio Imbriovec, oženjen s Marijom Szegedy de Mez-szeged. Njihov sin Franjo kapetan u Legradu i vojvoda od Kotoribe pao je 1719. god. u bici kod Vezekeny-a.

Njegova dobra naslijedi brat mu Baltazar 1726. god. — 1792. god. veliki župan zaladski, vlasnik velikog vlastelinstva Pallin, kupio je 1746. godine imanje Rasinju i dobro Gorica. Oženjen bijaše sa Julijanom Nagy od Zalapataka.

Njegov sin Mirko (1757.—1813. god.) naslijedio je imanja u Hrvatskoj, bio je najprije oženjen s Franjicom Jeszenovski od Jeszenova, a zatim s Antonijom groficom Szecsen od Temerina.

Sva hrvatska dobra ove obitelji preuzima nakon očeve smrti sin Mirko (1787.—1848. god.) oženjen s Jozefinom Kiss od Nemeskera, koji proda trećinu svog vlastelinstva Valpovo u Slavoniji barunu Hilleprand-Prandau-u. Isti bio je kralj. povjerenik za isušenje lonjskog polja, suosnovatelj i propagator hrvatskog kazališta u Zagrebu.

Njegovo veliko vlastelinstvo Rasinja naslijedi njegov sin Ferdinand (1829.—1890. godine) koji je bio podžupan županije križevačke, oženjen 1858. godine sa Ludmilom groficom Deym od Striteža, kupio je dobro Kuzminec, pak mu je 1875. god. podijeljeno barunstvo. Iz ovoga braka rodile su se tri kćeri Ferdinandina udata za grofa Rüdta

od Collenberga, Gabrijela i Ljudmila te sin Mirko. Ovo je dobro preuzeo sin Mirko rođen 1876., koji je bio poslanički tajnik i začasni vitez suverenog malteškog reda, a koji je oženio 1924. god. Franjicu Butera Vicentini. Oni imadu kćer Ludmilu rođenu 1925. i sina Mirka rođenog 1926.

Vlastelinski dvor bio je prizemna zgrada, kojoj je Ferdinand Inkey dao prizidati lijepi jednokatni dvorac.

Majuri tog vlastelinstva Imbrindvor, Ferdinandovdvor, Ludmilindvor, Gilezindvor, Gjelekovec, Prkos, Korica i Grbaševec rasprodani su područnim seljacima postepeno jur prije 25 godina. Ovo vlastelinstvo podržavalo je mnogo godina veoma uspjelu ergelu na majurima Gorica i Ludmilindvor.

Danas uživa sadanji vlasnik od neznatnog ostatka tog vlastelinstva vinograde, nešto šuma te maksimum, a ostale oranice i livade predane su u zakup seljacima putem agrarne reforme.

Dobru Rasinja pripada patronatsko pravo župe Rasinja i Kuzminec.

Konačno je još u kotaru ludbreškom dobro Imbriovec, vlasnost Dra. Vladimira Gjurgjevića, koje je cijelo agrarnom reformom dano seljacima u zakup. Ovo dobro izvršuje patronatsko pravo župe Imbriovec.

VI. KOTAR NOVI MAROF.

U kotaru ili srezu Novimarof bilo je neposredno kraj međe kotara Sv. Ivanskog županije zagrebačke vlastelinstvo Bisag s majurima Butkovec i Tomaševec i sa starim gradom, uz koji je sredinom vlastelinskog parka proticala rijeka Lonja.

Najstariji vlasnici Bisaga bili su Bisaški. Podban Đuro Bisaški posjedovao ga je 1445. god. Nakon izumrća ove obitelji prešlo je na Kaštelanoviće. Kasnije posjedovali su dijelove vlastelinstva Bisaškog Ratkajevci, Zemčejevci, Bradači, Gereczi, Petheövci, Gottali, Pattačići i Keglevići.

Neko vrijeme oko god. 1620. posjedovao je Bisag Juraj Zrinjski, a u novije vrijeme prešao je na grofove Drašković Trakonšćanske loze II., Karla grofa Draškovića, kojeg je

naslijedio sin mu Josip. Sada je cijelo vlastelinstvo posve rasparcelirano seljacima, a stari grad djelomice porušen. Ovomu je dobru pripadao patronat župe Bisag.

Od Bisaga istočno 5 kilometara tik uz državnu cestu bilo je dobro Breznica Tite pl. Ožegovića-Barlabaševačkog, koji je kupio početkom osamdesetih godina XIX. vijeka u neposrednoj blizini zakladno dobro Hum, nekad vlasnost Eduarda baruna Jellačića Bužinskog, pak je time složio lijepo imanje. Od Tite Ožegovića naslijedio je ovo dobro njegov sin Artur, koji je više godina tamo gospodario, sagradio lijepe gospodarske zgrade, a zatim dobro rasparcelirao seljacima. Danas je u bivšoj vlastelinskoj zgradi pučka škola, a nešto obližnjeg zemljišta i zgrade kupio je Franjo Margetić, posjednik u Breznici.

Kao što spomenuh uz Ožegovićevu Breznicu bilo je na brijegu dobro Hum sa starinskim dvorom, nekad vlasnost Eduarda baruna Jellačića-Bužinskog, koji je kratko vrijeme opravljao čast kancelara postojale do 1867. godine hrvatske dvorske kancelarije u Beču.

Eduard barun Jellačić umro je 1870. god. kao neženja, a kako je bio štediša, ostavio je za tadanje prilike lijepi imetak. Svojom patriotičnom oporukom ostavio je svoje kuće i gradilišta u Ilici i Preradovićevoj ulici u Zagrebu, gdje su sagrađene palače Prve hrvatske štedionice i Hrvatske eskomptne banke, zakladi za gradnju hrvatskog zemaljskog kazališta u Zagrebu. Ove su nekretnine prodane 1891. god. za preko 700.000 Kruna. Tim zapisom je Eduard barun Jellačić znatno pospješio gradnju dostojnog doma hrvatskoj Thaliji, koji je svečano otvoren 1895. godine.

Eduard barun Jellačić posjedovao je i dobro Rugvica kraj Save u županiji zagrebačkoj te odredio oporučno, da se prodajom dobara Hum i Rugvica osnuje štipendijalna zaklada za mladiće obitelji plemića Jellačić, a posebna zaklada za potporu bivših podanika rečenih njegovih dobara. Nadalje je osnovao zakladu za uzdržavanje župne crkve Hum Sv. Martin kao i zakladu, a od kamata neka se siromašnim župljanima, koji će prisustvovati zadušnicama u župnoj crkvi na dan njegove smrti razdijele potpore po župniku.

Kako nije naredbom svoje posljednje volje imenovao baštinika, već odredio sve same legate, a ne znajući ni sam, koliko će ukupno iznositi preostatak njegove ostavine, dodao je konačno u svom kodicilu, neka se eventualni višak razdijeli među siromake. Pošto je taj višak nakon podmirenja sviju legata iznosio za onda glavnicu od više stotina tisuća forinti, to svakako ne bi bilo prema intencijama i nazorima oporučitelja, koji je cijeli svoj vijek veoma kromno živio i štedio, da se ova svota razdijeli među brezničke i rugvičke siromake, pa je na predlog kr. hrv. slav. dalm. zem. vlade u Zagrebu dopustila Kruna, da je preostala glavnica upotrebljena za ustrojenje kr. zem. sirotišta na Josipovcu u Zagrebu.

Od Breznice 10 kilometara dolazimo u Novi Marof, gdje je bilo nekad sjedište velikog poivjerbinskog vlastelinstva Greben-Novi Marof s majurima Breznica, Grana, Ključ, Jakopovec, Podevčevo, Vidovec i Zamlaka.

Grebengrad nad Kamenom Goricom spominje se već god. 1209. u listini kralja Andrije II. Sve do god. 1445. ostali su gospodari ovog grada potomci Gordunovi, kad ga osvoji Ivan Vitovec, vojvoda knezova Celjskih, te ga preda svojim sinovima. Neko je vrijeme bio u rukama Ivana Korvina. Pošto je Franjo Baćan bio pristaša Bethlenov, zauzeo je Greben po nalogu kraljevu ban Nikola Frankopan. Kasnije si prisvojiše grad ipak natrag Baćani, od kojih je ženidbom prešao u posjed grofova Erdödy.

Greben grad je već 1710. pod požarom krovišta postao ruševina. Grofovi Erdödy sagradiše si ponajprije novi majur (marof) u plodnoj ravnici nedaleko rijeke Bednje, a kasnije tek na brežuljku uz rečeni majur, lijepi jednokatni vlastelinski dvor u četverokutu, koji zadrži ime Novi Marof, nu leži u poreznoj općini Krč.

Vlastelinstvo Greben-Novimarof pripalo je drugom plemenu grofova Erdödy, koje utemeljitelj bijaše 1776. god. preminuli Ljudevit grof Erdödy, brat grofa Ladislava djeda Kajetana Erdödy, vlastelina u Gornjem Zagorju. Ljudevitov sin Đuro imao je tri sina: Stjepana i Ljudevita, koji su

dobili imanja u Ugarskoj i Karla, koji je preuzeo dobra Novi Marof i Jasku s majurima u Hrvatskoj.

Karlo, koji je umro 1864. god. u Novom Marofu, bijaše oženjen s Julijom groficom Kolowrat-Krakowsky. Imali su dva sina: Rudolfa, oženjenog s Luizom obudovjelom groficom Schlippenbach rođ. pl. Drasche od Wartinberga, od kojih potiče jedinac sin Rudolf. Drugi je sin bio Stjepan, koji je preuzeo vlastelinstvo Jaska, gdje je kao neženja živio mnogo godina i 1924. tamo umro. Dvije kćeri Valeriju, udatu za Artura kneza Odesclchia i Juliju, udatu za grofa Ivana Draškovića, bivšeg vlasnika grada i imanja Trakošćan.

Supruga Luisa Rudolfa grofa Erdödya bila je odlična i velika dobrotvorka seljaka onog kraja. Nesamo, da je svake godine obilato nadarivala siromašniju školsku mladež opće pučke škole u Mađarevu i Remetincu obućom i odijelom, već je tečajem zimskih mjeseci postojala posebna kuhinhinja, u kojoj se je na njezin račun danomice priređivala topla hrana za školsku mladež u Mađarevu. Na raskršću državne i kotarske ceste, koja vodi prema Ljubeščici, osnovala je 1885. god. i kroz decenija sama uzdržavala propisno uređenu bolnicu s 20 kreveta i ambulatorij, u kojoj su uz besplatnu opskrbu i sve ljekarije liječeni seljaci obojeg spola i djeca onog kraja po vlastelinskom odnosno kr. kotarskom liječniku, a u kojoj su vršile uzorno bolničarsku službu milosrdnice reda Sv. Križa provincije Hrvatske u Đakovu.

U vlastelinskim šumama među Velikom i Malom Pakom bio je posve ograđeni zverinjak, u kojem su se uzgajali jeleni, srne, lanjci, mufloni i ina korisna divljač. God. 1918. razvališe većinom strani seljaci ograde, pak poubijaše divljač u koliko se nije razbjegla, jer je pučanstvu posve krivo proglašivano, da je zakon o lovu dokinut i da svatko može ubijati korisnu divljač, gdje hoće.

S razloga, što su agrarnom reformom vlastelinstva Greben-Novimarof skoro sve livade i oranice predane seljacima u zakup, a ostavljen neznatni maximum od 130 jutara, vinogradi i šume, to je Rudolf grof Erdödy postepeno rasprodao najprije majure Jakopovec i Zamlaču, a zatim 1923. god. cijelo vlastelinstvo Greben-Novimarof prodao postojaloj »Centralnoj banci za trgovinu, obrt i industriju«

STARI GRAD RASINJA

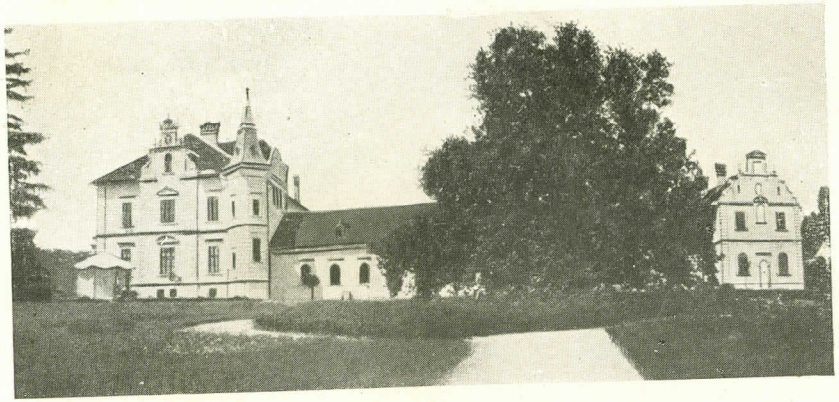

DVOR RASINJA

GRAD NOVIMAROF

VARAŽDINSKE-TOPLICE

d. d. i »Hrvatskoj Eskomptnoj banki« d. d. Ovi su novčani zavodi sve zemlje rasprodali seljacima, a krasne šume posjekli.

Bivši vlastelinski dvor Novom Marofu kupljen je za »Zemaljsko liječilište za slabunjavu djecu« dok se je Rudolf grof Erdödy s obitelju iselio iz Hrvatske.

Od Novog Marofa 6 kilometara udaljeno, vidimo na malenom brežuljku župnu crkvu Ljubeščica, a skoro u neposrednoj blizini pred crkvom bio je nekad lijepi dvorac s tornjem istoimenog, većinom šumskog dobra, koje je spadalo k velikom vlastelinstvu Kalnik grofova Pattačić.

Seljaci iz Ljubeščice — gdje se godimice održavaju 13 opće poznatih dobro posjećivanih sajmova — pripovijedaju, da je u Ljubeščicu običavala za vrijeme lova dolaziti neka grofica Pattačić, koja bi tada stanovala u lovačkom dvorcu. Kasnije je kupom prešlo u posjed Šimuna grofa Domaniczky, a od kojeg ga je naslijedila 1863. god. supruga mu Natalija rođena pl. Pasztory. Ova se je 1866. god. udala za Pavla grofa Beroldingena. Ovi supruzi su imali četiri sina: Pavla ,koji je umro kao mladić, Žigu, koji je potpukovnik u m. oženjen s Ivanom pl. Wildauer, Ervina, koji je umro kao domobranski satnik, a bio oženjen s Marijom pl. Varady iz Križovljana i Ivana artl. kapetana u m. oženjen s Adrienom pl. Rarrel.

Dobro Ljubešćicu preuzeo je najmlađi sin Ivo, nekoliko godina tamo gospodario te 1916. god. prodao Štefaniji Rayman, koja ga naskoro dalje proda Stjepanu Mihunu, koji je zemljišta rasparcelirao seljacima, kod je dvora 1918. god. po seljacima skoro posve razoren.

Od Novogmarofa preko velike Pake u ravnici odmah s desne strane od raskršća bilo je dobro Sudovec s prizemnim dvorom, nekad vlasnost Ivana pl. Zidarića od Sudovca oženjenog s Katarinom rođ. pl. Demetörfy, koji bijaše nakon listopadske diplome 1860. god. nekoliko godina hrvatski podban. Ostavio je dvije kćeri: Maričon, udatu za Ljudevita pl. Markovića i Olgu. Sada gospodari na tom dobru udova Ljudevita Markovića sa sinom si Rudolfom.

Od Sudovca cestom prema Visokom zapadno bilo je

dobro Čanjevo, nekad Nikole pl. Bogdana, koje je već prije mnogo godina rasprodano seljacima.

Vozeći se od Sudovca dalje istočno prema Kalniku, bilo je na brežuljku s desne strane dobro Čanjevo Donje, nekad vlasnost plem. obitelji Zdenčaj od Zahromićgrada, s visokim starinskim dvorom. Ovo je dobro kupio od Zdenčajevih 1873. god. Ditrich grof Merveldt, oženjen s Marijom rođ. Kamprath iz Varaždina. Ovi supruzi imali su sina Augusta, bivšeg konjaničkog časnika i tri kćeri: Hubertu, Paulu i Matildu. Godine 1897. prodao je grof Merveldt Čanjevo nekom barunu Hahnsteinu, pustolovnom čudaku svoje vrsti. Čini se, da je osobito volio crvenu boju, jer su mu sluge vazda nosile crvene frakove. Nakon nemira u bjelovarsko-križevačkoj županiji 1903. god. dao je daščice visokog krova svog dvora naličititi svijetlo-crvenom, a doprozornike i žaluzije modrom uljenom bojom, zidovi su ostali bijeli, da se bude već s daleka vidjelo, da ondje obitava gospodar, koji čuvstvuje hrvatski. Po svoj prilici je svoj dvor dao u bojama hrvatske trobojnice naličiti ponajviše iz bojazni, da mu ne bi kao strancu kod eventualnih nemira seljaci oštetili dvor. Seljaci su stoga ovaj dvor prozvali »Črleni grad«. Nakon nekoliko godina prodao je Čanjevo nekom konzorciju, koje je zemljišta rasparceliralo, a grada je nestalo.

Do dva kilometra dalje, istočno, kraj mjesta ispod starinske župne crkve Gornja Rijeka stoji dvor vlastelinstva Gornja Rijeka, koje je nekad bilo dio velikog imanja i grada Mali odnosno Veliki Kalnik, baš na međi županije varaždinske i bjelovarsko-križevačke.

Vlasnik Malog Kalnika Nikola Bolča, prodao je 1556. god. s posjedom Gornju Rijeku Ivanu Gesztiju, a 1581. god. uze Franjo Orehovački grad u zakup, da ga 1591. god. otkupi te time oba Kalnika sjedini u svom posjedu. Dvor Gornju Rijeku sazidao je oko god. 1663. Gašpar Orehovački. Djielove ovog vlastelinstva dobiše kasnie Keglevići i Pattačići, pak je ženidbom od potonjih prešlo na grofove Harbuval-Chamaré, kojih se obiteljska grobnica nalazi na varaždinskom groblju.

Godine 1858. je Gornju Rijeku djelomice naslijedila, a djelomice kupila Sidonija grofica Erdödy, udata za odsječnog savjetnika Antuna pl. Rubido-Zagorskog. Sidonija pl. Rubido-Zagorska umrla je 1884. god u Gornjoj Rijeki, pak je imanje nasljedio njezin jedinac sin Radoslav pl. Rubido-Zichy, koji ga 1900 god. proda svojoj kćeri Marieti, udatoj za konjičkog časnika Sigismunda pl. Miczevski de Miczeva. Supruzi Miszevsky prodaše god. 1905. Gornju Rijeku braći Dr. Šandoru i Ivanu Gorjan iz Zagreba, koji je djelomice i danas posjeduju.

Od Novog Marofa preko Ljubešćice 8 kilometara, dolazimo u glasovite Varaždinske Toplice, gdje su još za vrijeme Rimljana postojale kupke Aquae Jasae također Aqua viva. Ove su toplice poznate tako reći od davnine u cijeloj Evropi, a položajem njihove postojbine na međi evropskog istoka i zapada bile su pozorištem silnih preokreta.

Rimske kupke nazvane Aquae Jasae ili Jassae, također Jasiae, dobile su ovo ime vjerojatno od plemena Jasia, o kojem pripovjeda Plinius, da su bili trgovačko prometno pučanstvo, koje je zaposjelo Podravinu.

Historijski podaci o starosti ovih kupka potječu od iskopanih spomenika, koji nam predočuju približnu sliku o razvitku nekad bujnog kupališnog života.

U blizini ovih toplica iskopani su kovani novci iz drugog i trećeg stoljeća prije Isusa, od knezova gradova u Traciji, Makedoniji, od panonskih kraljeva, pa od ilirskog kralja Gentiusa. Prekršćanski zlatni i srebreni kovani novac iz vremena rimske republike od diktatora Julija Cesara. Razni slični novac iskapa se prigodom novogradnja još i sada.

Po ovim nalazima može se zaključiti, da su ove kupelji opstojale tri vijeka prije Isusa, nu dalnji podaci su veoma manjkavi.

Područje toplica Aqua viva spadalo je tada gornjoj Panoniji, a samo mjesto ležalo je na cesti od Paetoviuma (Ptuj) prema Siscii (Sisak). Nedaleko ležeći grad Paetovium bio je kolonija (Ulpija Trajana) od Trajana povećana i s Rimljanima naseljena, s carskom palačom glavnog stana XIII. legije. Posve je jasno, da je godimice veći brij vojničkih dostojanstvenika u Aquis Jasis tražio i našao lijeka svojim bolestima. Mnogi, koji ozdraviše nisu mogli propustiti, a

da ne bi zasvjedočili na nježan način svoju harnost Najadam podignućem spomen ploče.

Ponajviše napisa iz onog doba zasvjedočuje harnost bogovima. Od sličnih napisa su do danas neki sačuvani te uzidani u stijeni Konstatinove kupelji, pak glase u prevodu:

1. Marcius Fabius Fabullus, vojni tribun 13. podvostručene legije, carski legat, propretor afričke provincije, carski zapovjednik kod 13. podvostručene legije (posvećuje) Nympham svetišta.

2. Lijevo od ove zavjetne ploče Fabullusa umetnut je spomenik s ovisokim podnožjem. Napis glasi: Rajskim Nympham (ovog svetišta) Titus Julius Januarius, izvršuje radosno svoj zavjet za svog sina Titusa Juliusa II, Ove će ploče poticati izmedju godine 41.—79. poslije Isusa.

3. Na trećoj ploči čitamo: Povodom ozdravljenja Luciusa Cilusovog sina (posvećuje ovaj spomenik) Cilo za života njegove kćeri i unuci, Menanderovi oslobođeni, Poluxu.

Veoma interesantan je četvrti spomenik na tom mjestu za povijest samog kupališta, koji glasi: Car Caesar Flavius Valerius Constantin pobožni, obdareni, najveći uzvišeni, dao je nekad vatrom razorene Aquae Jasae sa svim trijemovima i sjajem opeta ponoviti i odredi u zabrinutoj blagonaklonosti, da se ovdje na svim nedjeljama tečajem cijele godine održavaju sajmovi, brigom Valeria Catullinusa (viro perfectissimo) — bio je uredovni naslov, koji se u prevodu ne može dolično označiti —, namjesnika gornje Panonije.

Iz ovih se redaka može zaključiti, da su Toplice prije i poslije ovog požara u istinu bile sjajne.

Napis nad ulazom u park glasi: Uzvišenim Nympham posvećeno. Općina Ptujska po nalogu Luciusa Tuliusa Tuscus-a, carskog poslanika (i) propraetora, brigom Titusa Gemniusa Rufinusa, carskog procuratora. Ova ploča i pokraj namještene tri plastički izvedene Nymphe, pronađena je uz ine dijelove raznih basreliefa i stasi Nympha svjedoče, da je tamo bio nekad Nymphaeum t. j. hram Nympha.

Još ću samo spomenuti plastičku umjetninu naime vijenac zdenca, kojim je ograđen glavni izvor u parku. Na pročelju oplate ugledamo otmicu Amphitrite i Europe, izvedenu

u reliefu iz mramora. Na desnoj i lijevoj stranici nalaze se jezdeći amori, mitijske životinje, prilike rimske družine i ino.

Početkom XII. stoljeća dospio je darovnicom hrvatskog bana Alexija (1110.—1116.) zagrebački kaptol u posjed Toplica. Kasnije je bilo opetovanih razmirica i nasilja proti njihovim posjednicima. Tako je među godinama 1131. i 1141. oduzeo kaptolu Toplice župan Belec. Istom 1183. god. odredio je kralj Bela III. povrat. U 1407. godini pretrpile su Toplice navalu silom Sigismunda od Neuhäusela. Slično se dogodilo 1527. god. po Franji Batthyany-u, koji je zauzeo grad, te ga oplijenio, nu na zapovijed kralja Ferdinanda I. dođe natrag u ruke kaptola.

Jedva što je ova razmirica uređena, kad se 1531. god. zagrebački građanin Matija Skalić po nalogu Nikole Zrinjskoga diže protiv Toplica te ih osvoji. I ovaj puta odlučio je kralj Ferdinand I. u prilog kaptolu.

Vlastelinstvu Varaždinske Toplice pripada patronatsko pravo župa Toplice i Svibovec.

K Toplicama spada oveliko vlastelinstvo, ponajviše šume. Kaptol zagrebački je k svojim Toplicama prikupio posjed Tonimir i dobro Piščanovec, pak uživa danas samo šume, vinograde te maksimum, dok su ostale oranice i livade dane u zakup seljacima.

Istom godine 1607. odlučio se je Kaptol, da uz ljekovito vrelo podigne kupalište.

Nekad je utvrđeni stari grad bio mnogo veći nego je sada. Obnovom grada 1605. god. i porušenjem nasipa i zasipanjem opkopa (1753.) smanjen je grad. Tek god. 1821. sagrađena je kupališna zgrada za bolesnike uz vrelo cara Konstantina, pak su time Toplice postale u istinu kupalište. Pučka kupelj sagrađena je 1844., koja je kasnije znatno i shodno proširena. U godinama 1872. i 1873. dograđena je velika dvorana i zapadno krilo velike kupališne zgrade, za udobnost bolesnicima i kupališnim gostima. Moderna posebna dvokatna zgrada od istočne strane nasuprot kupelji cara Konstantina za bolesnike sa kupeljima sagrađena je 1910./11. godine, pak porušena nakazna drvenjara t. zv. Josipova kupelj, koja je prije stajala na mjestu ove dvokatnice. Godine 1924. sagrađena je opet jedna nova zgrada

za stanovanje gostiju nasuprot župnoj crkvi sa zapadne strane.

Time je zagrebački kaptol pridonio doduše velike novčane žrtve, nu podjedno su sada za bolesnike i kupališne goste sagrađeni udobni i svim komfortom oskrbljeni stanovi.

Sadanja župna crkva spominje se već u XIII. vijeku te spada u XIV. stoljeću arhiđakonatu varaždinskom.

Prva pučka škola u području županije varaždinske sagrađena je u Toplicama 1480. godine, koja je kasnije sve većma proširena u današnju doličnu trorazrednu školu.

Tri kilometra od Varaždinskih Toplica istočno stoji župna crkva sa župnim domom i dvorazredna pučka škola u mjestu Svibovec. Nedaleko od tog mjesta, bilo je istoimeno manje dobro, vlasnost Juliusa i Laure Malošek. U svom dvorcu osnovala je Laura Malošek rođ. Mikšić — prije učiteljica u Varaždinskim Toplicama — te više godina podržavala lječilište. U zgradi od 5 uređenih soba i zajedničkom blagovaonicom, liječeni su bolesnici pod liječničkim nadzorom po Schrottovoj metodi, mokrim oblozima i posebnom dijetom. Nakon smrti Juliusa Malošeka rasprodala je njegova udova sva zemljišta seljacima, te se preselila u Zagreb, a time je i ovo liječilište dokinuto.

SLOBODNI I KRALJ. GRAD VARAŽDIN.

Grad Varaždin stojao je po svoj prilici još za vladara hrvatske krvi. U jednoj povelji kralja Bele III. od 1181. god. spominje se varaždinski župan Bela (comes de Garestin). Valjda je već tada stojao u Varaždinu i utvrđen grad (castrum), jer župani nazivahu se samo od onih mjesta, gdje bijahu utvrđeni gradovi.

Poveljom Andrije II. od 1209. god. daju se tadanjim stanovnicima mjesta (hospes in Villa Varasd) — sve slobode slobodnih građana. Ovom najstarijom poveljom, koja je u originalu pohranjena u gradskom arhivu, a pisana barbarskom latinštinom, podijeljen je podjedno gradu Varaždinu posjed od po prilici 5.000 kat. jutara, ponajviše

šuma. Među inim glasi ova povelja doslovce: »Libertas praenominatorum hospitum nostrum haec est: quod comes, vel suus comes curialis non habent potestatem eos judicandi, sed inter eos quemcunque volunt judicem sibi constituant, quem Richtartum solent appelare«. U doslovnom prevodu: »Sloboda pre spomenutih stanovnika naših ovo je: Da župan ili vlastiti župan dvorski (razumije se starogradski) ne će imati moć njima suditi, već među njima koga god žele sucem postaviti, kojeg »Richtarom« običavaju nazivati.«

Poveljom kralja Matije Korvina izdanom 8. jula 1464. u Budimu, podijeljen je gradu Varaždinu grb. Taj grb predstavlja okrug, u kojem drži anđeo štit, po kojem teku vodoravno izmjenice šetiri crvena i četiri bijela polja. Preko čitavog štita stoji okomito kula s pet tornjića, od kojih je na srednjem namješten zlatni krst. Na trećem crvenom polju računajući zgora, nalazi se s lijeve strane polumjesec, a s desne zvijezda.

Godine 1628. počeše se u Varaždinu naseljavati Jesuiti, te bi im povjerena župna crkva i učiona. Samostan im sagradi Margarita grofica Thonhausen, a 1656. god. crkvu Sv. Marije grof Gašpar Drašković. Nad ulazom ove zgrade, koju varaždinski purgari još danas nazivaju »Collegium« uklesano je u lijepi kameni dovratnik: 1783 »Terrarum sic ima peto, quin aeterna linquam«, što glasi od prilike »Zemaljsko tako tražim, da vječno ne izgubim.« God. 1751. počeše građani graditi novu župnu crkvu Sv. Nikole, zadržavši od stare gotskim slogom sagrađene crkve jedini zvonik, na kojem u visini urezana godina 1494. i 1500.

Godine 1807. počeše rušiti varoške zidine. Godine 1810. smješten je bio u Varaždinu čazmanski kaptol.

Grad Varaždin prostire se u plodnoj ravnici, te je dva kilometra udaljen od rijeke Drave. Imade četiri trga: Kralja Tomislav usred grada, gdje je vijećnica gradska, zatim Petrovićev trg, nadalje prostrani Strossmayerov, prije Kapucinski trg i isto tako veliki Trg bana Jelačića prije Banski trg. Osobito je lijepo i zgodno šetalište (promenada) usred grada.

Osnivanjem varaždinske promenade otpočeo je u sporazumu s gradskom općinom oko godine 1830. Dr. Vilim Bernard Müller, gradski fizik, koji je umro u Varaždinu 27. Marta 1863.

Njegov nadgrobni spomenik na gradskom groblju, dalo je restaurirati iz počitanja prema zaslužnom pokojniku »Društvo za poljepšanje grada Varaždina.«

Ovo društvo prožeto ljubavlju za grad, oživljelo je 1826. god. pod vodstvom svog predsjednika Dr. Nikole Pečornika, odvjetnika i gradskog podnačelnika, koje si je svojim marom već za nekoliko mjeseci steklo opće priznanje.

Od zgrada ističe se stari grad varaždinski, županijska kuća, bivša palača grofova Pattačić na Strossmayerovom trgu te bivša palača grofova Drašković na trgu kralja Tomislava. Od novijih zgrada: novo godine 1873. sagrađeno kazalište, zatim velika zgrada gimnazije i dječačkih pučkih škola i napokon hram židovski.

Varaždin odlikuje se osobito time, što imade veoma krasno i uređeno groblje.

Grad Varaždin zajedno sa Varaždin-bregom, Novim selom i Šandarovcem brojio je 1914. god. ukupno 14.316 žitelja, od toga 13.362 rimo-katolika, 15 gr. sjedinjenih, 94 srpsko-pravoslavnih, 107 evangelika i 738 izraelićana.

U Varaždinu nalazi se grad senioratskog dobra »Stari grad Varaždin«. Nad glavnim ulazom s južne starne okrugle lijeve kule starog grada uzidana su iz kamena klesana dva grba: lijevi je grb porodice Erdödy a desni grb porodice Rakoczy.

U dnu prvog dvorišta lijevo povrh ulaza u stubište uzidana su takodjer dva grba: lijevo porodice Erdödy, a desno porodice Ungnad.

Nekad je bio glavni visoki ulaz u četverokutnoj kuli s desne strane sadanjeg ulaza, kojeg je nedavno pronašlo u Varaždinu novo osnovano »Muzealno društvo«, koje je naročito brigom gimnazijalnih profesora Krešimira Filića i Adolfa Wisserta u starom gradu uredilo vrlo lijepi muzej, u koji su smještene vrijedne starine — građana prinosnika.

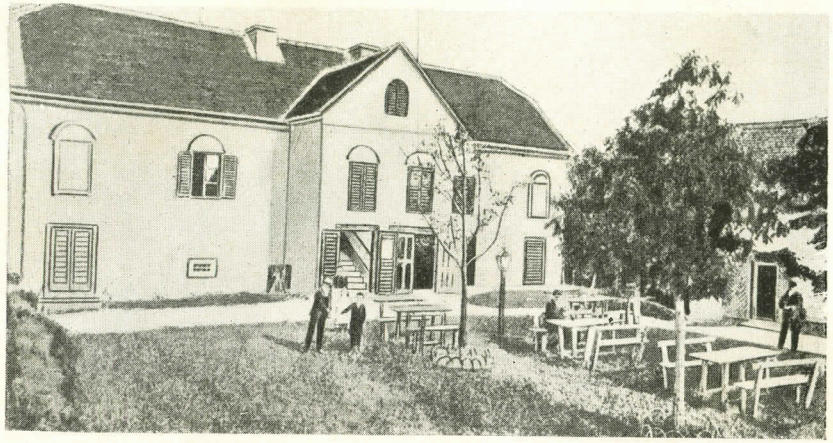

DVORAC TONIMIR

GRAD VARAŽDIN GOD. 1732.

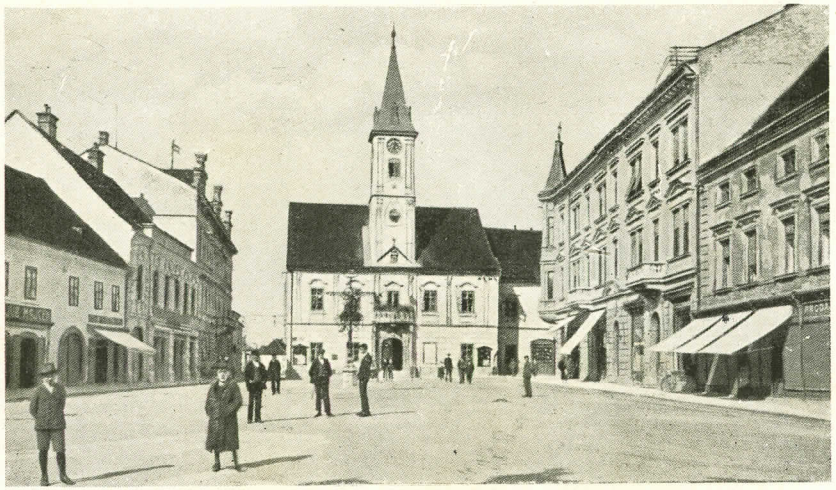

GRADSKA VIJEĆNICA NA TRGU KRALJA TOMISLAVA

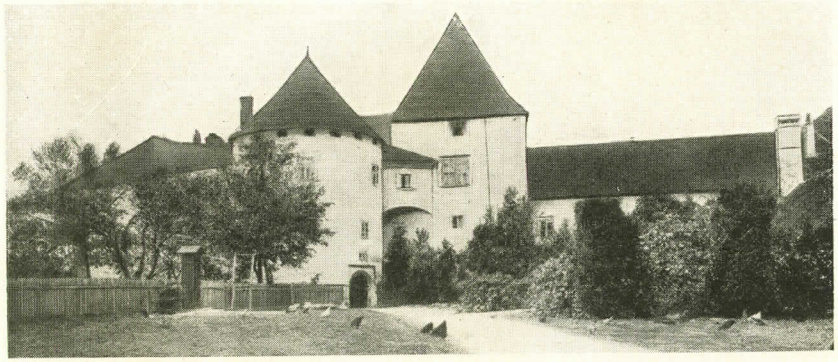

STARI GRAD VARAŽDIN

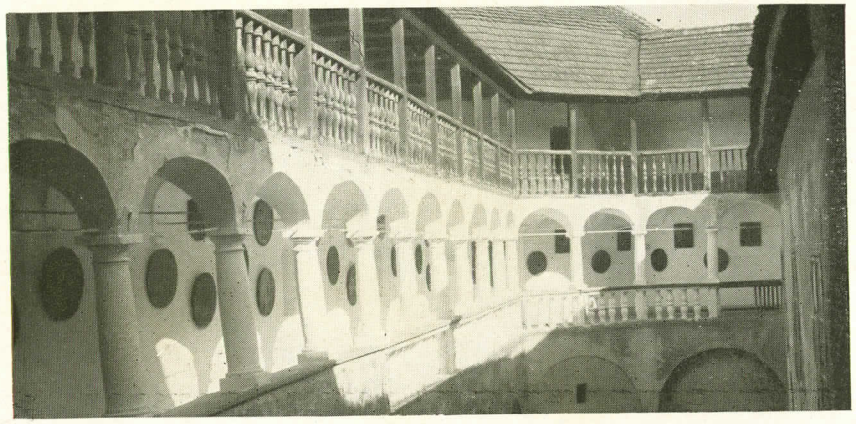

HODNICI I. I II. KATA U DESNOM DVORIŠTU STAROGA GRADA

Isto marljivo »Muzealno društvo« istražuje samu građevnu kompoziciju u unutarnjosti starog grada.

Kao ostali gradovi županije varaždinske došao je i stari grad Varaždin u ruke knezova Celjskih, zatim Jana Vitovca, kasnije Ivana Korvina i markgrofa Juraja Brandenburškoga, koji je oženio udovicu Beatricu rođenu kneginju Frankopan. Ovaj markgrof Juraj Brandenburški u sporazumu s suprugom si Beatricom predali su 1523. godine današnju gradsku vijećnicu nazvanu u povelji pisanoj njemačkim jezikom »Steinhaus« als Rathaus »domus lapidea« gradskoj općini varaždinskoj. Zatim je dobio vlastelinstvo grad Varaždin u XVI. vijeku ugarski Palatin Stjepan Bathory. Iza Bathorya dobio je grad 1549. god. Ivan barun Ungnad. Za njegova vlastništva postade Varaždin sijelom varaždinske (slovenske-vindičke) krajine, koja se protezaše od Drave do Save. Sam grad bi s' nova utvrđen, zidovima i bedemima opasan, te bijaše odsada glavni stan generala ili zapovjednika varaždinske krajine sve do Marije Terezije, koja je krajinu s' nova preustrojila. Udajom jedine kćeri Krste Ungnada Marije 1585. godine za bana Tomu Erdödya, koji je banovao od 1584.—1595. godine pređe stari grad Varaždin i vlastelinstvo u posjed i vlasništvo grofova Erdödy, koji su kasnije na istome ustrojili senioratsko povjerbinsko dobro.

Sada su agrarnom reformom sva zemljišta predana u zakup što manje imućnim zavičajnicima varaždinskim — što seljacima. Stari grad Varaždin posjeduje danas gradska općina.

Školstvo u Varaždinu.

Pučke škole.

Danas su u Varaždinu dvije pučke petorazredne dječačke škole i s njima spojena šegrtska škola za obrtnički pomladak u gradu.

Osim toga je u gradu i četverorazredna djevojačka pučka škola, koja je upravom pridružena višoj četverorazrednoj djevojačkoj školi ili t. zv. građanskoj djevojačkoj školi i igralište za obospolne mališe.

Samostanske škole.

U Varaždinu su tri samostana: kapucinski, franjevački i uršulinski.

Kapucinski samostan podignut je god. 1702. nastojanjem grofa Juraja Erdödya, koji bijaše tada sudac kraljevske kurije (Camera Regia Aulica) i veliki župan županije varaždinske.

Među ostalim dobrotvorima tog samostana najznatniji su: Grofica Suzana Moškony rođ. grofica Drašković, grofica Elizabeta Erdödy rođ. grofica Keglević, grofica Eleonora Pattačić rođ. grofica Rindsmaul i kaptol zagrebački.

Taj samostan je mnogo godina imao školu za odgajanje svog svećeničkog pomlatka t. zv. »novicijat«. Vrijedna je spomena i bogata samostanska knjižnica, koja pored bogoslovnih djela ima i mnoga djela, koja su danas znatna za proučavanje hrvatske književnosti XVII. i XVIII. vijeka.

Ta je knjižnica prilično uređena, pa je iza one čazmanskog kaptola, najbogatija samostanska knjižnica u Varaždinu.

Rad Kapucina kao i red Franjevaca živi od sabiranja milodara. Poslije rata pridružen je varaždinski kapucinski samostan hrvatsko-slovenskoj provinciji »Iliriji«.

Franjevački samostan.

Na mjestu nekadašnje zgrade, koju su podigli Ivanovci »Rodski vitezovi« (Johanniter) sagrađen je franjevački samostan, koji je 20. maja 1582. god. veoma oštetio požar.

Dobrovoljnim prinosima pobožnih varaždinaca, opet je varaždinski samostan obnovljen i nanovo nastanjen. Crkva je od davnine posvećena Sv. Ivanu Krstitelju i unj su inštalirani znameniti hrvatski banovi: grof Juraj Zrinjski 1622. god., Nikola Zrinjski 1649. god. i Ivan grof Drašković 1732. god., čime se povećao ugled samostana.

Kralj Ferdinand III. 1650. god. bogato nadari samostan, čime 1657. god. podigoše Franjevci novu crkvu, koja još i danas postoji, dok je toranj 1641. god. sagrađen.

Franjevci živu od sabiranja milodara, a imadu i svoje malo gospodarstvo za uzdržavanje svog svećeničkog pomladka. Od god. 1925. osnovana je u samostanu trorazredna niža gimnazija za pitomce, koji će se kasnije posvetiti svećeničkom pozivu.

Uršulinski samostan.

Matica varaždinskom uršulinskom redu bio je uršulinski red u Požunu, odakle su silom prilika 27. novembra 1713. došle Uršulinke u Varaždin. Budući da su se Uršulinke od davnine odlikovale strogošću i pobožnošću u redu, a velikom ljubavi za učiteljski poziv, dopusti im zagrebački biskup Martin Brajković (1703.—1708.), da se one stalno nastane u Varaždinu. Sada se radilo o tom, da Uršulinke dobiju svoj samostan i crkvu. Grofica Magdalena Drašković prva sakuplja i daje svoj obol. Do godine 1729. imaju Uršulinke već svoj samostan i crkvu. Samostan se kasnije sve većma širio i dograđivao potporom zagrebačkih biskupa, plemića i građana.

Uršulinski samostan ima danas četverorazrednu pučku školu djevojačku i potpunu četverorazrednu višu djevojačku ili građansku školu s pravom javnosti.

Pored školskih predmeta uči se djevojačka omladina: kućanstvu, ručnom radu, crtanju i glazbi. Djeca priredjuju diletantske predstave, izložbe crtanja i ručnih radova.

Varaždinski uršulinski samostan poznat je diljem naše domovine sa svog blagotvornog odgoja ženske mladeži, pa se u tom samostanu odgaja godimice na stotine ženske omladine iz cijele Hrvatske.

Varaždinska gimnazija.

Varaždinska gimnazija po svom postojanju usko je spojena s isusovačkim redom u Varaždinu.

Već početkom XVII. vijeka počnu se u Hrvatsku doseljivati Isusovci, koje su Varaždinci nazivali »Ježuviti«.

Isusovci dođoše u Varaždin 1628. god. Darovima hrvatskih plemića domogoše se naskoro varaždinski Isusovci velikog imetka. Isusovci osnovaše u Varaždinu gimnaziju 1649. god., na kojoj obučavahu do 1773. god., kada je njihov

red bio odlukom slobodoumnog pape Klementa XVI. ukinut glasovitom bulom: »Dominus ac redemptor noster« (19. augusta 1773.), pak izbaci ga kraljica Marija Terezija iz sviju svojih zemalja.

Upravu gimnazije zadržaše i odsada Isusovci, ali ne više kao redovnici, nego kao učitelji, koje će odsada plaćati država.

Velikim požarom od 25. aprila 1776. god. nastrada i gimnazija. Godine 1776. preuzeše varaždinsku gimnaziju »Pavlini«, koji nanovo sagradiše na istom mjestu uz paulinsku crkvu i gimnazijsku zgradu (danas je tu smještena viša djevojačka škola).

Po ukinuću paulinskog reda 1786. god. — koji je uz jezuitski bio u XVIII. vijeku glavni nosilac prosvjete u Hrvatskoj — pređe gimnazija u ruke svjetovnih svećenika.

U povijesti varaždinske gimnazije znatan je Josip pl. Paszthory, koji je bio njezin ravnatelj od 1787.—1833. god., dakle preko 45 godina. Gimnazija je tada imala 6 razreda: nižu gimnaziju čine prva 4 t. zv. »gramatikalna« razreda, a višoj gimnaziji pripadaju 2 gornja »humanistička« razreda.

Tko je htio poći na sveučilište, morao je proučiti još 2 tečaja (t. zv. filozofija) u Zagrebu.

Godine 1835. preuzeše varaždinsku gimnaziju Franjevci, dakle u vrijeme, kada je i Dr. Gaj počeo izdavati hrvatske novine.

I varaždinski Franjevci brzo pristadoše uz hrvatske preporoditelj. Mjesto dosadašnjeg latinskog i madžarskog jezika počeli su predavati hrvatski jezik. Godine 1848. držale su se već i propovijedi na hrvatskom jeziku.

Ban Jellačić odredi Franjevcima, da moraju s' vladom dopisivati hrvatskim jezikom, a ne latinski, kako je to dosada bilo.

Godine 1852. postala je gimnazija osamrazredna, 4 niža i 4 viša rezreda.

Godine 1854. napustiše Franjevci gimanziju, a ona pređe u ruke svjetovnih učitelja.

Godine 1860. bi u svim hrvatskim gimnazijama hrvatski jezik proglašen kao nastavni.

Godine 1870. podigne gradska općina varaždinska za gimnaziju veliku zgradu u današnjoj Preradovićevoj ulici, kamo dolažahu na nauke djeca iz Zagorja, Podravine, Međimurja i jednog dijela Štarjeske.

Znatnija je promjena u povijesti varaždinske gimnazije odluka Ministarstva prosvjete u Beogradu, kojom početkom 1926./7. školske godine, niža 4 razreda dobivaju čisti realan smjer bez dosadašnjeg latinskog i grčkog jezika, dok 4 viša razreda zadržavaju klasičan smjer, čime se s temelja mijenja dosadašnja humanistička tradicija ovog važnog i starog zavoda u povijesti hrvastkog školstva.

Industrija i obrt.

Godine 1895. osnovano je u slob. i kralj. gradu Varaždinu dioničko društvo pod naslovom: »Prvo hrvatsko varaždinsko d. d. za električnu rasvjetu« nastojanjem tadanjeg gradskog načelnika Stjepana Beloševića. Električna centrala je tečajem godine 1910. zatim 1922./3. znatno povećana, pak imade danas tri Dieselmotora s ukupnom snagom od 750 H. P. Ova opskrbljuje električnim svijetlom gradsku javnu i privatnu rasvjetu, pak podaje električnu struju za pogon svi mindustrijalnim poduzećima i obrtnicima. Danas je gradska općina vlasnica 95% dioničke glavnice, koja iznosi samo 67.500.— dinara.

Tiskarstvo (Tipografija).

U Nedelišću u Međimurju, — jedva 6 kilometara od Varaždina bila je hrvatska tiskara, koja bude 1586. godine premještena u Varaždin.

Tiskar je bio neki Mandelc (Manlius) iz Ljubljane, koji je ondje morao 1580. godine napustiti svoju slovensko-njemačku protestantsku tiskaru.

Nu i ova tiskara morala je radi širenja hrvatske protestantske knjige naskoro seliti iz Varaždina, pak ju je njezin pokrovitelj Đuro grof Zrinjski na poziv hrvatskog bana Tome grofa Erdödy-a 1590. dao preseliti u Ugarsku.

Oko godine 1819. osnovao je tiskaru u Varaždinu Ivan Sangilla, koji ju je vodio do godine 1832.

Godine 1833. kupio je na javnoj dražbi ovu tiskaru njegov zet Josip pl. Platzer oženjen sa Anom Sangilla, kćerju Ivana Sangille. Godine 1862. preuzeo je istu njegov sin Josip pl. Platzer, koji je preda godine 1895. svom sinu Stjepanu, koj se godine 1918. preseli u Zagreb, nu posao je faktično vodio do godine 1922. po poslovođi Petanjku.

Godine 1882. osnovala je knjižara I. B. Stiefler u Varaždinu tiskaru, koja i danas postoji.

Godine 1913. osnovaše Slavoljub Brus i Armin Stein treću tiskaru u Gajevoj ulici, nu koju napustiše već godine 1915.

Godine 1918. osnovao je Vladoj Suligoj iz Zlatara tiskaru u Varaždinu u Kačićevoj ulici pod imenom »Narodna tiskara«, koju je 15. januara 1922. kupio Bogdan Svoboda i koja je godine 1926. prešla u vlasnost Branka Svobode.

U industrijalnom pogledu opaža se u novije vrijeme u gradu Varaždinu ipak neki napredak. Tako je na kraju zagrebačke ceste neposredno uz električnu centralu prijašnja malena tvornica vrpci 1918. god. kupljena i znatnim novčanim sredstvima uređena prvorazrednim strojevima, pretvorena u tekstilnu tvornicu pod firmom: »Tekstilna industrija d. d. Varaždin«.

Ovom je poduzeću, koje je svakako danas u Hrvatskoj prvo svoje vrsti, a spada u interesnu sferu Hrvatske sveopće kreditne banke d. d. Zagreb, nadstojnik u svojstvu ravnatelja odlični stručnjak Izidor Pollak.

Tvornica zaposluje — pošto je prošle godine znatno povećana — oko 600 radnika obojeg spola, obasiže sve dijelove proizvodnje sukna naime: pranje vune, bojadisaonu, predionu, tkaonu i apreturu. Proizvodi sukno za našu vojsku i razne tkanine za gospodu i gospođe. Veliki broj domaćeg radništva, što iz gradskog, a što iz područja županije, koje godimice zarađuje do 4 milijuna dinara, doprinosi mnogo k podignuću trgovine i prometa u gradu.

U zagrebačkoj cesti nalazi se znatno poduzeće »Thonet-Mundus«, hrvatska tvornica pokućtva iz savijenog drva d. d.«, koje se je razvilo do današnje visine od veoma čednog početka. Tvornica je najprije pripadala bivšem

vlastelinu u Slanju Karlu grofu Lambertu, koji ju je prije koja dva decenija prodao bio »Uni d. d. za proizvodnju drva«, a od ove ju je 1906. godine preuzelo tada osnovano društvo »Mundus« sa sjedište mu Beču i Budimpešti. God. 1919. je poduzeće nacioanlizirano, te od tog vremena postoji kao zasebno društvo. Godine 1923. fuzioniralo se je prijašnje poduzeće »Mundus« s utemeljicom industrije pokućtva iz savijenog drva, društvom »Thonet«, te i ovo poduzeće spada sada u koncern tog novog društva pod imenom »Thonet-Mundus«. Ujedinjenjem tih dvaju najznatnijih svjetskih poduzeća u ovoj struci stvorena je za ovu našu domaću tvornicu u pogledu izvoza veoma lijepa perspektiva, pošto joj je otvorenjem novih krajeva za izvoz, a i po tom, da joj stoji u inostranstvu na raspoloženje vanredno veliki i organizovani prodajni aparat koncerna, podignuta mogućnost i rentabilitet znatnog izvoza. Ova domaća tvornica izvozi u sve dijelove svijeta, te je u zadnjim godinama izvršila znatne dobave za Austriju, Njemačku, Francusku, Italiju, Levant, Afriku, Južnu Ameriku te dapače i za Australiju. Tvornica zaposluje danas preko 300 radnika, koji su sama domaća radna snaga. Kako tvorca danomice napreduje, to će uz konsolidaciju prilika u državi i općih privrednih prilika u svijetu biti u stanju zaposliti i preko 1000 radnika, te potpuno iskoristit svoj dnevni kapacitet od cca 800—1000 komada fabrikata.

Tvornica proizvodi sve vrsti namještaja za sjedenje i to od najjednostavnijeg do najluksurioznije izradbe, te su njezini proizvodi radi njezine kvalitete na cijelom svijetu poznati kao nenadmašivi. Važnost ovog poduzeća kao privrednog faktora dokazuje činjenica, da je za materijal proizvodnje, koji je najvećim dijelom nabavljen u zemlji, izdano 1925. godine 350.000 dinara, dok je radnička zaslužbina iznosila preko 2 milijuna dinara.

Nadalje »Tkaonica Mariborske tekstilne tvornice« Varaždin d. d. na Trgu bana Jelačića.

Godine 1922. sagradio je inžinir Kadeřavek na svom zemljištu ukusnu zgradu za tkaonu. Poduzeće počelo je proizvađati 1923. god. razne tkanine od pamuka, nu teške poratne prilike za industriju, tištile su i ovo mlado podu-

zeće. Godine 1925. kupila je ovu tkaonu postojeća »Tkaonica Mariborske tekstilne tvornice u Mariboru« koja je povisila broj tkalačkih stanova na 120. U toj tkaoni proizvađaju se tkanine iz pamuka, koje se šalju u Maribor na bijeljenje i apreturu. Sjedište tvrtke je u Mariboru, gdje se roba prodaje, dok se u Varaždinu samo izrađuje. Sada zaposluje ova tvornica 120 radnika, pak time radništvo iz Varaždina i okolišnih sela zarađuje oko 1 milijun i 300.000 dinara godišnje, a time se u ovdašnjem prenapučenom kraju smanjuje potraga za zaradom u tuđim krajevima.

»Obrtno poduzeće za stolarske radnje te pogrebni zavod »Pietas« Dragutina Gogera nećaci« u Varaždinu.

Antun Goger, djed sadanjeg vlasnika Huberta Gogera došao je u Varaždin iz Graza 1825. god. i kao veoma vješt stolarski majstor bio naskoro mnogo zaposlen, umro 1873. godine.

Među inim većim radnjama izveo je u godinama 1869. do 1873. sve stolarske radnje za varaždinsko gradsko kazalište i lijepu vilu Bauer na Varaždin bregu. Tada bijaše u njegovoj radionici osim sinova mu Antuna i Dragutina još 30 strukovnih radnika.

Nakon smrti Antuna Gogera st. vodio je posao dalje njegov sin Antun, dok je mlađi sin Dragutin pošao na putovanje u inozemstvo, gdje bijaše zaposlen u velikim stolarijama kao poslovođa. God. 1879. vrati se Dragutin kući te vodio s bratom si stolarsku radnju, a uz to su 1880. godine osnovali pogrebni zavod »Pietas«.

Iza smrti Antuna vodio je veoma uspješno stolariju sam Dragutin Goger, pak 1. jula 1899. uzeo u posao svoja dva nećaka za stolarski, a Dragutina za tapetarski posao, pa obadva obrta spojio.

Dragutin Goger st. umro je 1900. god. te su sada njegovi sinovci osnovali poduzeće »Dragutina Gogera nećaci«, nabavili 1909. god. za svoju stolariju motorne strojeve s motornim pogonom.

God. 1912. umro je Dragutin ml. Goger, pa od onda vodi čitav posao sam Hubert Goger, opće štovan radi solidnosti

u njegovoj radioni izvedenih radnja i veoma uvaženi građanin i višegodišnji gradski zastupnik.

Još moram spomenuti tvornicu kola i kočija, koju je 1860. god. u Varaždinu osnovao Josip G. Kronast. Ova se je polagano razvijala. Isprva je to bila samo sedlarska i ličilarska radionica. God. 1880. znatno je proširena u radionu sviju vrsti kola, koja je god. 1891. pretvorena u tvornicu uređenu modernim strojevima, a 1921. god. uveden električni pogon. Danas zaposluje oko 20 strukovnih radnika te uspijeva prilično usprkos teškim prilikama upravo za ovu granu industrije.

Vlasnik opće štovane tvrtke I. G. Kronast je danas sin prvog osnivača, Ladislav Kronast.

Prva jugoslavenska kovnica i ljevaonica s električnim pogonom Frana Sorlini, Trg bana Jelačića u Varaždinu. Ovo je ove struke danas najveća tvornica u državi. Dobavljač vojske i mornarice kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.

Izrađuje sva civilna i vojnička odlikovanja, znakove za zborove, kolajne spomenice, znakove u emajlu za sportska, humanitarna, pjevačka i vatrogasna društva. Kokarde, devocijonalije, zlatne čavle za posvetu barjaka. Uopće svu bijouteriju iz dragocjene i proste kovine t. z. gromadnu robu (Massenartikel). — Ova radnja uposluje sada 22 domaća radnika, u koju je samo za potrebitih 14 strojeva uložena glavnica od preko milijun i šest stotina hiljada dinara.

Konačno tvornica koža, koju je u rudini kod Sv. Ane 1921. god. sagradio i osnovao kožarski majstor Vjekoslav Halužan. U istoj je bilo u početku zaposleno 45 strukovnih radnika, proizvodi sve vrsti koža. Zbog teških novčanih i prometno trgovačkih prilika bio je vlasnik prisiljen u novije doba skoro polovicu radnika otpustiti.

Razna društva.

1. Najstarije udruženje odnosno korporacija u gradu Varaždinu i jedino svoje vrsti u Hrvatskoj i Slavoniji, bila je c. kr. uniformirana i naoružana građanska

četa grenadira i fisilira, koja je pod tim naslovom osnovana 1750. godine, a tek 1810. dobila jednoličnu uniformu.

Ova četa vršila je sigurnosnu službu u području grada za napoleonskih ratova 1813./14., a ponajviše 1848. god., kada je držala stražu na Dravi proti Madžarima. Varaždinskoj građanskoj četi izdan bje novi službeni pravilnik dne 1. septembra 1848. god. po banu Jellačiću, u kojem ju naziva »varaždinskom narodnom gardom«. Ista je tada posve na vojničku uređena, pak joj je bila dužnost, obavljati sigurnosnu službu, nu samo unutar gradskih međa. Potrebito oruđe dobavljeno je za gardu iz državne oruđane, dok je streljivo morala nabavljati gradska općina.

U početku svjetskoga rata 1914. god. vršili su članovi čete kratko vrijeme sigurnosnu službu u gradu. Ista četa proslavila je 1900. god. 150 godišnjicu svog obstanka, a 1925. god. 175 godišnjicu kao kr. uniformirana i naoružana građanska četa. Rješenjem ministra unutarnjih djela u Beogradu od 10. aprila 1922. god. br. 734., odobreno je daljnje postojanje oružane i uniformirane čete u Varaždinu uz hrvatski službeni jezik. Sadanji zapovjednik ove čete je kapetan čete, ugledni građanin Konrad Grims.

2. Kao što u svakom većem gradu osnovano je oko godine 1820. i u Varaždinu »Strelačko društvo«, koje imađaše svoju streljanu u tada, po vlasnicima t. zv. »Pratera«, sagrađenoj prizemnoj zgradi za dokolicu i društvene zabave s velikom plesnom dvoranom, blagovaonom i potrebitim nusprostorijama. Ovom strijeljačkom društvu pristupili su gotovo svi odlični građani varaždinski i susjedni vlastelini. Svake nedjelje i blagdana vježbali su se streljači u pucanju u nišan, a tečajem jesenskih i zimskih mjeseci upriličivane su u tim prostorijama razne društvene zabave, koncerti i plesovi, te bijahu sve do pod konac šezdesetih godina prošlog vijeka stjecište i središte društvenog života. Ovo društvo raspalo se je početkom devedesetih godina XIX. vijeka, a lijepi barjak istoga predan je u pohranu gradskom poglavarstvu.

3. Nakon listopadske diplome 1860. konstituiralo se je 1861. u Varaždinu društvo »Strijelaca s rilom i sačmom«. Već godine 1862. podnesena su tadanjem namjesničkom vijeću u Zagrebu pravila na potvrdu. Istome je pristupilo odmah oko pet stotina viđenijih građana, koji su se sastajali po jedan puta svaki tjedan sa svojim obiteljima na večer, vježbali u strijeljanju te je time znatno bila unapređena društvenost građanstva. Prvi meštar tog društva bio je 1862. godine Vladoj Perko, odvjetnik i posjednik. Isto društvo prestalo je 1914. godine zbog pomanjkanja prikladnih društvenih prostorija.

4. »Dobrotvorno društvo u Varaždinu«. Briga za ublaženje nevolje onima, koji si ne mogu sami pomoći, postojala je u svim kulturnim narodima sviju vremena, te je potakla već 1828. odlične gospođe i muževe dobra srca, da su u Varaždinu osnovali današnje »Dobrotvorno društvo« pod prvim imenom »Varaždinska dobročinstva složnost«. To je najstarije humanitarno društvo u cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji. Prva društvena pravila odobrena su 1830. godine.

Predsjednicom bi izabrana uistinu plemenita gospođa nesamo po rodu već i po svom srcu i mišljenju, dobrotvorka nesamo svojih tadanjih podanika, seljaka njezinih dobara Vidovec, Kalnik i Gušćerovec, nego i pripadnika gradskih, Eleonora grofica Patačić od Zajezde, a prvim predsjednikom Antun pl. Kukuljević-Sakcinski, tadanji podžupan varaždinske županije.

Ovom humanitarnom društvu pristupiše naskoro gotovo svi vlastelini županije varaždinske, koji pokloniše za tadanje novčane prilike znatne svote i iz susjednih županija, viđeniji građani varaždinski, biskup i dušobrižno svećenstvo.

Isto društvo osniva 1859. god. Opću bolnicu u Varaždinu za siromake, koja je postojala do 1866., kada je otvorila gradska općina svoju javnu bolnicu.

Mnogogodišnja zaslužna predsjednica društva, koja je bila i začetnicom njegovom, Antonija Sinković rođena Keresztury, umre 1853. god., a grad Varaždin izgubi njezinom smrću, kako se u osmrtnici spominje, jednu od najvrednijih gospođa. Tečajem 60. godina bio je društvenim predsjednikom opće poštovani građanin Matija Weber, a iza njega gradski sudac i načelnik Mijo pl. Košćec, koji je društvu

predsjedao od 1871.—1884., radi bolježljivosti se zahvalio, a glavna skupština ga imenovala u znak zahvalnosti začasnim predsjednikom. Nakon ovoga bi izabran predsjednikom gradski vijećnik Slavoljub Kušter, koji je tu čast vršio 12 godina. Veoma zaslužne po ovo društvo bile su predsjednice: Emilija Polansky i Josipa Schlögl, supruga kapetana u. m., a kao podpredsjednica Marija Halter, koje su upravo neumorno i oduševljeno nastojale oko procvata društva. Velika dobrotvorka društva već od osnutka bila je obitelj grofova Erdödy, a ponajviše mnogogodišnja pokroviteljica Terezija grofica Erdödy iz Banjskog Dvora kao i Luisa grofica Erdödy iz Novog Marofa, koje su poklanjale mnoge hiljade kruna, a osim toga potonja redovito pod kasnu jesen dala među uboge po predsjednicama podijeliti košulja, oprava, rubaca za glavu, grtača, čarapa itd. To je ona činila, a da javnost o tomu nije nikada što doznala.

Godine 1882. izabrani su odbor: Nikola Frković kao kao tajnik, a Adolfo Wissert, ravnajući učitelj obiju dječačkih gradskih škola kao blagajnik i gospodar, nu koji je 1890. do nedavna obavljao uzorno uz tajničke i blagajničke poslove, te si stekao velikih zasluga za napredak društva.

Godine 1895. primilo je društvo zapis od 20.000 K od odličnog Varaždinca Matije Bauera, veletršca, koji je za života kroz dugi niz godina društvu darovao po 800 kruna. Iza smrti Slavoljuba Kuštera, izabran bi 1896. predsjednikom Makso Kolarić, gradski župnik i kanonik. Godine 1898. izabra glavna skupština predsjednikom kr. podžupana županije varaždinske Stjepana Beloševića, koji je tu čast opravljao do 1909., kad bi imenovan banskim savjetnikom te se preselio u Zagreb.

Na jednoglasni poziv glavne skupštine, primio je 1910. god. predsjedništvo društveni član od 1884. a odbornik od 1889. god., gradski vijećnik Mato Frlan, kojem je društvo vrlo zadužilo se na uspješnom i požrtvovnom radu do danas. Od god. 1902. do uključivo 1913. pomagalo je ovo društvo novo osnovano »Društvo za prehranu uboge mladeži« s 300 kruna godišnjim doprinosom.

God. 1906. odazvala se je pozivu glavne skupštine Ana pl. Kiss-Šaulovečka, primivši jednoglasni izbor za pokroviteljicu društva, koje podupire darežljivo.

God. 1907. zahvali se veoma zaslužna zamjenica predsjednice Marija Halter radi poodmakle dobi, a ovo časno no veoma tegotno djelovanje preuzela je na jednodušnu zamolbu glavne skupštine Štefanija Milčetić, udova gimnazijskog profesora i akademika, pa ga vršila požrtvovno, dok je od god. 1908. vrla predsjednica društva. Da se vidi blagotvorni rad tog društva, spomenut ću, da je u razdoblju od 1882. do 1920. god. isplatilo gradskim siromasima znatnu svotu od K 187.783 ili Din 46.945.75, a povrh toga pomoglo »Društvo za prehranu uboge mladeži pučkih škola« s K 3600 ili Din 900.

Velike zasluge za unapređenje društva stekle su si gđe: Zora Blau, Olga Barbot i Ruža Moses, neumornim nastojanjem oko prikupljanja članova društva.

Humanitarnom ovom društvom, koje će naskoro slaviti 100 godišnjicu svog opstanka, pa je svakako najstarije po svojoj odličnoj svrsi na slavenskom Jugu, koje sam vazda, a ponajviše, kad sam imao čast biti mu tečajem 11 godina predsjednikom, krepko podupirao, uvjeren sam, da će odlično građanstvo grada Varaždina i u buduće poklanjati onu pažnju i naklonost, koje isto u punoj mjeri svojim plemenitim nastojanjem zavređuje.

5. Godine 1864. osnovano je u Varaždinu »Prvo hrvatsko dobrovoljno vatrogasno društvo«, koje uistinu bijaše prvo u Hrvatskoj i Slavoniji. Jamačno česti i veliki požari u gradu, a naročito u predgrađima, u kojima je bilo mnogo kuća i gospodarskih zgrada, pokriveno slamom, potaknuli su za dobrobit svojih sugrađana zabrinute čovjekoljubive muževe, da su organizirali rečeno društvo, pak isto opskrbili uz pripomoć gradske općine nužnim sredstvima za nabavu potrebitih sprava i oruđa.

Isprvice je imalo društvo svoje spremište u uskoj Padovčevčevoj ulici, koje nesamo što nije odgovaralo svrsi, već kako je ova ulica tijesna, bilo je za zimskih mjeseci zbog čestog visokog snijega, veoma teško i jedva moguće u slučaju požara izvesti štrcaljke i potrebite vatrogasne sprave.

Stoga je društvo 1900. godine kupilo kuću Štefanije Pump rođene Višnjovski, za 30.500 kruna u Kurelčevoj ulici, u kojoj je pregradilo prostorije za prikladno spremište, pa ovu svoju kuću prozvalo »Vatrogasnim domom«.

U prostranom dvorištu i pokrajnoj livadi »Vatrogasnog doma« upriličuju se tečajem ljetnih mjeseci razne uspjele pučke zabave.

Dne 3. maja 1869. obavljena je svečano posveta društvenog barjaka, kojem bijaše kuma Josipa Weber, supruga uglednog i uplivnog građanina Matije Webera, dok je prigodom proslave 40-godišnjice, 1094. god., stara zastava veoma lijepo obnovljena i blagoslovljena, a kuma bijaše Ana pl. Kiss-Šaulovečka iz Šaulovca, privezavši na barjak prekrasnu spomen-vrpcu.

Zapovjednici varaždinskog vatrogasnog društva bili su: Slavoljub Schmidt, mjernik, 1864.—69.; Antun pl. Tomay od 1869.—74.; Dr. Franjo Erhartić, odvjetnik, od 1874.—77., Vladoj Schnapp, gradski inžinir, od 1877.—1895.; Srečko Udel od 1895.—1905. zatim opet Vladoj Schnapp od 1905. do 1908., Bogdan Svoboda, gradski narodno-gospodarski-šumarski nadzornik od 1907.—1923. i građanin Antun Lazar od 1923. do danas.

Godine 1924. proslavilo je društvo uz sudjelovanje građanstva i mnogih vatrogasnih društava iz domovine 60-godišnjicu svog opstanka.

Društvo broji danas 19 začasnih, 67 utemeljiteljnih, 293 podupirajućih i 80 izvršujućih članova. Za pokriće društvenih troškova ubire se temeljem zaključka gradskog zastupstva 2% namet na kućarinu.

Od vatrogasnih sprava posjeduje društvo: 4 štrcaljke vožnjače, 2 rastavnjače i motornu štrcaljku s autom, dvije ljestve rastegače i 1400 metara cijevi.

Kako je ovo eminentno humanitarno društvo tečajem preko 60 godina vazda izvršivalo odlično namijenjenu si zadaću uz svoju lozinku: »Svi za jednoga — jedan za sve«, to mu ovim kao začasni član od svega srca kličem »Pomoz Bog!«

Ima pouzdanih vijesti, da je u Varaždinu već od početka XIX. stoljeća njegovana glazba i pjevanje, što svjedoči, da bijaše u građanstvu smisla za umjetnost.

6. Godine 1827. ustrojeno je u Varaždinu »Glazbeno društvo«. Prvi pokrovitelj istog društva bijaše Đuro grof Drašković, vlastelin u Trakošćanu. Nu tada je još većina općinstva naginjala germanizmu, pak su njemačke kazališne družine priređivale operetne predstave u starom »kazalištu« naime kući odvjetnika Mekovca u bivšoj »Staro kazališnoj«, a danas »Franjevačkoj« ulici.

Godine 1861. upriličena je prva hrvatska dobrovoljačka predstava. Prije osnutka hrv. pjevačkog društva »Vile« pjevalo se hrvatski samo katkad po koncertima koja hrvatska kompozicija. Tako 1838. god. glumac Dragutin Osinski pjevao neke hrvatske kompozicije čuvenog virtuoza na citari i darovitog hrvatskog skladatelja Ivana Padovca (1800.—73.) rođenog Varaždinca. Godine 1859. ustrojen bi u Varaždinu »Warasdiner Männer-Gesangsverein«, koje je društvo isprvice nekako vegetiralo, dok nije napokon zaslugom varaždinskih rodoljuba 1873. istomu zauvijek odzvonilo.

Čitaoničko udruženje.

Narodni pokret i buđenje narodne svijesti, poznato pod imenom »Ilirski pokret« uhvati i u Varaždinu korijen i ponese obilan rod: razne nacionalne kulturne tečevine i narodna društva, a među njima u prvom redu, već negdje koncem 1837. god. »Ilirsku čitaonicu«. Pravo joj se ime nije sačuvalo, ali to nije ni tako važno, glavno je to, da imamo pouzdanih dokaza o sveslavenskim idejama i osjećajima, kojima se zanosili osnivači i članovi te čitaonice. Dakle jednu godinu prije Zagreba, dobi Varaždin svoju čitaonicu.

U krilu te čitaonice sakupljaju se knjige za narodnu knjižnicu, pomišlja se uopće na organizaciju pučko-prosvjetnog rada, a pomaže se i osnutak ilirskog teatra.

Od 1847. god. dalje živi varaždinska čitaonica pod imenom »Dvorana« neprekidno do svršetka svjetskog rata 1918. godine.

U Zagrebu je po prilici istodobno osnovano čitaoničko društvo pod istim imenom »Dvorana«, koje je tečajem dece-

nija imalo svoje društvene prostorije u gornjem gradu u Opatičkoj ulici. U toj zgradi bio je nekad u prizemnim prostorijama smješten arheologični odio narodnog muzeja i pribrane razne slike. Sada se u toj zgradi — u kojoj je živio, radio i umro naš odlični ilirski pjesnik i prezaslužni prvi tajnik »Matice Ilirske« Stanko Vraz, nalaze od početka sedamdesetih godina prijašnjeg stoljeća prostorije našeg vrhovnog sudišta, naime kr. stola sedmorice.

Godine 1848./49. ratom prekida se kulturni naš razvoj. Dolazi doba austrijskog apsolutizma i tako »Dvorana« u razdoblju od god. 1848.—1868. životari.

Iz god. 1853. sačuvana su pravila dvorane u hrvatskom i njemačkom jeziku. Predsjednik bijaše te godine Dr. Aleksandar Halter, tajnik Jakob pl. Hadrović. Prostorije Dvorane bijahu u Petrovićevoj kući, na bivšem Franjevačkom, sada Petrovićevom trgu. U to doba steče si mnogo zasluga za održanje društva gradski sudac i načelnik Mijo pl. Košćec, predsjednik Dvorane.

No kritično doba za Dvoranu počinje 1869. god. i traje 8 godina.

U to doba prijeti Dvorani stalna opasnost, da će je progutati njemački »Kasino«.

Godine 1869. izabran bi za predsjednika Dvorane Ivan Köhl, kojem možda treba u prvom redu zahvaliti opstanak društva. On pokreće u Dvorani niz predavanja za krasni spol, držanih po gimnazijskim profesorima, aranžira i koncerte te odlučno suzbija njemački jezik i duh.

Godine 1873. dograđena bi zgrada gradskog kazališta, a u istom nove prostorije za čitaonicu. Dvorana nema prihoda, a da za njih plaća 600 forinti godišnje, a ni »Kasino« baš ne stoji bolje. Dolazi do dogovora, drže se zajedničke skupštine, nu sve se razbije. »Dvorana« se povuče u skromnije, jeftinije prostorije staroga kazališta u današnjoj Franjevačkoj, prije Kazališnoj ulici.

U to se doba 1875. godine osniva Hrvatsko pjevačko društvo »Vila« a »Dvorana« je uzimlje pod svoje okrilje i u svoje prostorije. I knjižnica se razvija tako, da se mora povjeriti posebnom knjižničaru.

Konačno 23. septembra 1877. god., za predsjednika »Dvorane« odvjetnika Pavla Čepolo, koji bijaše uvažen patriota, dolazi do sjedinjenja »Dvorane« i »Kasina« u novim prostorijama u kazališnoj zgradi. Sasvim narodni duh i narodna svijenst treba da vlada u toj novoj odnosno regeneriranoj »Dvorani«. Uz Pavla Čepolu kao predsjednika, stekao si je u to doba za »Dvoranu« velikih zasluga nadarbenik Ivan Čavličar kao tajnik. Od god. 1877.à1918. živi »Dvorana« normalnim životom.

God. 1893. povećao se znatno broj članova iz krugova činovnika, pak i time, što je »Dvorani« pristupilo sveukupno časništvo varaždinske i čakovačke posade. Time se je materijalno stanje »Dvorane« ojačalo, moglo se držati mnogo više raznih časopisa i novina, pak poskrbiti za udoban uređaj društvenih prostorija. Upriličivane su veoma uspjele plesne zabave i koncerti.

Tako proživi »Dvorana« i svjetski rat. Dne 9. novembra 1918. održana bi glavna skupština »Dvorane« u društvenim prostorijama, koja mijenja pravila »Dvorane« napose ime »Dvorana« s novim imenom »Narodna čitaonica«.

Predsjednikom bi izabran profesor Ivan Kenfelj, koji je od toga doba neprekidno predsjednik već 7 godina.

Godine 1922. prima »Narodna čitaonica« u svoje prostorije »Francuski klub«, koji za uzvrat stavlja članovima na dispoziciju francuske novine i revije. »Narodna čitaonica« broji danas stalnih 160 članova.

8. Godine 1875. stupilo je u život hrvatsko pjevačko društvo »Vila«. Prvim predsjednikom bi izabran Eduard Pump, vijećnik kr. sudbenog stola, a zborovođom V. Prohaska.

Prvi put stupila je »Vila« u javnost dne 8. rujna 1875. god. prigodom svečanog koncerta, što ga je upriličilo Hrvatsko čitaoničko društvo »Dvorana« u slavu 25-godišnjice biskupovanja Dr. Josipa Jurja Strossmayera, začasnog građanina grada Varaždina.

Društvu je pristupilo odmah preko 1000 članova — 30 pjevača. U prvo vrijeme svog opstanka imalo je pjevačko društvo »Vila« svoje prostorije u »Dvorani«, a za to je

»Vila« sudjelovala i kod dvoranskih zabava redovno vrlo dobro posjećivanih.

Uopće su se oba rečena kulturna hrvatska društva, naime hrv. čitaoničko društvo »Dvorana« i hrv. pjevačko društvo »Vila« vazda dobro pazila i međusobno u svakom pogledu podupirala.

Sve intimne zabavne večeri izvršujućih članova »Vile« održavane su u prostorijama »Dvorane«, kojom prigodom su predsjednici i viđeniji odbornici spomenutih društava, uz skladnu hrvatsku pjesmu, našli nesamo pobudu za dalnje uspješno kulturno nastojanje u gradu Varaždinu, već je nikla mnoga domoljubna ideja, koja je odlično privedena u život.

Dne 16. veljače 1876. proslavila je »Vila« u prostorijama »Dvorane« 800-godišnjicu krunisanja kralja Zvonimira.

O Duhovima 1877. god. sazvan je u Varaždin drugi zbor hrvatskih pjevačkih društava, kojom je prigodom »Vila« razvila svoj barjak i obavljena njegova posveta. Kuma bijaše Slava Antolek-Orešek rođ. Bertić.

Koncem god. 1879. odrekao se V. Prohaska mjesta zborovođe, pak bi takovim izabran gradski kapelnik Ivan Kristoph, koji je umro 1895. god. Iste godine izabralo je gradsko zastupstvo varaždinsko gradskim kapelnikom i učiteljem pjevanja u gradskim višim djevojačkim školama Vjekoslava Ružić-Rosenberga, a »Vila« svojim zborovođom.

Ovaj odlični hrvatski glazbenik i skladatelj upravo je sjajno obavljao svoje zvanje kao gradski kapelnik i zborovođa, pak je »Vila« naskoro uznapredovala, stekavši si opravdan naziv kao jedno od najboljih hrvatskih pjevačkih društava.

Godine 1880. priređene su nastojanjem »Vile« četiri dobrovoljačke predstave u gradskom kazalištu, a 1885. proslavila je »Vila« pedesetgodišnjicu hrvatskog narodnog preporoda i svoju 10-godišnjicu.

Dne 14. maja 1894. god. izvodila je »Vila« u gradskom kazalištu čuvenu Zajčevu »Trilogiju«, kojoj je osobno prisustvovao dični mastro Ivan pl. Zajc, te bio predmetom burnih ovacija. Osim mnogih veoma uspjelih ozbiljnih koncerata i veselih večeri, koje je »Vila« upriličivala, sudjelovala je kod raznih svjetovnih i crkvenih svečanosti u Varaždinu i povećim mjestima u županiji varaždinskoj i susjednoj Štajerskoj.

Tečajem svog rodoljubnog djelovanja proslavila je »Vila« svoju 25-godišnjicu dne 8. septembra 1900., kojoj su prisustvovala skoro sva hrvatska i mnoga slovenska pjevačka društva.

Godine 1910. imenovan je Vjekoslav Ružić-Rosenberg profesorom, a naskoro i ravnateljem škole Hrvatskog konzervatorija u Zagrebu, zamijenio ga je u zvanju gradskog kapelnika i zborovođe »Vile« Franjo Košek, koji nažalost zbog slaba zdravlja nije mogao, kako je želio, preuzetom pozivu udovoljiti.

Danas je zborovođom »Vile« vrli glazbenik, gimnazijalni profesor Tomislav Miškulin.

Godina 1925. proslavila je »Vila« upravo dostojno svoju 50-godišnjicu sjajno uspjelom matinejom. Sudjelovala su mnoga hrvatska pjevačka društva, među kojima su i neka seljačka pjevačka društva svojim lijepim, posve korektnim pjevanjem zadivila mnogobrojno odlično općinstvo.

Predsjednici »Vile« bijahu: Eduard Pump (1875.—82.), Milan Wiesner (1883.—88.), Dr. Oskar pl. Kiss (1888.—1907.), Dr. Adolfo Jurinac (1907.— 1909.), Josip Vaněk (19009.—19.), Rikard Schmidinger (1919.), Josip Pauković (1920.—22.), Dr. Nikola pl. Thaller (1922.—23.), opeta Josip Pauković (od 1923. do danas).

Društvo broji sada 8 začasnih, 42 utemeljiteljnih, 139 podupirajućih i 56 (28 muških, 28 ženskih) izvršujućih članova.

Ovo odlično hrvatsko pjevačko društvo, držalo se vazda svog gesla:

»Gromko grlo — dobar glas
Srce vrlo rodu spas!«

9. Godine 1886. osnovano je u Varaždinu hrvatsko radničko pjevačko društvo »V i j e n a c«. Prvi društveni predsjednik bio je građanin Gustav Petroczy, a zborovodja mjernik Janko Puchly.

Posveta veoma lijepog i skupocjenog barjaka, koji je društvu poklonio Ivan Nep. Petrović, obavljena je 29. juna 1891. god. dok je kuma Marija barunica pl. Kušević-Samo-

borska rođ. pl. Bedeković-Komorska, darovala prekrasnu spomen-vrpcu. Na zastavi je uvezeno društveno geslo:

»Složnim radom dajmo čast
Krepkom pjesmom rodu slast!«

Ivan Nep. Petrović osnovao je oporukom znatnu štipendijalnu zakladu, što u nekretninama što u efektima u ukupnoj vrijednosti od preko milijun dinara. Čistim prihodom ove stipendijalne zaklade raspolaže gradsko zastupstvo podjeljujući štipendije i potpore đacima osnovnih, srednjih i visokih škola u prvom redu od roda zakladatelja te inim siromašnim zavičajnicima grada Varaždina.

Sveukupni broj članova ovog pjevačkog društva, naime: začasnih, utemeljiteljnih, podupirajućih i 33 pjevača i 18 pjevačica, iznosi oko 500.

Predsjednik ovog naprednog pjevačkog društva je sada graditelj Josip Ribić, a zborovođa Franjo Vojtechovsky.

10. Varaždinsko pjevačko društvo »T o m i s l a v«, proizašlo iz pjevačkog zbora akademske omladine, koja se je god. 1917. sastala, da pomoću koncerta propagira jugoslavensku misao po hrvatskim provincijama i u Varaždinu. Nakon prevrata mjeseca oktobra 1918. god. ostao je zbor na okupu i posvetio se čisto umjetničkim ciljevima, pa je naročito i u našim kulturnim centrima: Zagrebu, Ljubljani i Beogradu, postignuo sjajne uspjehe.

Od godine 1921. odijelio se je od akademskog društva »Tomislav« i odonda postoji kao samostalno pjevačko društvo. Svojim mješovitim zborom izveo je dosada mnoga djela starih i novih majstora u stilski uzornoj izvedbi, a napose posvetio je pažnju modernoj našoj zbornoj glazbi, pa ga smatraju znatnim faktorom našeg glazbenog napretka.

Broji 65 pjevača i pjevačica, dva utemeljitelja, dva začasna člana, dok podupirajućih u opće ne prima.

Prvi predsjednik mu je bio veletržac Josip Milković ml., a sada je predsjednik profesor Krešimir Filić, dirigent pako od početka, neprekidno, odvjetnik Dr. Ernest Krajanski, poznat glazbenim krugovima sa svojih muzičko-estetskih i historijskih radnja.

Gore spomenuta kulturna društva grada Varaždina imadu svakako znatnih zasluga za osvit ideje i širenje hrvatskih osjećaja.

Nažalost bila je upravo u inteligentnijem starijem građanstvu varaždinskom — koje većinom nije autochtono — veoma slabo razvita hrvatska samosvijest. Zbog prirođenog konzervatizma, prilagođivali su se samo polagano naprednom pokretu, koji je napokon elementarnom snagom svladao svako tuđinstvo, a ponajviše nametljivost germansku.

11. Nu uz hrvatsku pjesmu, koju su toli skladno širila spomenuta pjevačka društva i osvajala svako srce, neminovno je najveća zasluga »H r v a t s k o g S o k o l a, da se je i u Varaždinu živo probudilo i duboko usadilo sveto čuvstvo hrvatskog otadžbeništva u sve krugove građanstva.

Godine 1902. osnovan je u Varaždinu na poticaj vrijednog rodoljuba, gradskog vijećnika Matije Frlana »Hrvatski Sokol«. Prvim starostom bi izabran Dr. Rudolf Horvat, a pošto je on naskoro premješten iz Varaždina, to je 18. maja 1903. gd. izabran starostom odvjetnik Dr. Pero Magdić. Tada je društvo brojilo 1 utemeljitelja, 123 izvršujuća i 57 podupirajućih članova.

Već dne 11. i 12. juna 1904. proslavljen je svečanim načinom razvitak društvenog barjaka.

Ova proslava obavljena je uz sudjelovanje velikog broja slovenskih Sokolova iz Ljutomera i Idrije, koja je danas nažalost pod talijanskim gospodstvom, pa Hrvatskih Sokolova iz Zagreba, Karlovca i Vukovara uz sudjelovanje svih hrvatskih varaždinskih društava, a prisustvovalo je i preko 300 seljaka iz općine Vidovec, 30 iz Kneginca kao i odaslanstvo za onda neoslobođene braće iz Međimurja.

Čitav Varaždin bio je u svečanom ruhu, a gotovo sve pučanstvo na nogama. Takove slave Varaždin doonda nije doživio. Kuma barjaka bijaše supruga staroste Zora Magdić, koja je također okitila barjak teškom svilenom vrpcom, dok je barjak poklonio Ivan Nep. Petrović, varaždinski građanin i posjednik.

Nakon desetgodišnjeg, uspjehom ovjenčanog rada, zahvalio se je Dr. Pero Magdić na časti staroste, jer su ga domorodne dužnosti toliko vezale, da nije sam mogao dru-

ništvo onako voditi, kako je odgovaralo tradicijama varaždinskog Sokola, pak bi izabran doživotnim začasnim članom.

Iza svjetskog rata, odnosno prevrata od 29. oktobra 1918. pozvao je Dr. Pero Magdić opet Hrvatski Sokol u život i na domovinski rad.

Zaslugom ovog odličnog rodoljuba poprimilo je društvo na skupštini od 2. aprila 1922. god. ogromnom većinom prisutnih članova predlog, da društvo opet poprimi naslov »Hrvatski Sokol« i stupi u hrvatski sokolski savez.

»Hrvatski Sokol« u Varaždinu proslavio je upravo sjajno i dostojno dvadesetgodišnjicu svog opstanka 29. juna 1923. god., kojom je zgodom održavana glavna skupština Hrvatskog Sokolskog Saveza.

Danas broji Hrvatski Sokol u Varaždinu 125 utemeljitelja, 183 izvršujućih člana i članica, osim toga 215 članova i članica podmlatka i naraštaja te 145 podupirajućih članova. Starosta mu je Dr. Adolf Uršić, odvjetnik u Varaždinu.

Dana 22. marta 1925. god. osnovana je župa Dr. Pere Magdića u Varaždinu. U župu pristupiše dne 12. jula 1925. god. hrvatska sokolska društva u Varaždinu, Čakovcu, Varaždinskim Toplicama, Ludbregu i Zlataru te »Hrv. konjanički Sokol« u Varaždinu.

Na glavnoj skupštini župe od 12. jula 1925. god. izabran je župskim starješinom Dr. Ante Magdić, odvjetnik u Varaždinu. U župu začlanjena gornja društva imala su prema statistici od 1. jula 1925. god ukupno 651 čalna vježbača i vježbačica, muškog naraštaja 164, ženskog 46, muškog podmladka 70, a ženskog 67.

Na području župe osnovana su nova Hrvatska Sokolska Društva u Ivancu, Vinici, Nedelišću i Sv. Jurju na bregu, a radi se na osnutku društava u Martijancu, Križovljanu, Ladanju, Maruševcu i Petrijancu.

12. Godine 1924. osnovan je »Hrvatski konjanički Sokol« u Varaždinu, koji broji 26 izvršujućih članova, a starosta mu je Ilija Kovačević, trgovac.

Dne 12. jula 1925. godine proslavio je i grad Varaždin tisućgodišnjicu kraljevstva i krunisanja prvog hrvatskog kralja Tomislava na Duvanjskom polju. Tom prilikom razvio je svoj barjak »Hrvatski konjanički Sokol«, kojem bijaše

kuma »Društvo varaždinskih Hrvatica« zastupano po predsjednici Matildi Kovačević, suprugi Ivana Kovačevića, kr. županijskog školskog nadzornika u. m. I ova proslava obavljena je uz neopisivu radost i oduševljenje ogromne većine građanstva i sviju hrvatskih društava varaždinskih, mnogo stotina Sokolova iz Hrvatske, Slavonije, Međimurja i Bosne i Hercegovine, kao i više tisuća seljaka iz obližnjih kotara (srezova) u narodnom odijelu.

Odvjetnik Dr. Pero Magdić umro je dne 22. septembra 1922. god., za kojim je iskreno žalila hrvatska domovina, a ponajviše grad Varaždin.

Pošto je isti za cijelo vrijeme svjetskog rata, koji je trajao od 26. jula 1914. do konca oktobra 1918. opravljao zvanje gradskog načelnika u Varaždinu uz čast prvog podpredsjednika sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, to si smatram za dužnost, ovdje još posebice istaknuti njegovo požrtvovno i uspješno djelovanje u tom teškom razdoblju.

Dr. Pero Magdić, muž energičan i rijetkih duševnih sposobnosti, u velike mi je olakšao moj mukotrpni rad kao velikog župana, da sam uz vrijednog mi podžupana Ljudevita pl. Gaja, unuka neumrlog vođe iliraca Dr. Ljudevita pl. Gaja i ostale marne perovodne i strukovne zvaničnike kr. županijske i kotarskih oblasti i poglavarstva grada Varaždina, pučanstvu županije varaždinske i građanstvu grada Varaždina uštedio mnogu gorku, a ponajviše obzirom na prehranu općinstva, koju je sobom donosio taj užasni svjetski pokolj.

Nije svrha ovih redaka, upuštati se u bud kakove neugodne pojedinosti, koje smo prebrodili. Moram ipak naglasiti, da me je moj iskreno mi odani suradnik Dr. Pero Magdić u mnogom i zamašnom času svojim radom u provađanju teških i čestih zahtjeva — o kojima nitko niti slutio nije — iskreno podupirao. Sporazumili smo se vazda, poradili za probitak pučanstva županije kao i građanstva varaždinskog te odvratili nepogode od nedoglednih posljedica.

Pa uprkos ozbiljnog i patriotičnog njegova djelovanja, nijesu uzmanjkale nebrojene podle denuncijacije, koje su

stizavale na ondašnje vrhovne vojne oblasti, protiv načelnika Dr. Magdića, a naravno i protiv mene.

Na sreću što je tadanji hrvatski ban (1913.—1917.) Dr. Ivan barun Škerlecz od Lomnice, koji nije bio naš — nu starinom Hrvat — veoma razborit i miran muž, imao u mene povjerenja, pak mi je zbog toga pošlo za rukom, sve te odurne spletke i sumnjičenja podlih duša obesnažiti, a time uzdržati si ozbiljnog i neumornog pomagača, usprkos tada moćne austrougarske soldateske.

Dr. Pero Magdić bio je oženjen sa Zorom rođ. Kraš. Oni su imali šest sinova: Dr. Ante, odvjetnik u Varaždinu, oženjen sa Štefićom Srkulj, Franko, oženjen s Brankom Penić, Mirko, Kreško, Božidar i Ratimir i četiri kćeri: Ružu, udatu za Romana Dziemski, art. kapetan u Lavovu, Vlastu, udatu za Božidara Sokolića, suca, Milicu i Jagodu.

13. Kao humanitarno društvo osnovano je 1904. god. u Varaždinu »Zanatlijsko i pomoćničko društvo za naobrazbu, podupiranje bolesnika, nemoćnika i njihovih udova i siročadi«. Ovo društvo, koje slogom svojih članova veoma lijepo napreduje, proslavilo je već 29. juna 1907. godine posvetu društvene zastave, kojoj bijaše kuma Marija pl. Leitner od Varaždinbrega, poklonivši ukusno izrađenu priveznu vrpcu.

Prvi predsjednik društva bio je kovački majstor Jakov Furjan, a sada je kišobranarski majstor Mijo Cepanec.

Danas broji društvo 9 začasnih, 106 utemeljitelja, 186 podupirajućih i 218 redovitih članova.

Društvena imovina iznosi koncem 1925. godine 134 hiljade dinara te imade lijepu knjižnicu za uporabu svojih članova.

14. »I. hrvatsko bolesničko potporno društvo u Varaždinu« utemeljeno je 1872. godine. Imade sada utemeljiteljnih članova 31, podupirajućih 112 te izvršujućih 142. Pokrovitelj i društveni liječnik je Dr. Hinko Blau, a predsjednik Stjepan pl. Novaković ml., gradski vijećnik. Svrha mu je humanitarna t. j. da svojim članovima u bolesti pruža besplatnu liječničku pomoć i lijekove te novčanu potporu, a u slučaju smrti dobivaju nasljednici

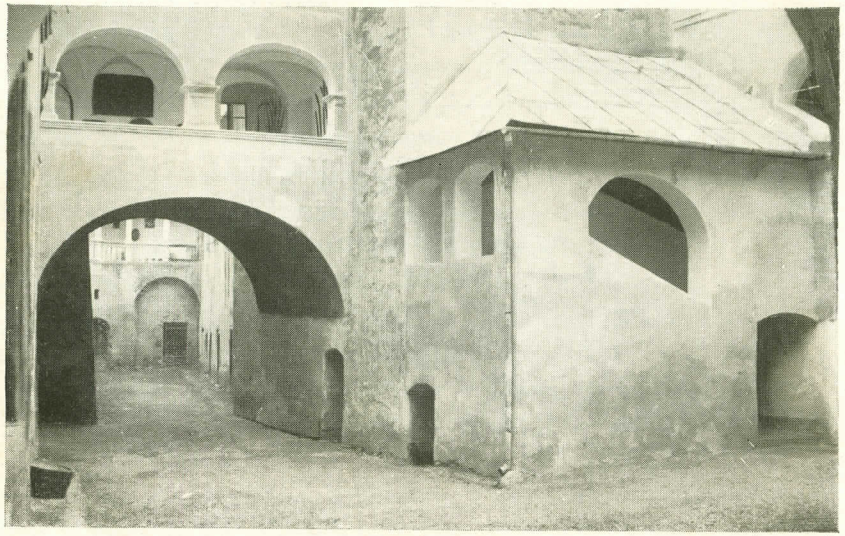

STUBIŠTE I PRVO DVORIŠTE STAROG GRADA

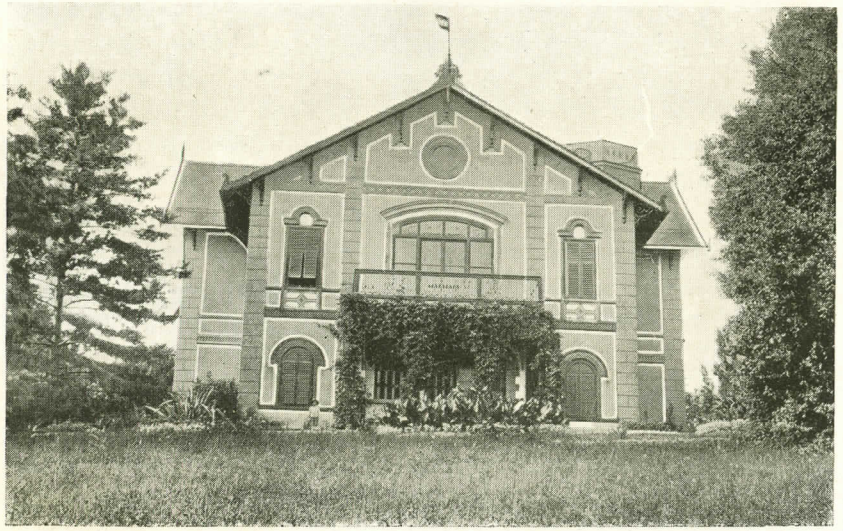

VILLA BAUER NA VARAŽDINBREGU

i određenu pogrebninu. Sada imade društvo u efektima i uložnicama 14.880.81 dinara.

15. »Društvo varaždinskih žena za zaštitu djece«, počelo je svojim djelovanjem u proljeću god. 1918. pod imenom »Odbor varaždinskih žena za zaštitu siročadi iz Istre, Dalmacije, Bosne i Hercegovine«.

U toj je naime godini bijeda djece u tim krajevima zbog pomanjkanja hrane bila na vrhuncu, pa se je zato kao i drugdje namjeravalo smjestiti tu siromašnu djecu i u gradu Varaždinu te njegovoj najbližoj okolici.

Prvom predsjednicom bijaše Zora Magdić, supruga tadanjeg načelnika, a podpredsjednicom Štefanija Milčetić.

U svemu došlo je 5 transporta djece iz Trsta, Gorice i Dalmacije, a njih 195 na broju smješteno u Varaždinu i kotaru varaždinskom.

Varaždinci i seljaci lijepo su se iskazali i pritekli odboru u pomoć. Odijelom i obućom opskrbljivalo je društvo djecu, a sredstva dobila su se sakupljanjem, pučkom zabavom, velikom plesnom zabavom, članarinama, dobrotvornim doprinosima i poklonima u naravi.

Poslije svršenog rata, odilazila su polako djeca tako, da ih je u godini 1919. bilo na brizi društvu oko 60 od toga 10 srednjoškolaca, koji bijahu na stanu kod č. oo. Franjevaca i Kapucina.

Iste se godine društvo počelo brinuti za siromašnu varaždinsku djecu (obučeno oko 100 djece). Svakom godinom napredovao je ljepše rad društva, a građani su ga rado potpomagali.

Dne 7. prosinca 1920. zahvalila se na časti zaslužna predsjednica Gabrijela Bahovec radi odlaska iz Varaždina, a isto tako i vrijedni tajnik Stjepan pl. Kenfelj od Donje Stubice.

Predsjednicom izabrana je Ida Horvat supruga majora u m., koja je podigla društvo i ravna njime već sedmu godinu, a od svibnja 1921. prof. Krešimir Filić, koji je tajnikom do danas.

Radom i požrtvovnošću predsjednice i cijelog odbora društvo je razvilo žilavu djelatnost i provelo koncem 1922.

godine reorganizaciju od »Odbora varaždinskih žena za siročad iz Istre, Dalmacije, i Bosne« u »Društvo varaždinskih žena za zaštitu djece«, a predložena pravila potvrđena su po vladi.

Društvo priređuje svake godine ples na pokladni utorak, sabiranje na dan Sv. Svetih, čajanke, a priredilo je već i koncerte, predstave, pučke zabave i t. d., a sve u korist siromašne djece, koju se opskrbljuje za zimu odijelom, obućom i rubljem (oko 200 njih godišnje).

Na glavnoj skupštini 1922. godine predložio je tajnik prof. Krešimir Filić, da se osnuje glavnica za podizanje »Dječjeg skloništa(, koje će se tijekom nekog vremena moći oživotvoriti. Odmah je votirano pedeset hiljada kruna, dok je ljetos već dosegla svota 75.000 dinara.

Složnim radom, ljubavlju i požrtvovnošću ističe se cijeli odbor, a prva od svih predsjednica Ida Horvat i podpredsjednica Štefanija Milčetić.

16. Kao patriotično društvo »Varaždinske Hrvatice Tomislav« za proslavu hiljadugodišnjice hrvatskog kraljevstva, osnovano je u mjesecu oktobru 1923. god. Predsjednicom bi izabrana Matilda Kovačević, supruga Ivana Kovačevića umir. kr. županijskog školskog nadzornika. Ovo društvo, pošto je preuzetu zadaću odlično izvršilo promjenilo se je mjeseca novembra 1925. u društvo: »Varaždinske Hrvatice« s opće hrvatskom humanitarnom svrhom, a ponajviše za prikupljanje sredstva za gradnju »Hrvatskog doma« u Varaždinu. Predsjednicom bi izabrana Štefica Magdić, supruga Dr. Ante Magdića, odvjetnika.

17. »Društvo za prehranu mladeži pučkih škola u Varaždinu«. U početku školske godine 1902./3. počeo je opskrbljivati 25 učenika dječačke pučke škole na školske dane toplim objedom veletrgovac Stjepan pl. Leitner. Ovaj početak bijaše razlogom, da su se uplivni prijatelji mladeži napose daleko poznata dobrotvorka grofica Luiza Erdödy i mnoge viđenije ličnosti dne 17. studena 1902. sastale u žup. dvorani, gdje su sve jednodušno prihvatile misao, da bi se ustrojilo društvo za prehranu siromašne mladeži pučkih škola u Varaždinu. U to ime

položila je grofica Erdödy 10.000.— kruna, Dragutin pl. Kiss-Šaulovečki 2.000.— kruna, obitelj veletrgovca Leitnera uz namještaj i posuđe za 25 učenika obrekla godimice doprinositi 600.— kruna. Podpredsjednik gradskih školskih odbora Vinko Koterba, obećao je godišnji prinos od 500.— kruna. Tako bijaše u kratko vrijeme sabrana lijepa svota, koja je pružila stanovite kamate, da se je moglo pristupiti oživotvorenju društva.

Dne 2. siječnja 1903. priredio se je prvi objed za 60 djece obojeg spola. Kao predsjednik društva izabran bi tadanji načelnik Gustav Breitenfeld, koji je ovu čast opravljao sve do svoje smrti 21. IX. 1925., a gradski vjeroučitelj Valentin Canjko, bje izabran društvenim tajnikom te je više od 23 godine neumornom revnošću svakom prilikom u krugu prijatelja i znanaca sakupljao dobrovoljne prinose. Slava im!

Doprinosom gradske općine, rijetkom darežljivošću građanstva i sabiranjem članarine opskrbljuje društvo danas 60 djece toplom hranom i zdravim hljebom, te broji 185 podupirajućih članova.

18. Hrvatsko prosvjetno društvo »Napredak« podružnica Varaždin. Svrha je ovom patriotičnom društvu podupiranje srednjoškolske mladeži i akademičara štipendijama i potporama. Sjedište središnjice uprave »Napredka« je Sarajevo. Predsjednikom je Ante Alaupović, župnik u Sarajevu, a prvi podpredsjednik Dr. Ljudevit Šolc, odvjetnik u Varaždinu.

Predsjednik varaždinske podružnice Eugen Sgurić, ravnatelj okruž. ureda, a tajnik Krešimir Erbežnik, katastr. perovođa. Novčani promet varaždinske podružnice bio je god. 1925. ukupni: prihod Din. 35.610.85 p. rashod: Din. 24.799.50, ostatak dinara 10.811.35. Čisti višci služe za fondove đačkih konvikata.

Novčarstvo.

Godine 1868. osnovana je po građanima »Varaždinska štedionica d. d., Varaždin« s dioničkom glavnicom od 40 hiljada forinti ili 10 hiljada dinara. Prvim predsjednikom

bi izabran Dr. Aleksander Halter. Ovaj novčani zavod, koji je doduše u dva navrata imao znatnih poteškoća, radio je počešvi od god. 1896. dalje, kada je predsjednikom izabran Alexander Plachte solidno i veoma uspješno. Godine 1921. ujedinila se je »Varaždinska štedionica« nažalost sa »Centralnom bankom za trgovinu, obrt i industriju« d. d. Krapina, a naskoro u Zagrebu, te postala u Varaždinu njenom najvećom i najunosnijom podružnicom.

Ovaj novčani zavod, koji je doduše utemeljen s velikom dioničkom glavnicom od 100 milijuna dinara, upuštao se je odmah u toli vratolomne spekulacije, da je već 1925. godine morao likvidirati, te je isti preuzela »Prva hrvatska štedionica d. d. u Zagrebu«, koja je dioničarima isplatila po dionici od nominale Din. 50.— po Din. 11.—.

»Varaždinska županijska štedionica« d. d. ustrojena je u Varaždinu 1872. godine s dioničkom glavnicom od 100.000.— forinti (Din. 50.000). Prvim predsjednikom bi izabran Mihajlo Moses. Veoma dobro vođeni novčani zavod preuzela je u sporazumku s dioničarima 1920. godine »Hrvatska sveopća kreditno banka« d. d. Zagreb, pak je sada u Varaždinu njenom snažnom podružnicom.

»Pučka štedionica« d. d. osnovana je u Varaždinu 1894. godine s dioničkom glavnicom od 10.000 dinara. Prvi predsjednik bio je Mavro Schlenger. Ovaj novčani zavod preuzela je 1919. godine sporazumom dioničara »Jugoslavenska banka« d. d. Zagreb, pak je time postala njenom podružnicom u Varaždinu.

Godine 1904. osnovala je »Prva hrvatska štedionica« Zagreb u Varaždinu svoju podružnicu, koja veoma uspješno radi te imade razgranjen poslovni djelokrug.

»Opće štedovna i predujmovna zadruga« osnovana je 1887. godine kao zadruga po Reifeisenovom sustavu, pretvorena zaključkom članova 1912. godine u »Opću štedionicu« d. d. Varaždin, koje dionička glavnica iznosi danas Din. 250.000.—.

Ovaj novčani zavod radi vrlo uspješno, a predsjednikom mu je opće štovani građanin i posjednik Josip Milković star.

Varaždinbreg.

Šest kilometara južno od grada Varaždina na t. zv. Varaždin-bregu nalaze se mnogi vinogradi varaždinskih građana s lijepim i ukusnim vilama, od kojih je svakako jedna od najljepših »Vila Bauer«, koju je 1871./2. sagradio u švicarskom slogu na najvišem mjestu Varaždinbrega uz cestu koja vodi iz Varaždina u Varaždinske Toplice, poznati veliki trgovac i začasni građanin grada Varaždina Matija Bauer, koji je umro 1895. godine zapisavši u svojoj oporuci za tada znatan iznuos od 60 hiljada kruna u razne dobrotvorne i humanitarne svrhe grada Varaždina.

Ovaj maleni, ali krasan posjed preuzeo je po želji oporučitelja njegov bratić Fanjo Zozoly, a nakon njegove smrti nećakinja Matije Bauera Kornelija udata Holdhaus rođ. Wiesner, unuka ilirskog glazbenika Ferde Wiesnera Livadića, a od ove je taj posjed prešao u vlasnost njezine kćeri Fride i supruga joj Gustava pl. Belošević.

Veoma je lijep također nešto niži vinogradski posjed Dr. Alexandra Kussija pa onda vinograd porodice Jacomini, na kojem se nalazi starinska mala kurija, koja je navodno jednom bila samostan, pak vinogradski posjed obitelji pok. Dr. Pere Magdića i drugih.

KAZALO.

A

Adrovski pl. Albert 80
Agrarna reforma 56
Alapić Gašpar 97
Aleksije, hrvatski ban 141
Antolek-Orešek Dragutin . 120, 161
Appony grof Albert 125
Arkiv županijski 18

B

Babić Matija i Tito . . . 24. 50
Babić Ljuba — Šandor Gjalski . 50
Badl Jakov 44
Bakliža Mirko 58
Bakić de Lak 112, 127
Balogh od Galanthe . 80, 101, 104
Banjski dvor vlastelinstvo . . . 106
Banska gorica dobro 29
Barabaš pl. Ladislav 15
Barabaš pl. 102
Batthyany grof Ljudevit . . . 106
Batthyany-Strattman knezovi 9, 96
106, 129
Batina gornja i donja, dobra 62, 82
Dr. Bauer Antun 17, 127
Bauer Matija 156, 172
Bedeković-Komorski . 61, 101, 127
Bedekovćina gornja i donja,
dobra 61
Bednja potok 12
Bednja župa i mjesto 92
Bela, grad i vlastelinstvo . 100, 115
Belec grad 84
Belec dobro 85
Belec župna crkva 83
Beleci dobro 63
Belostenec pl. Ivan Pavlin . . 91
Bellošević pl. 51, 60, 64, 69, 78, 149
156, 172
Beretinec dobro 120
Beroldingen grofovi . . . 129, 136
Bertićevo dobro 63
Beránec dobro 43, 45
Bidružica dobro 38
Bisag vlastelinstvo 94, 133
Bisački pl. Đuro 133
Biškupec dobro 127
Dr. Blau Hinko 168
Bombelles grofovi 96, 108
Bonjeković Janko 108
Borkovec dobro 69
Bornemisa-Stolniković Juraj 19, 24
Bornemisa-Stolniković Juraj 19, 24
Bradica Ivan 15
Brajković Martin 147
Brandenburg markgrof Juraj 42, 53
71, 145
Brandis grofovi 94, 108
Branković Đuro srdjski despot . 34
Breitenfeld Gustav 170
Brestovec dobro 65
Brezinšćak Albert 41
Brezje dobro 106
Breznica dobro 134
Brigljević pl. Josip 33
Budinšćina dobro 74
Bukovec Veliki vlastelinstvo 94, 131
Burmuta tvornica 102
Bužan pl. . . . 36, 37, 114, 115

C

Canjko Valentin 170
Car Đuro 65
Ceboci Cebovečki 86
Celjski knezovi 34, 35, 42
53, 70, 71, 85, 94, 111, 144
Cerja dobro 104
Cerje Nebojse dobro 104
Cerje Tužno dobro 104
Cesargradska gora 12
Cesargrad 8, 29
Coronini Ivan grof 15
Dr. Crkvenac Mirko 54
Crnkovec dobro 60

Č

Čalinec dobro 95
Čanjevo gornje i donje dobro . 138
Čangovec dobro 112
Čazmanski kaptol 89
Čegel kod Lapuha 60
Čepolo Pavao 160
Črešnjevec dobro 29, 37
Čret dobro 48

D

Daubachy pl. Ivana . 31, 104, 129
Dobrotvorno društvo Varaždin . 154
Dolansky vlastelin 112
Domaća seljačka industrija . . 92
Domahovo dobro 38
Dominić pl. 37, 102
Domjanić-Zelinski 56
Dominus terrestris 8
Doroghy vlastelini 104
Drašković-Trakošćanski grofovi 94
95, 96, 97, 98. 108, 111, 130, 133, 146
147, 158
Druškovec dobro 103
Društvo varaždinskih žena za
zaštitu djece 168
Društvo za prehranu mladeži pu-
čkih škola u Varaždinu . . . 170
Družilovec dobro 103
»Dvorana« čitaoničko društvo . 159
Dubavica dobro 131
Dubrava dobro 43
Dubravica dobro 29

E

Erdödy (Bakač) grofovi . 7, 21, 28
29, 32, 77, 79, 101, 106, 134, 146, 153
168
Erdédy-Rubido Sidonija . 31, 138
Erpenja Velika dobro 29
Erpenja Mala dobro 51

F

Faller pl. Nikola 78, 102
Ferkulevec dobro 70
Festetich Samuel grof 107
Filić Krežimir 144
Folnegović Fran 39, 48
Fodroczy od Fodrovca i Rak-
kovca 22, 69, 101
Franjevački samostani . . 30, 146
Franjevci 148
Frlan Mato 156, 164

G

Gabelić od Gabde 80
Dr. Gaj pl. Ljudevit . . 20, 54, 166
Gajdek Tomo 15
Galiuff pl. 37
Dr. Gjurgjević Vladimir . . . 133
»Glazbeno društvo« 158
Goger Hubert 152
Golica dobro 43
Gorjan Dr. Šandor i Ivan . . . 139
Gorje 12
Gotalovec dobro 79
Gotal od Gotalovca baruni . . 79
Građanska četa grenadira i fi-
silira 153
Grančari dobro 72
Granice županije 10
Greben-Novimarof vlastelinstvo 135
Grdenci gornji i donji dobra 58, 59
Gredice dobro 49
Gregorianec Ambroz i Stjepan 9, 97
Gregurovec dobro 49
Grims Konrad 154
Grüne grof Karlo 27
Gubaševo dobro 49
Gubašoci od Gubaševa 49
Gubec Matija 9, 97
Gudel Dragutin 52
Gynlay baruni . . . 9, 85, 94, 111

H

Haller Franjo grof 86
Halper-Sigetski . 20, 41, 52, 73, 78
Dr. Halter Aleksander i Marija 156
159, 171
Halužan Vjekoslav 153
Harbuval-Chamaré 138
Haulik pl. Juraj . . . 15, 67, 90
Hervoić pl. 48
Hiacintovo dobro 54
Hoch Slavoljub 39
Horvat od Sv. Petra . . . 73, 75
Hrvatski potok 12
Hrvatsko vlastelinstvo . . 34, 35
Hrvatske seljačke zadruge . . 17
Hrvatski Sokol u Varaždinu . 164
Hrvatski konjanički Sokol u Va-
raždinu 166

Hrvatsko bolestničko potporno društvo 168
Hruševec dobro 38
Hum dobro 134
Hunyadi Ladislav 34
Husinec dobra gornji i donji 80, 81

I

Igalffy pl. Imbro 52
Ilirski pokret 19, 54, 99
Imbriovec dobro 133
Industrija i obrt 149
Inkey Palinski plemići i baruni . 132
Isusovci 147
Ištvanffy pl. 9, 11
Ivanec grad i dobro 8, 100
Ivančica gorje 12
Ivanovci vitezi 100

J

Jacomini Felix 172
Jakovina Ivan 38
Jalkovec dobro 122
Jalžabet dobro 8, 127
Jambrešić pl. Andrija 86
Jellačić Josip grof 10, 25
Jellačić Eduard barun 134
Jellačić-Bužinski . . . 66, 68, 82
Jelenjak gor. i donji dobra 36, 39
Jordis-Lohauser baruni . . 114, 128
Josipović pl. 102, 115, 122
Jugoslavenska banka podruž. . 171
Jurketinec dobro 100, 114

K

Kadeřavek inžinir 151
Kalnik Veliki i Mali grad i vlastelinstvo 137
Kallay pl. 72, 83
Kamena gorica vlastelinstvo . . 8
Kaptol zagrebački 141
Kanotay pl. 60, 78, 102
Kapucinski samostan 146
Kaštel dobro 64
Kavanagh barun Hinko . . . 35
Keglević-Bužinski grofovi . 42, 53 71, 72
Kiepach pl. Albin 28
Kiepach pl. Milan 17
Kirchholc Aleksander 39
Kiss-Šavlovečki . . 72, 81, 116, 156
Kitner Hugo 104
Klafurić pl. Adolf 70
Klanjec samostan i mjesto . 29, 33
Klemenovo dobro 44
Klenovnik grad i vlastelinstvo 95 97, 103
Klokovec dobro 48
Komor dobro 69
Konjski grofovi 9, 73
Konjšćina vlastelinstvo . . . 8, 73
Korvin Matija i Ivan 34, 53, 70, 71 81, 85, 94, 100, 134, 144
Köröskeny pl. 112
Kostel grad 42
Kostelina potok 12
Koščec pl. Mijo 155
Koštal Franjo 81
Kotar gornjo poljski (superior campestris 88
Kotar donjo poljski (inferior campestris 106
Kotar Ludbreg 128
Kotar Novimarof 133
Kovačevec dobro 48
Kovačević Ilija i Matilda . 166, 169
Kovačoci pl. 112
Krajačić pl. 24, 38, 107
Dr. Krajanski Ernst 164
Veličanstva: kralj Aleksander I. i kraljica Marija 110
Krapina stari grad 9, 53
Krapina slob. povlj. trgovište . 52 53, 102
Krapina potok 12
Krapinica potok 12
Krapinske Toplice 44
Krčelić Adam Baltazar . . . 85
Križanče dobro 63
Križovljan dobro 112
Kronast Josip B. tvornica kola i kočija 153
Kuchtich pl. Antun 44
Kukuljević-Sakcinski 15, 22, 56, 64 77, 101, 102, 114, 153
Kulmer grofovi . . . 31, 54, 60, 63
Kunagora 12
Kušević od Samobora baruni . 114 127
Kussi Antun i D. Aleksander . 122 172

L

Labaš-Blaškovečki . . . 28, 51, 64
Ladanje donje ugljenici . . . 108
Ladislavec dobro 69
Lambert Karlo grof 130
Lazar Antun 158
Leitner Vjekoslav 125
Leitner pl. Stjepan . . 127, 167, 170
Lenišće dobro 41
Lentulaj pl. Mirko 106
Lepoglava 8, 89, 90
Lichtenberg grofovi 9
Lipje dobro 69
Lipnica dobro 29
Lipovec dobro 72
Lječilište Krapina 54
Ljubel 12
Ljubeščica dobro 137
Lobor grad i vlastelinstvo . 8, 70
Lonja potok 12
Lovračan dobro 64
Lovreča sela dobro 44
Ludbreg dobro kraj Krapine . 54
Ludbreg vlastelinstvo 130
Ludbreg trgovište i župna crkva 130
Luka dobro 20
ukansky pl. Donat 114
upinjak dobro 41

M

Maceljsko gorje 12
Mađerek Franjo 42
Dr. Magdić Pero 164, 165, 167, 168
Maretić dobro 81
Marinci dobro 41
Maruševac dobro . . . 76, 104
Martijanec vlastelinstvo . . . 128
Mattačić pl. 104
Merveldt grofovi 138
Mihanović pl. Antun 6, 33
Mihovljan dobro 70
Milčetić Štefanija 156, 168
Milengrad 88
Miljana dobro 34, 35
Milković Josip star. 172
Mirkovec dobro 58
Miškulin Tomislav 162
Mixich od Donjeg Lukavca . . 38
Modić od Velike Mlake i Kurilovca 20
Mokrice dobro 36
Dr. Vilim Bernard Müller . . . 144

N

Najšić pl. Adama 83, 85
»Napredak« društvo 170
»Narodna čitaonica« 161
»Narodna tiskara« 148
Neudörfer Mirko 69
Novak pl. Franjo 52, 55
Novaković pl. Stjepan 168
»Novčarstvo« 171
Novidvori vlastelinstvo 29

O

Obrtno poduzeće za stolarske radnje Dragutina Gogera nećaci 152
Opća štedionica d. d. 172
Opeka vlastelinski dvor 108
Oporavilište za boležljive radnike 96
Oratje dobro 51
Ordinarius judex nobilium . . . 7
Orehovački pl. 138
Orehovica dobro 63
Orehova gorica dobro 62
Oroslavlje dobro 59
Orssich grofovi . 36, 78, 79, 97, 131
Oštre grad 71
Otok Veliki dobro 131
Ottenfels baruni . . . 35, 43, 45
Ožegović-Barlabaševački pl. i baruni 31, 48, 77, 115, 134

P

Padovec Ivan 157
Paszthory pl. 112, 148
Pattačić od Zajezde baruni i grofovi . . 75, 76, 77, 114, 129, 155
Pavlini i pavlinski samostan 83, 90 148
Peharnik baruni 101
Pavlovec dobro 41
Pečornik Nikola Dr. 144
Pešćeno dobro 79
Petheö de Gelze grofovi 100
Petrač Jožica 39
Petrović Ivan Nep. 163

Pisačić-Hižanovečki 61
Pišćanovec dobro 141
Plachte Lavoslav 75
Plachte Aleksander 171
Platzer Josip. tiskara 150
Plavić gornjozagorski kraj . . 38
Plitvica potok 12
Pliverić Jakša Dr. 94
Pluska dobro 20
»Podravski Jež« šaljivi list . . . 120
Podžupanija Krap. Toplička . . 54
Podžupanija Zlatarska 65
Pollak Izidor 150
Polansky Emilija 155
Pongratz pl. Oskar 105
Popovec dobro 54
Poredje dobro 41
Potrošarina državna 15
Poznanovec dobro 64
Pregrada župa i mjesto 42
Pretkovec dobro 52
Pristava dobro 37
Protonotar 74
Prpić Milan, industrijalac . . . 59
Prva hrvatska štedionica d. d. podružnica Varaždin 172
Pučanstva broj 12
Pučka nastava 14
Pučka štedionica d. d. 171
Puhakovec dobro 55
Pust Antun i Franjo, industrijalci 103

R

Radakovo dobro 29
Radobojska gora 12
Raffay M. K. 101
Rakocdczay pl. Aleksander Dr. . 70
Rasinja vlastelinstvo 131
Ratkaj Juraj grof 34
Ratkovec dobro 67
Rauch od Nycka baruni . . . 128
Rauer Josip i Aurel . . . 63, 65
Ravna gora 12
Razdijeljenje upravno-sudbeno . 10
Razdrto dobro 36
Razna društva u Varaždinu . . 153
Razvor dobro 29
Rijeka Gornja dobro 138
Rijeke i potoci 12
Ritter Draga 64
Rubido Zagorski Antun i Sidonija 31, 44, 139
Rubido-Zichy Zagorski Radoslav barun 31, 47, 139
Rukavina baruni . . . 52, 81, 85
Ružić-Rosenberg Vjekoslav . . 162

S

Sangilla Ivan, tiskara 149
Schlippenbach grofovi . . 55, 105
Schlögel Josipa 155
Sećengrad dobro 37
Sela dobra 37
Sela zagorska 15, 37
Seljačke čipkarice 93
Seljačka industrija 92
Seljačke zadruge 17
Seljačkt zadruga tuheljska . . 31
Selno gornje i donje dobra . . 51
Seketin dobro 121
Senioratsko dobro stari grad Varaždin 8, 145
Sermage grofovi 55, 59
Sgurić Eugen 171
Simbschen baruni 105
Sinković Antonija rođ. Kereszturi 155
Sladović Ferdo 122
Slanje vlastelinstvo 130
Smodek Matija Dr. 106
Sokol Hrvatski 164
Somođy pl. Rozalija 77
Sopot dobra 41
Speziari Antonija 28
Srpsko-pravoslavno žiteljstvo . . 13
Starčević Ante Dr. 123
Stiefler I. B., tiskara 148
Stipernica dobro 36
Strahinšćica gora 12
Strijela s rilom i sačmom društvo 154
Strijelačko društvo 154
Strossmayer Josip Juraj Dr. 68, 161
Sudovec dobro 137
Sutinske Toplice 69
Sutinšćica potok 12
Sv. Ilija dobro 121
Sv. Križ-Začretje vlastelinstvo 8, 55
Svibovec dobro 142
Szekely pl. 9, 53, 100

Š

Šanjugovo dobro 55
Šandor-Gjalski pl. 73
Šavlovec dobro 116
Šćrbinec dobro 81
Šemnica potok 12
Šikad dobro 70
Šimunčić pl. Aleksander . . 58, 59
Škarićevo dobro 52
Škerlecz Ivan barun Dr. 167
Špičkovina dobra 60
Štefanec dobro 127
Štrižić pl. Jaroslav 81
Švagel-Bogačevački . . . 63, 101

T

Tabor Mali dobro 34
Tabor Novi dobro 41
Tabor Veliki grad 8, 34
Tabula banalis, judiciariam comitatus i septemviralis 8
Tahi i Franjo grof 9, 97
Taufer Emil 91
Tekstilna industrija 150
Templari 100
Thonet-Mundus, tvornica pokućtva 150
Tkaonica Mariborske tekstilne tvornice 151
Tomasi od Beroldigena 116
»Tomislav«« pjevačko društvo . 163
Tonimir vinogradski posjed 64, 141
Trakošćan grad . . . 8, 94, 98, 99
Trakošćansko jezero 12
Trgovište Malo i Veliko, dobra . 29
Trnovec dobro 52
Trnski pl. Vanda 51
Trški vrh 54
Tuđinska invazija 9
Tumpić-Zećanski 59
Turnišće gornje i donje, dobra 72, 73
Turoczy 9, 85, 111, 130

U

Ungnad baruni 9, 145
Uršić Adolf Dr. 165
Uršulinski samostan 147

V

Vadina dobro 20
Valličić pl. Nikola 48
Varady pl. 112
Varaždin slob i kralj. grad . . 142
Varaždinske Hrvatice »Tomislav« 169
Varaždinska gimnazija 147
Varaždinska štedionica d. d. . . 171
Varaždinska županijska štedionica d. d. 171
Varaždinske Toplice . . 8, 139, 141
Vatrogasno društvo Varaždin . 157
Veleškovec dobro 72
Veternica dobro 89
Vežić Vladislav 105
Vidovec grad i dobra . . . 8, 114
»Vijenac« radničko pjev. društvo 163
»Vila« hrvatsko pjevačko društvo 161
Vinagora župa 38
Vinica stari grad i trgovište 8, 110, 111
Vinica dobra 112
Vinković Benko 100
Vinković pl. 51, 69
Vino donje i gornje, dobra . . 48
Vitovec Ivan 70, 71, 94, 111, 135, 145
Vižovlje dobro 38
Vojkffy-Vojković grofovi . 49, 59
Vojska Lavoslav 93
Vranyczany-Dobrinović baruni 55, 58
Vrbanić Fran Dr. 124
Vrbanovec dobro 128
Vrhovac od Rakitovca Maksimilijana 29, 32, 89
Vuchetich pl. Vuk Dr. 129
Vukovinski Stjepan 54

W

Wintershoffer baruni 9, 35
Wissert Adolfo 144, 156
Wolff Hugo i Olga 86

Z

Zabok dobro 59
Zaboki pl. Baltazar 9, 60
Zagorje gornje 19
Zagorje donje 51

»Zagorka« tvornica 61
Zagorska željeznica 122
Zakmardi Ivan barun 74
Zanatlijsko pomoćničko društvo . 167
Završje dobro 86
Zdenčaj od Zahronić-grada 88, 138
Zelendvor-Opeka vlastelinstvo . 109
Zelenjak gornjo-zagorski kraj . 6
Zemaljsko lječilište za slabunja-
vu djecu 137
Zidarić-Sudovečki pl. Ivan . . . 137
Zlatar dobra i mjesto 65
Zlataršćica potok 12
Zrinjski Juraj grof 133

Ž

Žbilj dobro 36
Željeznica gorje 12
Žerjavić Juraj Dr. 66
Židovinjak dobro 61
Žigrović-Pretočki Franjo 35

ISPRAVAK

Na strani 91. osmi redak odozgo umjesto Belossevich mora biti „Beloszteneez".